

Noorderzon

Theun de Vries

bron

Theun de Vries, *Noorderzon*. Querido, Amsterdam 1958

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/vrie049noor01_01/colofon.php

© 2017 dbnl / erven Theun de Vries

Wind en avondrood

voor Eddy en Miesje

Wind en avondrood

Wierd Langskonk leefde met vrouw, kroost en aanhang op de kleistrook tussen de zee en het Dockinger Woudmoeras, waar het middaglicht parelgrijs wordt als de zeehemel. Zij waren nagenoeg alle heidenen gebleven, en lachten om de nieuwe frankische zeden, die met priesters, kapellen en jaarschatting trachtten door te dringen naar deze rand van de aarde, waar van oudsher hard, soms bloeddorstig en altoos ongekerstend volk gezeteld had, en waarheen in de laatste halve eeuw na de dood van de tweede Radbod menig man, die doopsel en onderwerping verfoeide, was uitgeweken. Zij spijkerden nog altijd de doodskop van een paard op de lage getimmerten van huis en stalling; er stonden in dit strenge naakte grasland nog steeds hazelaarbosjes en door de zeewind verbogen vlieren, waaraan niemand raakte; en ver weg tegen de moerasrand, bij de oude dobbe onder twee eiken, kwam Wierd bij tijd en wijle samen met de mannen van de omtrek en offerde daar iets op platte stenen, waarover niemand sprak. Zij spraken nooit over hun geloof, zij hoonden alleen de kruisleer en de bukkende deemoed. En daarom viel het deze Wierd en de zijnen des te rauwer dat lange jaren aaneen de Deense zeeschuimers, die op smalle roodgemeniede draakachtig gerekte boten varen, juist deze greidhoek met brand en ijzer moesten overvallen... Wodanskinderen tegen Wodanskinderen! Zij kwamen altijd onvoorzien, snel, naderbij gejaagd door noordwestewinden, of onhoorbaar met de branding van de zomernacht - rossig, sproetig, groenogig volk, dat luidkeels schreeuwde en voor niets scheen te leven dan voor gewelddadige plundering, lachend om roetwalm, puinen, leeggebloed vee, om levenden die zij verkracht en gewond en om doden, die zij beroofd lieten liggen. Die zeepest was, sinds Wierd Langskonk met Richt Leffertsdochter trouwde, en zijn sate gevestigd had tegen het grijze, lichte westen, bij tijd en ontij komen aanstormen. De schobbejakken schenen telkens te weten, wanneer zich het friese boerenfolk hersteld had van de laat-

ste knauw... Een ware bezoeking, een vrees bij dag en bij nacht, die de Langskonk vele goede jaren van zijn bestaan verzuurd had, een vloek van de goden, blijkbaar omdat men hen in de steek begon te laten, waar vroeger de Radbodsrekels de kruisen hadden verbrijzeld en de bekeerders doodgeslagen.

Wierd Langskonk droeg in zijn ziel de verantwoording voor de omwonende gezinnen, minstens een paar honderd mensen, afgezien van de vele gekochte slaven. Niemand had hem dit hoofdmanschap opgedragen, en niemand zou het hebben erkend, hij zelf het minst, want zij allen hielden een overlevering in ere, elkaars onhorige en eigenerfde gelijken te zijn. Maar de streekbewoners berieden zich steeds met de Langskonk, als hun oordeel te kort schoot. Hij had meer wil en weten dan de meesten in zijn hoog, smal hoofd, achter een paar ogen die lichter en watergrijzer waren dan het wad waarop hij uitkeek, zodra hij des ochtends de dompe houten kamer verlaten had, waar hij en de zijnen sliepen. Toen hij een bruid gezocht had, indertijd, koos hij zonder aarzeling Richt Leffertsdochter, want hij zag, wat voor spinster en weefster zij was. Richt kon nog meer: zij wist ook, hoe men van de schapen de dikste wol en van de koeien de vetste melk wint. De Langskonk fokte het vee, het was een gaaf beslag, want hij hield de volbloedigste stieren; en waar men een hoog gehard paard zag, was het van hem of kwam het van zijn stapel. Wierd Langskonk behield zijn boerenkunst niet voor zich: hij onderwees ze een ieder, die ze wilde leren. Daarbij kon hij een weinig smeden en pottenbakken. Maar sterk was hij bovenal in het duiden van de voortekens, zo voor het huiselijk leven, het weer als de oogst.

Er waren rondom zijn sate altijd eibers en zwaluwen, en de houtduiven uit het Woudmoeras kwamen er voer pikken, dat hij zijn kinderen liet strooien. Zwarte hanen en honden dulde hij voor zijn ogen niet: zij trekken rampen aan. Hij droomde niet graag van geld of van vis of van uitvallende tanden: dat alles verkondigt een sterfgeval. Het brood stond hem altoos rechtop op tafel; lag het op zijn zijde, dan was er

tegenslag te wachten, en de oude Donderaar wist, dat er al genoeg tegenslag van overzee kwam...! Als Wierd gebraden eendvogel at, bekeek hij aandachtig de afgekloven beenderen; al naar zij gevlekt en gebult waren, las hij er een slecht of goed najaar, een zachte of harde winter uit. Zag hij de jonge maan op haar punt staan als een pisser, dan sloot hij stallen en voorraadschuur tegen komende natte stormen. Maar hij zag graag een windhoos voorbij ijlen, en een hoge leeuwerik vroeg in grasmaand, en noordewind bij het naderen van de midzomer, want hij wist, dat het goede weer zich alsdan tot diep in de herfst zou rekken. En wanneer op het feest van Frigga in het begin van sprokkelmaand de zon scheen, was de Langskonk zeker van een overdadige oogst. Dat waren zijn weersgeheimen, met nog vele andere, ofschoon hij zelf altoos zei, dat het geen geheimen waren: iedereen kon ze leren, hij had ze toch ook van de vorigen, de vaderen? Wierd wist ten overvloede bezweringen en geneesmiddelen tegen de derdedaagse koorts, de schurft en de kiespijn. Hij liet de lijders rauwe uien, klaverbloesem of ei met zwavel nuttigen, onder het snel herhalen van afweerspreuken, of onder het wegwerpen van de schoenriemen en het achterstevoren keren van het onderhemd. Hij bezat, zei men, toverdoeken die jicht en gewrichtspijn wegzogen, en de macht van vlierwater tegen oogzeer en borstkwalen was hem even vertrouwd als die van weegbree bij open wonden. Om dit alles eerde men hem, een enkeling vreesde hem. De meeste streekbewoners beschouwden hem als hun priester, ofschoon de laatste priester de wijk genomen had na de strafoefening van de Franken tegen diegenen, welke in navolging van de scherprechters van Winfried - de gekerstenden. noemen hem Bonifatius alle predikers over de kling gejaagd hadden, die met het kruis door het Woudmoeras kwamen. Wierd Langskonk wist ook wel, waar de priester heen-gevlucht was - naar dezelfde Denen en Noren, die ons hier sinds jaren plachten te overvallen, dezelfde Wodanskinderen, die, naar verluidt, als sterns en eidereenden op hun rotsklippen wonen en niet werken, en uitsluitend van roof le-

ven. Maar er waren soms vreemdelingen gekomen van de eilanden, of er spoelden ook eens schipbreukelingen aan, die beweerden, dat zij daarginds in het noorden wel degelijk de landbouw kenden, en dat er noordelijker nog meer eilanden lagen, met grote schapenkudden en honderden vissersboten, vredig en volkrijk en onverwikt in hun oud godengeloof, en dat de plunder-Denen deze eilanden angstvallig ontzagen, omdat zij op hulp van de bewoners waren aangewezen bij hun tochten westwaarts over zee; daar aasden zij op het land van de Angelen en Schotten, steden en rijke markten en geweldige landgoederen, waar slachtvee en tin en zilver en graan en slaven voor het grijpen waren, die elders duur werden betaald. Er waren altijd wel schipbreukelingen, en er waren altoos wel verhalen. Wierd en de zijnen, die de offers van het zeegeweld zonder aanzien des persoons onthaalden, kleedden en doorzonden naar de eerstbijliggende haven, luisterden naar de maren van zulke vreemdelingen, die zij bijna altijd konden verstaan. Zij schiepen er hun eigen denkbeelden bij, en wel was de uitwerking op Wierd tweeslachtig. Want uit die bonte, verstrooide, soms ook snoevende mededelingen verrees het verre, niet eens verschrikkelijke, ja bijwijlen aanlokkelijke beeld van een groot zeerijk, dat daar bezig scheen geboren te worden langs de bewoonde kusten van de Deense markten, Noorwegen en het Angelenland - een Danelag, waar de Christenen het niet voor het zeggen hadden... Wierd Langskonk luisterde, dacht, liet de vreemden spreken, zei zelf niet veel.

Des te meer vroegen zijn zonen, Kempe en Gabbe en vooral de middelste, Ingele, die men Ingele met de Hand noemde, omdat hij van de geboorte af een dorre linkerhand had. Overigens leek Ingele het meest op zijn vader, hij was langbenig, schraal en pezig als deze, maar tevens vervuld met een brandende, eerzieke ziel. Sommigen zeiden, dat Wierd deze zoon als zuigeling maar beter in de dobbe had kunnen versmoren, de dorre hand wees op boos inspel. Het was Wierd's jonge verliefdheid op Richt geweest, waardoor Ingele was blijven leven, gezoogd en grootgebracht. Anderen

beweerden, dat het merkteken van de Paardengod zelf kwam - er was wijsheid in, macht en aanzien van de vader te bevestigen, doordat de zoon in 't openbaar getekend werd. Want, zo zeiden zij, tegenover elke macht moet een onmacht staan, en tegenover elke zegen een krenking, en tegenover elke vader een zoon; mismaakte priesters duldt de grote Alvader niet, hij zelf is trots zijn ene oog de mannelijk volkomene. Als er ooit in de ziel van Wierd Langskonk gedachten mochten kiemen aan éénmansgezag, dan was Ingele er - zo zei men - om hem met zijn geschonden voorkomen van zulke invallen te genezen. Ingele wist heel wel, wat er over hem en zijn vader gemompeld werd. Hij bewaarde zijn eigen plannen en denkbeelden diep in zich, waar zij groeiden en leefden als een addernest, dat zich kronkelend uitdijt. Soms flakkerde het uit zijn oogopslag, zijn woorden, een enkele daad naar buiten: van alle drie broers bleek hij, toen de kinderjaren voorbij waren, de meest onbesuisde. Hij vocht ondanks zijn dorre hand vaker dan Kempe en Gabbe, want zijn rechterhand kon als die van elk weerbaar man zich zowel ballen als een mes vasthouden, en naarmate Ingele opschoot, werd zijn kracht opmerkelijk en geducht. De jongens van zijn leeftijd hadden hem misschien bijtijds kunnen temmen, door hem eenmaal gezamenlijk een afrossing voor het leven te geven, maar de schroom en eerbied voor Wierd weerhielden hen. Veel meer dan Kempe, de oudste zoon - om van Richts lieveling, de kalme Gabbe, maar te zwijgen - leek Ingele met de Hand voorbestemd zijn vaders voetstappen te drukken, wat macht en ontzag onder de omwonenden betrof. Ingele zelf was vastbesloten, met list of geweld het gewauwel over sterke vaders en onvolwaardige zoons in diggelen te slaan.

Er volgden, toen de kinderen van Wierd en Richt volwassen werden, rustiger jaren, wat de zeeschuimers betrof: de Denen hadden blijkbaar rijkere inhammen en lokkender buit ontdekt. Maar de stormen in deze waterhoek bleven, en ook de schipbreukelingen, die de volgelingen van Wierd Langskonk menslievend binnenhaalden. En er kon geen vreemde-

ling van overzee komen, of Ingele met de Hand kroop hem nagenoeg in de zak, om meer te weten omtrent die noorse koninkrijken en de Schapeneilanden en de Britse kusten; hij brabbelde Deens en Saksisch en Fries door elkaar, om de laatste vragen te kunnen stellen, en Wierd Langskonk, de zwijgzame, verbaasde zich over de hartstocht, die in deze mismaakte zoon leefde, en die hij vreesde, erger dan hij zwarte kraaien op de nok of het tikken van de houttor in de binten van het dak vreesde: want deze hartstocht gloeide met een hem onbekende kracht en bedoeling, die niets goeds beloofde. Niemand weet, of Wierd van zijn zonen hield. Hij gaf hun wapens en paarden en zilver, opdat zij naar verre markten konden gaan en daar inslaan, wat zij nodig achtten: lemmeten, verfstoffen, sieraden, gereedschap. Hij liet hen begaan buiten het boerendagwerk, waarvoor hij hun opgroeiende kracht gebruikte, - hij bekreunde zich er niet om, wat zij voor vermaak zochten. Hij scheen er zich zelfs niet om te bekommeren, dat Ingele met de Hand, man wordende, een aanhang om zich begon te verzamelen van avontuur-zoekers, waaghalzen en vechtersbazen. Als jongens hadden al ettelijke van hen schuilhutten gebouwd in het rietmoeras, zij roofden vandaaruit pluimvee, plunderden raapakkers en bijenkorven, en vierden kinderlijk woeste inwijdingsfeesten, waarvoor de landzaten de schouders ophaalden. Maar toen de oudsten de baard in de keel kregen en Ingele zich aan hun hoofd plaatste, werden zij driest: zij kaapten lammeren, geiten en ook schapen weg, die zij in hun moerasleger roosterden, zij brouwden zelf een soort bijtend honingbier, en lokten slavenmeisjes mee in de eenzaamheid, die niet aan hun ouders behoorden en waarop zij derhalve geen recht hadden. Zij oefenden zich in pijlschieten, vuistvechten en het werpen van messen en bijlen, en ofschoon Ingele alleen in de laatste lichaamskamp angstwekkend bedreven was, ringeloorde hij al de anderen met zijn snauwende hooghartigheid. Geen van hen stak meer een hand uit naar het boerenwerk. Men sprak in de omtrek mettertijd van het Ingele-gyld, en trad hun hardhandig tegemoet, waar zij opdoken

om buit. Toen het Ingele duidelijk werd, dat men zijn bende eerlang met een klopjacht uiteen zou drijven, week hij uit naar de zeezijde. Van de noordwaarts gelegen doodarme vissersnederzettingen was weinig te halen; hij liet ze afzijds liggen. Het Ingele-gyld bemachtigde een paar roeiboten en voer zelf het wad op, zij visten schol en grondaal, joegen de zeevogels op van hun broedplaatsen en roofden hun eieren, die zij leegslorpten, zij juttten na elke forse wind de kusten af naar stormgoed van waarde, zij voeren de zandplaten om, die bij eb droogvallen als reusachtige glinsterende offerstenen, en schoten hun pijlen in spekkige robben. Maar het avontuur begon een deel van hen na twee, drie zomermaanden te vervelen; zij kropen terug onder het ouderlijk gezag, zij schikten zich in de oude vertrouwde landzede.

Zo bleven alleen de ontembaren het Ingele-gyld getrouw. Zij weken met hun aanvoerder al verder weg van de vastelandbewoners. Zij sleepten op een van de grote eilanden, tussen een vesting van duinen, alle wrakhout bijeen, dat de westenwind door de wadgaten joeg, en bouwden daarvan met halsstarrig geduld en het overwinnen van vele gebreken een smal, scherp schip, zoals de Denen ze voor hun schuimerijen gebruiken; ze breeuwden het en vetten het hout in en bespanden het met gedroogde vellen van vee, dat zij tevoren in de weilanden geslacht hadden. Met dit vaartuig waagden zij zich het ruime sop op: de eerste de beste kogge, die de handelsvaart tussen Balten en Franken volgde, beroofden zij van de zeilen. Toen zij eenkeer zeilen hadden, waren zij van de zee niet meer te verdrijven. Zij overvielen alle soorten vaartuigen, sloegen steeds een paar leden van de bemanning dood om de schrik er in te brengen, en lieten de rest alleen tegen losprijs in zilver of goederen vrij. Zij verschansten zich op hun duineiland, waar hun ruwe scheepshelling door hen in stand gehouden werd; iedereen beweerde, dat zij er ook een ondergrondse schatkamer moesten hebben. Wierd Langskonk vroeg zijn zoon nooit naar de waarheid van al dit beweren; hij bevroedde ze des te beter. Hij liet de getekende begaan. Ingele zelf moest wel het besef

hebben, dat hij zijn vader over het hoofd ging groeien. Hij zag er met zijn dichte rode ringbaard, de skramasax in de gordel, de zilveren mantelgespen en zijn sandalen met lange leren riemen uit als een van de rosbesproete rovers uit het noorden, en Wierd begreep, dat er misschien ook nooit enig verschil was geweest.

Of Wierd ooit iets om Ingele gegeven heeft, staat te bezien; maar het was ook niet duidelijk, wat hij van zijn andere zonen dacht, die redelijk en gewillig opgroeiden. Kempe, de oudste, was een welgemoede reus, die vee, paarden en gemunt zilver meekreeg, toen hij verder zuidwaarts een vrouw gevonden had, en een eigen sate stichtte op het grondgebied van zijn nieuwe verwanten. Wel verdween Wierd met een veulen in de richting van de Wodanseiken, en bleef daar enkele dagen, toen Kempe in het verloop van dat jaar liet berichten, dat er een jonge Wierd geboren was. Ingele met de Hand was vlak voor de meimaand, waarin Kempe deze huwelijksband sloot, met zijn gyld de zee opgevaren en in het najaar nog niet terug. Wierds gezicht bleef er onaangedaan bij, maar hij keek soms tersluiks naar Richt, die zonder het te weten, kon zuchten, in zichzelf verzinken en met de ogen knippen, midden onder het wrongelen of droogscheren. Zij leek hem ineens oud en kwetsbaar, en de Langskonk, dat ziende, begreep, dat hij zelf aan de drempel van de ouderdom stond.

Toen de doodswinden van de voorwinter losbraken, stond het voor Wierd vast, dat Ingele bij de Denen of de Noren beland was, met wie hij dezelfde tomeloze ziel gemeen had. Hij zag Ingele in gedachten overwinteren in de rotsbaaien van het Noorden, of onderdak vinden op de Schapeneilanden, de jongste der hoofdlingen, of oostelijke kusten bezwalken, barnsteenjagend. Hij betreurde Ingele's verdwijnen niet. Toen Richt éénkeer de schuchtere veronderstelling opperde - het ontsnapte haar meer dan zij de vraag bewust stelde -, of Ingele kon zijn omgekomen, zei hij kort en krachtig: 'Zulke stropers komen niet om, zo min als modderkwaad.' Hij meende het. Hij dacht: Die lachen om asen

en mensen, terwijl ze het leven ieder genot ontroven, dat hun voor de boeg komt, zelfs al hebben zij maar één hand. Maar hij zei dat laatste niet hardop. Hij sprak in 't geheel niet meer van Ingele, en de anderen dorsten het daarna evenmin.

Kempe ging verder met het verwekken van kroost; zijn vrouw baarde hem ieder jaar een kind, als een gezonde koe, die kalf werpt na kalf, en deze zegen vertroostte althans voor de verlopen zeeschuimer. Kempe noemde zich daarginder de man van het Wierdengeslacht - Wiarda -, want hij ging prat op zijn afkomst, en de naam begon bekend te raken in de hele zeestreek; men hechtte hem ook aan de nog thuisgebleven kinderen van de Langskonk. Daar was nog Gabbe, die mak en moederblond was en een herdersziel had, altoos zich ontfermend over verdwaalde dieren, gebroken lammerpoten, een bevangen paard; hij waakte bij de drachtige runderen en zeugen, en werd mettertijd even kundig als zijn vader in heelmiddelen voor mens en dier. En behalve Gabbe waren er de twee dochters, Foske en Una.

Foske Wiarda was geboren na Kempe en voor Ingele... een kalme jonge vrouw, wier haar tot de heupen afhing, en wier ogen de wereld met stille grijze ernst opnamen. Maar zij was niet mistroostig; zij zong vaak en goed. Zij keek haar vader zeer naar de ogen, hij was voor alle kinderen, behalve dan voor Ingele, als een halfgod. Wierd, die nooit enige weekheid had getoond waar het zijn zonen betrof, scheen terwille van zijn dochters meer en meer onrust en naijver in zijn hart te kweken. Toen Foske's haren in al dikker vlechten neerhingen, op heupen die wiegelden onder het gaan, zwermden het om de sate van vrijers. De Langskonk werd kortaf tegen iedere mangast, waarvan hij niet zeker wist, of hij getrouwd was; zijn stuursheid was op het ongestuvrij af. Geen vrijer bracht een vreugde-avond met Foske achter de dorsvloer of in de hooiberg door, de Langskonk liet haar geen ogenblik uit het oog. De vrijers moesten later andere redenen verzinnen, om Foske alleen te zien: iets lenen, linnen of zout of een schaap-schaar, of een middel vragen om melk te stremmen, of alleen

maar dorst voorwenden, om bij de sate te kunnen aankloppen... Foske glimlachte stil voor zich heen, of zong misleidend argeloos - zij was als de meeste meisjes, zij had zich trots al haar eerbied voor Wierds vadermacht al een bruidegom uitgezocht, en liet haar vader in de afweer van diens medeminnaars kalm begaan.

Maar meer nog dan Foske werd Una de lieveling van haar vader. Una was geboren in de tijd, toen Ingele zijn eerste woeste streken begon te vertonen, en Gabbe al zeven jaar werd. Una was als Richt en Foske rond en fors en lang. Wierd verslingerde zich met de overgave en de zwakheid van een ouderwordende vader aan dit jongste, aanvallige kind, dat hem met haar pinkje regeren kon. Zodra zij kon lopen, vergezelde zij hem; zij kende, op Ingele na, de omtrek beter dan haar broers, om van haar moeder en zuster te zwijgen, die kwamen van het erf nooit af. Naarmate zij opgroeide, werden vader en dochter onafscheidelijk. De Langskonk leerde Una het runenschrift, nog zonder haar de heimelijke bijbetekenis van elke toverletter te onthullen; ofschoon de runentaal alleen de mannen aangaat, dacht hij er uit en te na over, haar mettertijd in te wijden; in de oude verhalen was sprake van priesteressen zo goed als van priesters. Hij vertelde haar op hun zwerftochten van Wodan, en van de Dondergod in zijn wagen, van de zee die een slang is rondom de aarde, van Loki en Balder en de dodelijke maretak, van de spinnende Frigga en de slinkse, onderaardse vrouw Holle, die een meisje kan tegenkomen in iedere misleidende gedaante. Wierd wees Una drijvende graspollen en rietplukken in de sloten en gelastte haar altoos, die uit het water te vissen en op de kant te gooien, voor en alear tjoensters of het spooksel Holle zelf daarvan een vaartuig kwamen maken, om de mensenwereld binnen te varen en er haar helswerk te bedrijven. Wierd en Una liepen samen door de groene en grijze eenzaamheid, waarop wolken en winterbuien strandden, en de vader duidde zijn dochter elke verandering in landschap en lucht. Zij nam deze vaderwijsheid spelenderwijs in zich op en wist alras even goed als Wierd en Gabbe,

welke gewassen schaden en welke beschermen, welke wortels en kruiden men bezigt voor geneesmiddelen en welke men niet mag plukken of breken, zonder zich slepende kwalen op de hals te halen. Zij kende de afweer tegen boze blik en bliksem, hoedde zich er wel voor, in het maanlicht te liggen slapen, en sprak nooit tegen haar eigen schaduw. Zij liet haar spinnewiel geen avond staan met de snaar om het raadge, want zij wist, dat er onbekende en ongewenste handen konden komen, die onzalige draden door het vlas spinnen. Al dit weten bedrukte haar niet; zij bleef monter, vaak luidruchtig, en speelde uitgelaten met andere kinderen of jonge dieren.

Tijdens Una's jeugd waren de Denen en Noren op hun roofschepen niet meer verschenen. Er gingen geruchten, dat zij vriendschap hadden bezworen met de gekerstende koningen in het zuiden, die een deel van hen in dienst hadden genomen, om hen tegen het andere deel te beschermen, en daarvoor land en leen gegeven. Niemand wist hier in deze heidense uithoek het rechte, zij bemerkten alleen innig tevreden, dat de schuimers hen met rust lieten. De landstreek gedijde, en ook Wierd Langskonk en de zijnen hadden met al de welstand en gezondheid, die hun onder de huislook gewerden, gelukkig kunnen zijn, als Ingele met de Hand er niet geweest was, die naderhand met zijn gyld noordwaarts verdween. En hij was nog geen twee jaar weg en iedereen trachtte hem te vergeten, toen Gabbe Wiarda zijn ouders een slag toebrecht, die zij van de stille, meisjesachtig blonde knaap niet hadden verwacht. Het was ettelijke burenen van de Langskonk opgevallen, dat Gabbe zich vaak ver van huis begaf, waar de laatste landtongen in het wad steken, nog verder dan de arme vissersketen. Daar had men hem bij tijd en wijle zien wandelen met een van de lang-gerokten, die de schedel kaalgeschoren hebben, en hun pij met een koord om de middel samensnoeren en aan die gordel geen wapens, maar een kruis dragen. Het leed geen twijfel, of het was een priester uit Dockinga, waarmee Gabbe vriendschap gesloten had. Wierd had de geruchten eerst

niet willen geloven, die men hem overbracht, maar toen hij zijn jongste zoon er op de man af naar vroeg, stond Gabbe op naast de haard, waar zij zaten en rijshout bonden - het was vroege lente - en zei, met een moed, die zijn bloedverwanten niet gewend waren van hem, dat hij werkelijk kennis had aan een Christenpriester. Hij had vele malen met hem gesproken, en de zekerheid gekregen, dat het heidens geloof rauw, onwaar en misleidend is. En nu zijn vader hem de waarheid vroeg, zo zei hij, kon hij niet liegen, veeleer moest hij zijn ouders en zusters vertellen, dat hij tot de gekerstenden wilde behoren, dat hij zich zou laten dopen. Wierd Langskonks groot en benig gezicht kreeg een kleur van as, hij nam zijn jongste zoon op, als had er een vreemde met de geest van een vreemde uit dat gave en zachtzinnige uiterlijk gesproken. Het was zeker die zachtzinnige kwetsbaarheid van Gabbe, die hem redde voor bloed en geweld. Richt, Foske en Una en al het dienstvolk, dat in de sala was en spon of kaarde of rijshout bond, staarden van Gabbe naar de Langskonk en verwachtten een gruwelijke vaderwraak, maar Wierd zei niets meer. Hij liet het bos rijsjes vallen, zijn hoofd zakte hem laag op de borst; zo zat hij enkele ogenblikken, geschokt en vernederd. Toen stond hij op en opende wijd de deur, waarachter de nacht was, en bleef met de rug naar Gabbe toestaan. En terwijl Richt haar adem inhield, stond Gabbe gehoorzaam op en wandelde de sala uit en naar buiten en het erf af en de roezige duisternis van de voorjaarsnacht in; en iedereen begreep, dat hij niet terugkeren zou.

Richt en de twee meisjes en ook een enkele jongedeern uit de streek schreiden in het verborgen, maar zij vertoonden iedereen het sterke onaangedane gezicht, dat Wierd verwachtte... De Langskonk zelf werd een terughoudender man. In de kleine noordelijke landstad, waar hij in het verleden soms ter markt placht te gaan, vertoonde hij zich niet meer; daar stond de capella van het Christenvolk, en Wierd vreesde er zijn verstoten zoon wie weet in de monnikspij tegen het lijf te lopen. Men zag de Langskonk vaker op ver-

laten paden, hij scheen de anderen niet te zien, hij liep in zichzelf te praten; men herkende nauwelijks de oude fiere en rechttopgaande raadmeester van de streek.

Foske Wiarda had lang gearzeld haar vader te zeggen, dat zij de trouw beloofd had aan de jonge Rikelt, die men om en nabij het Woudmoeras de Vogelvanger of de Lokfluiters noemde, want deze boerenzoon was even dikwijls in het moeras te vinden als op de grond van zijn vader, en hij spande tussen heesters en riet allerlei vallen, strikken en netten voor het vogelvolkje, dat hij ving en leerde praten of zingen en dan aan derden verkocht, maar hij lokte ze ook in de kouw door een beheksende nabootsing van hun stemmen. Daarbij was hij vol oude liederen en potsen, en ofschoon zijn vader een arme boer was met nog vier andere zoons, had Foske haar meisjeskeuze op dit vrolijk hoofd laten vallen. Haar moeder zei, dat zij het de Langskonk onbewimpeld diende te zeggen, en dat hij als rechtvaardig man zou antwoorden en beslissen. Foske's hart was bang, want wat zij zeggen moest leek haar een aantasting van de vaderlijke macht en waardigheid, maar zij stamelde niettemin haar bekentenis op een voorzomeravond, toen zij alleen met Wierd tussen de verse hooi-oppers werkte. De Langskonk nam haar kin tussen de vingers en keek haar zoekend aan en streefde daarna haar dikke vlechten, zodat Foske verbaasd en opgelucht naar hem luisterde, toen hij begon te spreken. Zij had zoveel goedgezindheid nooit van hem verwacht. 'Rikelt, de zoon van de Roekenboer (zei hij), is de man die je hebben wilt? Neem hem, je keus is goed. Hij is in de groene speelse jaren en naar mijn mening nog geen man, maar zijn hart is rechtschapen en vrij, en heel zijn volk goed Wodansgezind. Hij zal bruikbaar worden in jouw tomen als een deugdelijk paard. Ik heb twee zonen verloren, ik neem Rikelt aan in stêe van hen. Geef mij kleinzoons, Foske; baar heidenkinderen, zoals zij, die het bed van Kempe deelt. Deze oude stam zal nog bloeien.'

De bruiloft van Foske en de Vogelvanger werd na de oogst gevierd met lange tafels en tientallen gasten en overdadig

gelag, en de Langskonk won nog eens aller bewondering en ontzag door zijn onvermoeibaar feestvieren, hij danste met de bruid in de kring van jonge boeren en boerinnen, alsof hij haar bruidegom was inplaats van haar vader. Maar toen Foske het ouderlijk huis had verlaten met een wagen vol linnen en wol en gereedschap en zilver - het zilver, dat Gabbe nooit erven zou -, en men haar het vee nadreef, waarmee de Langskonk zijn schoonzoon verrijkt had, werd het stiller op de sate van Wiarda, want Foske had het meest gezongen van allen. De Langskonk verviel allengs weer tot inkeer en mompelende eenzaamheden. Hij hechtte zich meer dan voorheen aan de hem geblevenen, aan Una bovenal, die voor hem de verloren kinderen verving.

Als het paartijd werd, mochten geen knechten of slaven Wierd bijstaan, om de sprong van onhandige mandieren te richten; Una hielp als enige. Kwam de werptijd, dan weken Wierd en Una geen ogenblik uit de stallen; zij aten en sliepen bij de moederkoeien. Wat Gabbe vroeger gedaan had, deed Una nu: zij ving het eerste versmeten kalf op, dat ter wereld kwam en bracht het bij Wierd, om het door hem de kop te laten afhakken - levensvatbaar zou het toch niet worden -, en die afgehouden kalverkop vervolgens aan de hoogste bint van de veeschuur vast te hechten: zo kon men voorkomen, dat ook de andere runderen hun dracht verlegden. Op het erf stond een hoge paal, waaraan Una, als destijds Gabbe, in opdracht van Wierd het maal van de merries ophing: hoe hoger de nageboorte, hoe hoger het veulen zou schrijden, hoe fraaier draven. En het bereiden van de geneesmiddelen voor mens en beest, waarin Gabbe eenmaal had uitgeblonken, werd nu al bijna geheel Una's werk.

Wierd had er soms toe geneigd te vergeten, dat Una een meisje was, maar ook zij was, toen haar tijd kwam, gehoorzaam geworden aan de stonden van de maan. Richt sprak met haar dochters over al wat het vrouwenleven aangaat, maar toen Una's huwbaarheid gekomen was, veranderde daardoor niets aan de vertrouwelikheden tussen haar en Wierd. Hij liet Una op de dagen, als zij haar bloeding had,

over het zaaigraan en de prille groenten heen lopen: jong gewas gedijt beter bij maagdenzegen, zei hij. Hij was trots op haar grote, welgeschapen gestalte; zij reikte hem eerlang tot de schouder. Ofschoon zij van gezicht niet zo mooi was als Foske en ook niet het vlossig rijke haar van haar zuster had - het was eerder roestrood en weerbarstig als dat van Ingele -, en haar handen en voeten groter waren dan bij alle meisjes van haar leeftijd, betoverde zij ouden en jongen door haar spraak, gang, lach, oogopslag. Er was trots in en zelfbewustzijn, maar ook goedheid, een bekorend samengaan, waardoor haar schoonheid vollediger en onweerstaanbaarder werd dan die van Foske. Una's kracht was ongemeen. Zij bedwong een veulen of hokkeling, tilde met gemak een kalf op de nek, en daagde de jongere mannen van de sate en de omtrek, die nu weer op Wierds hoornleger kwamen, uit om evenals zij over twee schapen heen te springen, wat de meesten niet volbrachten. Una schortte lachend haar rok op en deed de sprong, waarbij zij haar lange, zeer witte en zeer gespierde benen zien liet. De Langskonk nam het met wrevel waar. Naarmate Una gedijde, wies in haar vader, nog grammer dan indertijd bij Foske, de naijver en de bitterheid jegens allen die hij als vrijers voor Una aanmerken kon. Ja, hij ontving mettertijd gasten, getrouwd of ongetrouwd mansvolk, zo afstotend en honds, dat zijn vrouw Richt hem moest herinneren aan de plichten van gastvrijheid, die hij steeds zelf jaren aaneen als een deugd der vaders gepredikt en beoefend had. Zovaak de Langskonk zijn jongste dochter bezag, beet galligheid in zijn hoogmoed, en angst in zijn late weerloze bewondering: hij verbaasde zich bij het denkbeeld, dat hij dit menskind had verwekt en opgevoed en grootgebracht, terwijl zij tegelijk al verder en onaanraakbaarder scheen in haar vrouwelijk wezen... als droeg zij onzichtbare vleugels, waarop zij zich bij verrassing dreigde te verheffen om aan hem te ontsnappen, tienmaal wreder dan zijn andere kinderen. Hij verbood Una onverhoeds, nog verder wedspelen te spelen met de jonge mannen; zij gehoorzaamde zonder mokken, als

beseftte zij wat haar vader kwelde... Want gekweld werd hij. Hij malden dromde woest in zijn hachelijke ouderdom: maar een verdwaalde slagveldmaagd in zijn huis, erger nog dan en alf of heksenkind dat ondergekropen was, een dochter van Ran of Hel, gestuurd om de mannen in het verderf te storten... Hij streek zich zulke verbeeldingen ook weer van het voorhoofd, met vaste hand. Maar altijd bleef er een meisje, met licht in armen en ogen, en in haar voeten de veerkracht van riet en rijs, dat hem met de dag onbekender werd, terwijl hij haar nodiger scheen te hebben. Omdewille van de vrijers alleen had de Langskonk niet zo hoeven lijden aan de schoonheid en volwassenheid van Una; Una wekte wel het verlangen van de mannen, maar meer nog begeertebindend ontzag, zodat geen van hen, openlijk of in 't geheim, ooit toenadering tot haar zoeken dorst. Het was niet alleen de gedachte aan een mogelijke bruiloft van zijn dochter, die de ziel van de Langskonk pijnigde. Niemand weet, wat voor aanvechting of onnatuur hij in zichzelf teruggedrongen en bestreden had, toen spelende jongens hem op een zomeravond dood in het moeras bij de eiken van Wodan aantreffen. Wierd zag er eindelijk vredig uit, als had hij zich verzoend met het onbegrijpelijke en onmogelijke... een oud, witharig, in zijn straffe lengte weer vorstelijk man.

Toen de gewaarschuwde landzaten hem op een baar van takken naar huis brachten, voegden zich onderweg mannen, vrouwen en kinderen achter hem, om de gevallen hoofdman te begeleiden op zijn laatste thuisreis. Het doodsbericht bereikte de hoeve: het dienstvolk en zelfs de slaven liepen de dode Langskonk ontgaan tegemoet. Richt en Una stonden bij de omvreding van de sate als beelden. Twee grote vrouwen, de jongste angstwekkend stil en streng in haar pogingen, niemand te laten zien, hoe zij innerlijk verscheurd werd. Toen Wierd zijn woning was binnengedragen, wierp Una een huik om en ging over het erf en door de stallen en zei alle huisdieren aan, dat hun meester gestorven was.

De Langskonk lag op het lijkstro onder de berookte binten van de sala, met het hoofd naar de paardenkop, die boven de deur gespijkerd was, vliertakken en hazelaartwijgen op zijn borst. Richt en Una en de oudste vrouwen van de nederzetting hielden de dodenwake, drie dagen en drie nachten aaneen. Zij spraken van de Langskonk, en zongen en klaagden tot roem van de dode. Zij herinnerden zich wat voor man hij geweest was, hoe velen hij genezen had, wie hij zaaigraan had voorgeschoten of aan grond geholpen, welke vete hij had beslecht. Una zag het hele leven van haar vader als voor haar ogen uitgemeten bij die verhalen. Zij was de enige, die zweeg, ofschoon zij alleen drie dagen en drie nachten van de gestorvene had kunnen zingen. Zij keek af en toe met grondige, bange verbazing naar het roerloze gezicht op de baar; het leek van hout gebeiteld, dat lange tijd in het water gelegen heeft en daarna door de zon is uitgeloozd. Niemand ried wat Una dacht, maar zij was op dat ogenblik meer vrouw dan ooit en zich met een huivering der ziel bewust van de liefde en de naijver, die Wierd haar had laten blijken.

Men richtte een geweldige brandstapel op voor de dode heerser van de landstreek, want nu hij niet meer tot de levenden behoorde, wilde men van alle zijden erkennen, dat hij de raad- en wetgever van honderden geweest was, de eerste onder alle eigenerfden. Kempe Wiarda kwam met zijn oudste zoon voor zich op het paard over, want zij hadden hem een boodschap laten zenden, en van heinde en ver begaven zich op het gerucht van Wierds dood rouwangers naar de sate, waar de oude Langskonk opgebaard lag - nog maar een lege huls. Iedereen wist toch, dat zijn wezen al om het huis waarde; het wachtte enkel op de vlammen, om met rook en hitte voorgoed naar de oude Alvader te vluchten. Foske stond naast haar man, de Vogelfluiter; met één kind aan de hand en een tweede op de arm, vooraan bij de brandstapel en hield haar hoogzwangere lijf naar de dode toegekeerd, om hem voor het laatst te tonen, dat zij zich aan zijn wensen en geboden hield. De fakkels werden in het hout ge-

slingerd, de hoge stapel begon te branden, de kinderen van de dode, zijn weduwe, de omwonenden en het volk wierpen hun goede gaven in het vuur: wapens en lijnwaad en geld en werktuigen en etenswaar, alles wat zij - de een uit overvloed en de ander uit schamelheid - hadden gebracht, om de Langskonk als offergeschenken mee te geven op zijn dodenreis. Velen trachtten het ogenblik te betrappen, waarop de levensgeest van de dode als een muis of als een slang tussen zijn lippen zou uitglippen, maar het witte hoofd was al te zwaar in smook gehuld, en de verschroeiende geur dreef de kijkers bovendien terug. Maar er werd na de begrafenis beweerd, dat er zich sinds het opklaaien van de dodenvlam een groot sterk hert in het Woudmoeras vertoonde, zoals daar vroeger niet gezien was, een zesender op zijn minst, die door veengeulen en stronken de wildernis invluchtte, als men het wilde naderen. Voor de meesten stond het vast, dat de ziel van de dode Langskonk was opgedoken in de omtrek, de gestalte aannemend van een hert, om te blijven waken over hen die hem bij zijn leven het naast geweest waren.

Op de sate begroef men de as van Wierd Langskonk nog binnen de palen van het erf onder een ronde grafheuvel, en legde daar stenen op. Zelden ontbraken ook daar de offers, een brood, een paar veldbloemen, een kruikje melk, een raat honing. Men ried en bespeurde zijn aanwezigheid. Hij was onzichtbaar bij de arbeid. Niemand slonsde of spilde tijd. De oogst kwam binnen, als had de oude zelf achter de maaiers aangezeten. Una was temidden van de zichtsters en bindsters, donkerbruin van armen, schouders, voeten; zij sikkelde onvermoeibaar als een man. Het scheen een elk, of Wierd naast haar schreed. Zij vermeden bij donker de plek van het graf. Niemand ontmoet graag een dode. Men hield Wierd voor een goede geest, maar niemand kan weten, wat in de mens steekt; tenslotte was Ingele met de Hand - die men niet vergat - ook van dit zaad.

Na de oogst kwam de slacht, en het korten van de dagen, en de Joelmaand, waarin feest en stormen samengaan, want men viert wel het keerpunt van midwinter, maar men moet

ook danig op het vee in de stallen passen, want de nachtmare rijdt ongenadig. Maar als voorheen bleef de sate van Wiarda met heel de omtrek van hoeven en landerijen gespaard voor spoken. Er was enkel de winterzegen, veel vlas, deugdelijk linnen. En de tijd stevende zoet verder naar het voorjaar, het smelten van de sneeuw, het paren van de dieren, het wassen van het eerste gras. De stroom van het leven droeg allen, effen, breed, goedmoedig; leed en angst om een dode spoelden weg. Men arbeidde op alle huissteden, men bracht de boerenrijkdom binnen. Aan Una's beleid haperde niets. Men zag, dat zij bij machte was, werk en voorraad te overzien. Naast haar, wier gestalte dan eindelijk niet rijziger scheen te kunnen worden dan die van de Langskonk zelf, schrompelde Richt, de moeder, een onaanzienlijker grootheid, de hoedster van het vuur binnen de wanden. Una's hand ging licht en sterk over al wat daarbuiten was. Zij verwaarloosde niet een van haar vaders raadgevingen of leefregels. Nog steeds stapte zij, als zij door het maangetij aangeraakt werd, over de jonge vrucht; nog altijd nam zij met aandacht de tekens waar, en als vroeger bereidde zij de geneesmiddelen en gaf de spreuken mee voor de zieken. Maar Una was Wierd niet. Terwijl tientallen in de landstreek zich naar Wierds inzicht hadden geschikt, misten zij nu de man en priester. Wierd had alle moeilijkheden voor hen geplooid, op vele vragen een antwoord geweten. Maar nu met hun mannenverdriet naar Una gaan, dat kwam bij hen niet op, zelfs al waren zij bereid te erkennen, dat Una er dank zij Wierd omtrent vele zaken diepe gedachten op nahield.

Enkelen begonnen rond te zeggen, dat het misschien gepast en raadzaam zijn zou, Kempe Wiarda terug te roepen naar zijn geboortestreek, al woonde hij nu een dagreis te paard naar de middag, achter de zandkliffen. Anderen - denkend aan de Christenmacht, waarvan zij aan de landzij alleen nog gescheiden en beveiligd waren door het moeras - opperden, dat zij zo langzamerhand een uitspatter als Ingele met de Hand konden gebruiken, dat men thans de ver-

dwijning van hem en zijn gyld kon betreuren. Maar Kempe zat daar in het zuiden hoog en droog op zijn schoonvaders landen, zijn leven was overgeplant als een boom, die wortel schiet in nieuwe grond. Zij konden hem niet terughalen, om zijn vader te vervangen; hoe zou hij hem moeten vervangen? Hij was een forse werker, en hij fokte kinderen en vee dat het een lust was, daarvan had elk vernomen, maar hij had Wierds wezen en weten niet. En zij, die de naam van Ingele genoemd hadden begrepen zelf wel, dat het maar veeg stond, op een zeeschuimer te willen bouwen; men wierp hun tegen, dat zo een rover het niet op de vaste wal uithouden zou, dat dat hij moest jagen, dalven, branden. En nog anderen riepen, dat Ingele's lange schrale botten wie weet al jaren bij wrakken en verdrongen schatten op de bodem van de zee lagen, en dat de woesteling nu, verzoend met zijn vader, misschien wel in gezelschap van de oude zat te drinken op het eiland der doden, waar geen geest meer weet van leven of van dood.

Geen Kempe, geen Ingele. De mannen van de weidekust kwamen vaker en onrustiger bijeen, ook bij de eiken, waar een aantal van hen, niet de domsten, om beurten het priesterambt vervulden. Maar niemand was er tevreden mee. Zij beseften allemaal, dat zij zo gewend geraakt waren aan Wierds gezag en hoofdmanschap, dat zij het zonder hoofdling niet langer konden stellen. Zij keken elkaars kring rond, zij opperden namen, zij verwierpen die namen weer, zij voelden zich te zeer elkaars gelijken. Zij keerden van alle weifeling en elk gesprek terug tot de voorstelling van Una, de krachtige, de wetende, de lievelingsdochter van de gevallen leidsman: en een van hen sprak eindelijk uit, wat als denkbeeld wel in menig hoofd gewoeld had: - Een zoon van Una, toegerust met de kracht van de Wiarda's en de kennis van de Wiarda's, zou de Wodanskinderen bewesten het Woudmoeras straks opnieuw tot herder en voorman kunnen strekken, een tweede Wierd als het mogelijk was. Una moest baren. En daartoe moest Una een echtgenoot kiezen.

Zij kwamen het haar zeggen - de mannenvergadering had vier, vijf van de bezadigden, de geachten en niet meer jongen naar de sate gezonden. Zij werden ontvangen in de sala, waar Wierd voorheen bij de stookplaats aan het hoofd van de lange bank gezeten had. Daar zat nu Richt, de weduwe met Una aan haar rechterzijde. De mannen zaten en dronken van wat de oude boerin liet opdissen, en keken naar de grote, geduchte speren, die kruislings tegen de ene lengte-wand hingen, en de zware ijzeren hoofdband met de spatha eronder aan de tegenoverliggende... de zilveren hoofdtooi en het zwaard met de gekleurde stenen in het gevest had men de Langskonk meegegeven op zijn dodenreis. Una leunde met het hoofd op een van haar handen en de mannen zagen alle, hoe groot die hand was, nog bruin van het buitenwerk en lang en bezielde van vorm, een vrouwenhand hoe men het ook bekeek, maar dan van een jonge reuzin. Una's arm was bloot, rond en donker, boven de elleboog in de openvallende mouw wit en vol zachte schaduw. Er hing een lachje om haar mond, dat de gasten bedenkelijk en bevreemd beschouwden; want er was weer die mengeling in van spot en hoogheid en menselijke mildheid, die in Una verbijsterde en bekoorde. Zij had zichtbaar moeite, niet hardop te lachen, toen de mannen uitgesproken hadden, maar zij bedwong die lach, en dat maakte de afgezanten nog ongeruster en betoverde hen tegelijk op onbeschrijflijke wijze. Elk van hen dacht: Zo een duivelin... En een enkele, zeer schrandere, voegde er in zichzelf aan toe: Wie waagt het die te trouwen? Waarvoor zijn wij hier? Dit bezoek is zinneloos! Una keek naar haar moeder, die gerimpeld en bedaagd maar rechtop zat, en toehoorde. Zij keek naar haar moeder als verwachtte zij, dat Richt zou spreken, maar voor de oude vrouw waren de omstandigheden te zonderling en te sterk; ook zij had levenslang geleund op Wierds oordeel en beter weten. Una stond tenslotte op, zij leek in de lage duistere ruimte inderdaad een lichte reuzin, op het roestrode haar na, dat als een koperen mannenhelm om haar voorhoofd en slapen sloot. Zij keek van de ene bezoeker naar de

andere en zei: ‘Is het zede geworden onder de onzen, dat de jonge vrouwen er zelf op uittrekken, om een bruidegom te zoeken? Als iedereen van mening is, dat het huwelijktijd wordt voor mij, waarom blijven dan de vrijers uit, die mij daarvan overtuigen?’

Hierop hadden de vijf geachte mannen geen antwoord. Zij namen de jongste dochter van de Langskonk verbaasd op; de enkele schrandere dacht: Een wespennest... hoe kom ik hier vandaan? - Zij keken elkaar aan en kuchten. Una stond met één hand op de lange ranke heup voor hen, de andere op de hoge schenkan, en vervolgde:

‘En wie waarborgt, dat ik een zoon ter wereld breng, die Wierd, mijn vader, waardig is? Al wie paarden fokt, hoopt de goede hoedanigheden van hengst en merrie beide in het veulen terug te vinden. Maar soms spelen de alfen mee en het veulen valt jammerlijk uit. Wat, als mijn toekomstige zoon eerder de eigenschappen zou hebben van een volgeling dan van een voorman?’

De mannen knikten langzaam. Zij waren geen van alle dom en het was overduidelijk, dat deze jongedochter, die zo heus en weloverwogen antwoordde, hun niet alleen te slim af was, maar in haar hart misschien toch wel gekrenkt door de bemoeizucht van de mannenraad. En het ergste was, dat zij gelijk had ook, gekrenkt te zijn. Tenslotte konden de landzaten niet beschikken over haar lijf en leven! Una nam nu de kruik op, schonk hun allen nog eens van het donkere, bittere bier en wachtte op het weerwoord van de mannen. De bezoekers kozen de wijste partij. Zij zeiden, dat Una inderdaad een diepe gedachte had omtrent datgene, wat met huwen en kinderen baren te maken heeft - en niet alleen diep, maar ook waar. - Zij zelf waren, in hun zorg om het gemis aan een leidsman, voorbarig geweest, zo voegde de oudste er aan toe; de grote naam, hun door Wierd nagelaten, had hun een denkbeeld voorgespiegeld, waarvan Una zelf hun intussen de onhoudbaarheid had leren inzien. Zij namen spoedig daarop afscheid van Richt, die hen verzocht terug te komen zovaak het hun liefste, en van Una, die

hen tot de drempel begeleidde. Daar bekeek zij de mannen nog eens met haar grote, rustige ogen en zei: 'Een leidsman is niet altijd nodig; maar komt de nood aan de man, dan zal er een hoofdling uit ons midden opstaan.' De mannen zeiden dat zij die verwachting met haar deelden, en vertrokken, stijf van nek en rug, want zij bespeurden, dat de jonge reuzin hen nakeek met haar onnavolgbaar lachje.

Wat Una tegen de afgezanten van de mannenraad gezegd had, deed ver de ronde. Men vond algemeen, dat Una zich een echte dochter van de Langskonk betoond had. De vrouwen verheugden zich ongemeen over Una's antwoord, want zij had daarmee de inbeelding bestraft van een zeker soort mannen, die geloven dat de vrouwen er zijn om het manvolk in zijn voornemens en berekeningen blind en als een ding zonder hart te dienen. Een enkeling maar liet zich scherp over Una uit: Nog een meisje, geen verloofde vrouw zelfs, en zij sprak van zich af tegen mannen en vaders, als had zij de wijsheid van de Eenogige in pacht!

Als de jonge mannen bijeen waren, met wie Una als opgroeiend meisje om het hardst gerend, getild en over de schapen gesprongen had, werden de gemoederen heet, zodra het gesprek op deze Wiarda-dochter kwam. Ieder van hen zou graag met zulk een vrouw - daarenboven nog een rijke - getrouwd zijn. Maar nog altijd bracht niemand de moed op, zich als vrijer onder haar dak te melden. Zij prikkelden elkaar met uitdagingen, schertsten grof en lachten luid, om hun gebrek aan moed te overstemmen. 'Die breekt een man in de bruidsnacht de ribben', zeiden ze. 'Die slaapt met de spatha van Wierd tussen zich en de nieuwbakken echtgenoot. Zovaak men die bezitten wil, moet men eerst op de knieën'. In zijn hart schaamde zich elk, omdat hij zulk dingen over Una zei, want zij was minnelijk en gastvrij jegens iedereen en liet met woord noch teken de hatelijke aard blijken, die de benauwden haar toedichtten.

De jaarkring wentelde weg met gehoorzame seizoenen, er werd gewerkt, gebaard en gestorven, men sprak over Una minder dan voorheen. In het voorjaar, dat volgde, kwam

een klein aantal mannen, vrouwen en kinderen, die het Fries met zachtere tongval spraken, onverhoeds door de petten en paden van het Woudmoeras uit het oosten. Zij dreven een troepje armzalig vee mee, droegen wat lijfgoed in schrale bundels op de nek en wat sieraden om hals en polsen, de oudste kinderen torsten een lam of zeulden een geit. Ze waren half verhongerd, door dorens geschramd, door muggen rauw gebeten. Zij zeiden, dat zij onderweg vrijwel al hun vee en wagens verloren hadden, want zij waren gevlucht uit het Overwoldse, waar de Franken opnieuw de gewelddadige kerstening hadden ingezet: naast elke prediker een horde wapenknechten. Zij, de gevluchten, hadden op hun veen- en zandhoeven gewoond en redelijk geleefd naar de wet van oude geslachten. Toen de Frankische krijgsknechten zich ook bij hen vertoonden, en de Grote Boomzuil omhakten, waaraan zij van oudsher hun offers en verering gehangen hadden, beseften zij, dat de tijd gekomen was, om het hoofd te buigen of de vlucht te nemen naar het zeegewest, waar - dit wisten zij - de bewoners nog niet onder het kruis gekropen waren.

Een van de grootste en sterkste mannen had zijn vrouw op de rug gedragen; zij was ziek, men wist niet, wat haar scheelde, maar sinds de vlucht was haar levensvlam gaan slinken. Iedereen hielp, om de gevluchten onder te brengen. Men dreef hun vee in de gemeenschappelijke weide, de mensen gaf men te eten, men kleepte hen nieuw. Una nam de man met de zieke vrouw en nog ettelijke van hun lotgenoten onder haar hoede. De grote kerel zei, dat hij het boerenwerk wel verstond, maar dat hij eigenlijk smid was. Una liet hem naar de smidse brengen, die haar vader vroeger al had laten bouwen, en gaf hem een daarbij gelegen hut. Sindsdien werkte hij voor de omwonenden, besloeg de paarden, smeedde sikkels, speerpunten en hakijzers, en viel vaak mee in met het landwerk, want het was lente en men had machtig veel te doen.

De berooide nieuwelingen vonden alle een plek om te wonen en verder te leven op de hoeven van degenen, bij wie zij

bescherming gezocht hadden. Sommigen bouwden mettertijd een eigen hut of onderkomen; er was een leerlooier en schoenmaker bij, en een van de vrouwen maakte van de witte klei, die aan de zomen van het Woudmoeras gevonden werd, sierlijke schotels, kommen en kruiken, zoals men ze in de zeestreek niet eerder gezien had. Zij allen waren dankbaar, aan dood en vernedering ontsnapt te zijn. Wat zij doorstaan hadden, bleef lange tijd als een last op hun ziel liggen. Vaak herhaalden zij voor groten en kleinen, hoe zij vervolgd waren als wild, en hoe hovaardig en onverzoenlijk de Franken zich gedroegen. Una werd nadenkelijk, ja zorgelijk bij die verhalen, als zij bedacht, dat de Franken nu nog terugschrokken voor het moeras, maar dat er een dag kon komen, waarop zij ook dit rijke boerengewest bij de landen van hun kroonheer of hun kerk wilden voegen... Zij verzweeg haar zorg voor de anderen.

De zieke vrouw van de smid wandelde soms onzeker over het erf, maar meestal lag zij te bed, in de hut die Una haar en haar man gegeven had. Zij verkwijnde zienderogen. Una bracht haar geneesmiddelen en daaronder Wierds befaamde krachtmedicijn: ei met zwavel; maar het sterkte de zieke niet. Zij scheen door vervolging en vlucht onherstelbaar gebroken. Una stond, als zij van haar ziekenbezoek terugkwam, dikwijls bij de smid te kijken. Hij heette Ywert, en had trots al zijn tegenslagen een opgeruimd en spraakzaam karakter behouden, zoals alle mensen uit het Overwoldse spraakzamer, monterder waren dan die uit de zeestreek. Hij praatte terwijl hij werkte, en Una zag met welgevallen, dat hij kracht en bekwaamheid bezat. Zijn geblakerd gezicht met de bruine baard, die zijn jonge trekken niet besluierde, beviel haar; zijn tanden lichtten wit en gaaf, zijn pupillen, rood gaderd van de vuurhitte, fonkelden ingehouden onder dikke wenkbrauwen. Ywert was vrijwel zo groot als Una zelf, mager van bouw, maar schouderbreed. Ywerts vrouw bezweek al in het najaar. Zij werd ter aarde besteld, alsof zij altoos tot de bewoners van de streek behoord had, met offergaven en eerbewijs. Una had tot de

laatste dag, met middelen en met spreuken, gedaan wat zij kon om haar te redden. Desondanks maakte zij er geen heul van, dat zij de smid met de ogen van de liefde bezag - de eerste maal, dat Una een man met zulke ogen bezag. De dienstmaagden zeiden, als zij onder elkaar waren, dat zij het sinds lang hadden zien komen, eerder nog dan Una zelf. Er was geen dag verstreken, of Una had de smidse betreden, zelfs de blaasbalg voor Ywert getrokken of met hem in scherts een hoefijzer gesmeed. En wie weet niet, dat het hoefijzer de geheime aantrekker van geluk is? Er waren meer vrouwen, die de gewante mokeraar met de bruine baard en het snedige woord ogen vol gunst toewierpen. Wist Una ook, dat enkele van haar de smid in de warme zomernachten, als men bij voorkeur buitenshuis gaat slapen, wel eens vertroost hadden voor zijn gemis aan huwelijksliefde?

Ywert zelf had bij al zijn spraakzame goedmoedigheid een helder verstand en wist ook, waarvan te zwijgen. Hij lag, nu de herfstweken voorbijgingen, alleen in zijn hut en dacht na over vele dingen. De vrouwen zagen hem nu eenmaal graag, zo was dat altijd geweest, en hij had sinds zijn jeugd nooit de gunsten afgeslagen, die hem geboden werden; hij snoefde er alleen nooit op, zoals sommigen. Maar de gunst en genegenheid van Una, die hij naar zich voelde uitgaan vulden hem met beslommeringen. Hij was niet bang voor haar als vrouw, zoals de groene jonge boerenzoons van de omtrek, maar wel voor de dochter van de door niemand vergeten, door elk nog vereerde Wierd Langskonk, die hij alleen kende als een naam en in de gedaante van een grafheuvel op het Wiarda-erf. De velen, die in zijn smidse kwamen om iets te laten herstellen of ook alleen maar om aanspraak te hebben, hadden hem door hun opmerkingen voldoende besef bijgebracht, dat de landzaten Una nog altijd een huwelijk toedachten, in overeenstemming met haar aanzien, haar wijsheid en welstand... Daarom was Ywert verbaasd en met stomheid geslagen, toen Una op een najaarsnacht in zijn hut verscheen. Zij kwam stil en glijdend als een schim, zij sloot de deur achter zich en ontstak een nieuwe

lichtspaander aan de wand. Haar hand trilde lichtelijk. Zij kwam op de knieën naast Ywert liggen, die niet van zijn legerstede afgekomen was, en lei hem nu die hand op de borst; en het kwam de smid voor, dat ze dunner was en vol schroomvalligheid. Zij hield de wimpers neergeslagen en haar stem fluisterde als die van een verlegen meisje:

‘Er is geen ontkomen, Ywert... Maak ruimte voor mij in je bed, en leer mij wat liefde is. Maar wees behoedzaam, want ik ben nog bang.’

De smid glimlachte om de vrees en het beven in deze jonge stem, terwijl Una haar langgerekte, edele en sterke ledematen schuchter naast hem uitstreekte. Maar haar meisjes-angst ontroerde hem tegelijk. Hij boog zich, terwijl zij haar ogen gesloten hield, zorgzaam en haast vaderlijk over haar. Hij streelde haar lange tijd, tot haar beven ophield en zij eindelijk de blik in het onrustige licht naar hem ophief. Zij zuchtte en glimlachte en sloeg de armen vast om zijn hals. Van dat ogenblik af was het Ywert, de ervarene met vrouwen, of hij niet meer de nemer en de bedwinger was, maar de genomene en bedwongene.

Ywert zelf sprak niet over zijn minnehandel met de jonge meesteres van de sate, en Una droeg ook het nieuws niet naar links en rechts, althans niet door het woord; maar dat zij een levendiger, gelukkiger vrouw geworden was, konden allen met ogen in het hoofd haar aanzien. En de waarheid omtrent haar en de smid drong door tot in de laatste hoeve van de zeestreek. De jonge mannen voelden zich gekrenkt en scholden op de indringer, die tenslotte bloot en kaal op Wiarda-sate beland was, en nu door Una verkozen werd, als stak hij handbreedten uit boven de oude manslagen van de omtrek. De vrouwen dreven de spot met de ongeluksvogels, de mannen keken in hun ergernis de andere vluchtelingen uit het Overwoldse aan, als was het hun schuld, dat Ywert in Una's handen gevallen was; want dat niet de smid het minnespel begonnen had, maar Una, dat stond voor iedereen vast, die een weinig kennis van mensen bezat. Foske, die met Rikelt de Vogelvanger een welgedaan en kinder-

rijk leven leidde op haar eigen sate, werd innerlijk opgeschrikt door de geruchten van Una's minnarij en begaf zich op een dag, toen het nieuws haar al te hoog zat, naar de vaderlijke hoeve.

Una ontving haar vol eerbetoen en gastvrijheid, en luisterde met haar mild lachje naar de verwijten en verwarde uitvallen van Foske.

‘Wat ben je van plan?’ klaagde de oudste ten slotte; ‘iedereen weet van de zaak af; dacht je, dat men zo iets geheim hield?’ ‘Ik neem Ywert tot man,’ zei Una, ‘zodra hij mij zwanger gemaakt heeft. Men wilde toch destijds algemeen, dat ik een zoon zou baren, die onze vader kon opvolgen, en dat ik daartoe een man moest uitzoeken? Nu heb ik er een gekozen. Ywert heeft geen kinderen gemaakt bij de vrouw, met wie hij hier gekomen is; waarschijnlijk was zij altoos ziek. Maar hij zegt, dat hij ze heeft bij anderen, daarginder.’ Foske nam haar met stug verbazen op en zei toen: ‘Hij is hier berooid gekomen, maar jij bent welgesteld.’ Una fronste het voorhoofd: ‘Ben ik geen vrouw die men kan liefhebben louter om haarzelf?’ Foske knikte traag en toestemmend: Una had er zelden zo begeerlijk uitgezien. ‘Je koopt hem dus, omdat hij de zoete kunst verstaat’, zei ze. Zij beet zich meteen op de lippen, vol spijt over die woorden; Una sprong op en begon met een rood gezicht heen en weer te lopen. Maar toen ze weer voor Foske staan bleef, was haar uiterlijk kalm en haar stem beheerst en zacht: ‘Ik herinner me, dat jouw Vogelvanger mogelijk nog armer was dan Ywert... Je wilt toch niet zeggen, dat jij Rikelt gekocht hebt, alleen omdat hij zo fraai fluiten kon?’ Foske zei niets meer. Ze keerde naar huis terug, nog ontdaner dan ze gekomen was. Na weinig dagen wist iedereen in de omtrek, dat Una de smid tot man zou nemen, zodra hij haar zwanger maakte. De mannenraad, die bijeen kwam, sprak in alle toonaarden over Una's voornemen; de voortvarendsten wilden haar ter verantwoording dagen, maar de bezadigden zeiden: ‘Bewaar ons voor dwaasheid. Bij ons is elke vrouw vrij de man te kiezen, die zij wil. En Una zal ons in het gezicht uitlachen en

zeggen, dat wij haar indertijd zijn komen smeken, wat zij nu doet.'

De spotvogels lachten, de kalmen haalden de schouders op; het onverzoenlijkst bleken de vaders van huwbare zonen, die nog met de mogelijkheid waren blijven spelen, Una tot schoondochter te winnen. Iedereen in de zeestreek besepte, al was dat nu juist wat niemand onder woorden bracht, dat Una's macht en mogendheid al weer groter, vooral eigenzinniger geworden waren.

Una voer voort met Ywert, en toen de Joelmaand in zicht kwam, deelde zij haar moeder mee, dat zij zwanger was en dat zij met Ywert wilde trouwen. Richt wierp niet veel tegen. Zij bespeurde voor haar jongste dochter beurtelings verbazing en bewondering. Zij begreep de rustige moed niet, waarmee Una zich vrijheden placht toe te eigenen, die meestentijds gegolden hadden als een voorrecht van mannen, en dan nog van lichtzinnige mannen. Tegelijk was zij blij, dat Una die vrijheid nam. Er scheen iets in Una te leven, dat haar leidde en deed handelen, zoals dat nodig en onvermijdelijk was, zelfs al kwam het anderen halsbrekend voor. Richt gaf haar toestemming tot het huwelijk, en ontruimde de sala voor het aanstaande paar, om met een enkele dienstmaagd een hut te betrekken naast het oude woonhuis. Het was wintertijd, omtrent zonnestilstand, de sneeuwbuien stoven scherp en met hagel doorjaagd, toen de landzaten op de hoeve van Wiarda de bruiloft kwamen vieren. Het ging de meesten nu eindelijk, zoals het Richt bij moeder-ingeping gegaan was: zij voegden zich in het geval, zij erkenden in Una het onverzettelijke. De sala was te klein voor het slempend en dansend volk, de werkschuren waren eveneens vol met feestgangers. Rikelt de Vogelvanger zong zijn liederen en brabbelde nieuwe potsen, de smid en andere mannen worstelden en gooiden met bijlen om een balk te splijten, en tilden het aambeeld, er werd een weinig gevochten, men sprong wat uit de band, hetgeen op bruiloften niet te vermijden valt, maar uitspattingen zoals men ze elders bedreef, dorst men hier niet recht begaan... Una zat daar in een

lang wit wollen gewaad, onder de speren en zwaarden van de oude Wierd, zo groot en indrukwekkend, een marekrans op het roestrose, helmharde haar, dat het velen onbehaaglijk te moede werd, ondanks de lichte en warme lach, waarmee zij alles overstraalde. Ywert leek kleiner naast haar dan hij in werkelijkheid was, en hij zelf scheen dat gevoel te hebben; hij keek zijn bruid maar zelden aan, tenzij met een paar schuwe ogen, en toen de gasten de volgende dag wegreden en sleedden, had hij, met Una alleen gebleven, eerst ongemerkt naar zijn hut achter de smidse willen uitwijken. Una zelf moest hem de weg versperren en hem er aan herinneren, dat hij meester geworden was over de sate en over haar, aler hij zich met haar te bed durfde leggen... het bed in de sala, dat eenmaal door Wierd Langskonk beslapen was; een gedachte, waaraan Ywert toen en ook vele dagen later nog niet wennen kon.

Una droeg haar kind met kracht en gemak; zij onderbrak haar gewone bezigheden niet, al liet zij sommige dingen in het huishouden aan anderen over: een zwangere vrouw moet zich voor bepaalde handgrepen hoeden. Ywert bleef onderwijl boven alles de smid; ofschoon hij meehielp het vee in de stallen te melken en te verzorgen, was hij als van ouds meest bij vuur, voorhamer en ijzer te vinden. Hij scheen met moeite te groeien in het meesterschap, dat Una hem zo gebiedend en mild tegelijk in handen gelegd had: hij liet al wat het beheer van de hoeve betrof, aan haar over. Una schroomde niet, om nu zij hem tot man had, openlijk haar verliefdheid te laten merken; Ywert zelf leek vaak verlegen met de onverstoorbare speelsheid, die zij in het bijzijn van derden jegens hem uitvierde; zij liefkoosde of kuste hem in 't openbaar, tegen iedere overgeleverde zede, en zocht hem ook in de smidse overdag nog op. Het wonderlijke was, dat Ywert achter zijn rug om voor dergelijke dingen bespot werd, terwijl niemand er ooit aan dacht, iets lichtvaardigs of krenkends meer te zeggen van Una: men had er zich al bij neergelegd, dat zij anders was dan anderen; men mat haar al met een maat, die voor niemand anders gold.

Bij het lengen van de dagen werd Una Wiarda - niemand noemde haar anders - bleker en peinzender. Zij kon nog steeds haar hand op het hoofd van de smid leggen, maar terwijl zij hem voorheen gul op de mond kustte, of met zijn baard speelde, verstilde zij nu in het gebaar, alsof zij zekerheid zocht bij hem. Het was niet gewoon voor Una. Zij glimlachte nog wel, maar haar zelfbewustzijn van eens leek vervlogen; het was een leeg, breekbaar lachje. Richt en de dienstvrouwen zeiden: 'Zo is dat gesteld met jonge vrouwen in verwachting; zij krijgen hun kuren.' Zij schenen er niet veel betekenis aan te hechten. Ywert de smid merkte de verstilde, mijmerzieke buien van Una het meest; het maakte hem verlegener dan Una's levenslust; het leek hem, dat hij, de verwekker van het kind, oorzaak was van deze troebele gedaanteverwisseling.

Maar Una verried aan geen mens, dat het niet het kind in haar schoot was, dat haar deze mismoedigheid scheen op te dringen, terwijl het haar uiterlijk breedde en rondde. Una zweeg van de vege voortekens, die zich sinds enige tijd aan haar hadden voorgedaan en die zij niet wist uit te leggen. Het was begonnen met een volkomen verwildering van de runen. Op een maannacht, toen Una beweerde naar buiten te moeten voor een natuurlijke aandrang, had zij op een helder beschenen plekje grond achter de stallen de kleine houten snijsels uitgeschud, die zij in het verborgen bewaarde; want Wierd had haar nog kort voor zijn dood de geheime bijbetekenis van de runen verklaard. Lange tijd al was zij van plan geweest, de voorbeschikking omtrent de haren aan de weet te komen, en zij boog zich met zorg en aandacht over de vallende lettertekens. Het was stil en helder in de lucht, om de maan zweefde een onnozel wolkenkransje; het licht had zoveel kracht, dat Una de blonde haartjes op haar armen kon zien glanzen. De runen waren nauwelijks naar de grond gedaald, toen een raadselachtige, poestige windvlaag opsprong, die ze uiteen strooide en ordeloos liggen liet. Daarna werd het opnieuw doodstil in de lucht. Una veegde de houten letters inderhaast bijeen en borg ze

tussen haar boezem. Zij keerde terug aan de zijde van haar man, vol boze innerlijke ontroering, zoals ze die niet eerder gekend had. Zij begreep niet, wat de verstrooiing van de runen betekenen kon, tenzij een groot ongeluk, maar het was haar niet duidelijk, of het op haar alleen of ook op anderen vallen zou. Zij zelf voelde zich moederlijk sterk en onaantastbaar, een levende schelp om het kind, dat komen zou. Richt noch Ywert vertoonden enig spoor van ziekte; van Foske vernam zij niets dan welvarende berichten. Op de hoeve sukkelde niemand... Er kiemde benauwdheid in Una, die zij bijna voor zichzelf verheimelijkte en terugdrong in de schaduwen van haar ziel: kon het zijn, dat de zeepest terugkeren zou, de rovers uit de grimme noordhoek, die Una alleen kende uit de verhalen van haar ouders, de plundersaars en doders, waarbij zich haar broer Ingele met de Hand - zij herinnerde zich hem heel goed - had aangesloten?

Una lette angstvalliger op de voortekens. Zij bleven ongunstig. Het eerste, wat haar na de mislukte wichelarij met de runen opviel, was het fletse neerhangen van de huislook, die zij na de bruiloft boven het huwelijksbed bevestigd had. Toen Una dit verflensen eenmaal opgemerkt had, waren er kwade voorboden aan alle kanten. Zij droomde herhaaldelijk van paardengehinnik en hondengeblaf, dat, zoals ieder weet, aan sterven herinnert. Toen de voorjaarsmaand eindelijk aanbrak, vloog de eerste zwaluw, die Una zag, rakelings langs haar linkerschouder. Una trachtte haar angst te verbijten, waar haar man en haar moeder bij waren, en droeg heimelijk vliertakjes in haar mouwen; maar terwijl haar buik zwol als een begunstigd gewas, stond haar gezicht mager en beschaduwd, lagen haar ogen hol.

Zij dacht er over de runen nogmaals te werpen, zodra het weer heldere maan was, want het kwam haar voor, dat zij zich meer en meer in duisternissen verwarde. Maar voor die tijd barstte de ramp, die al zo lang als een voorgevoel in haar gespookt had, los. Zij kwam van de zee, niet in de gestalte van de Deense schuimers, maar als een lentestorm, vliegend en overweldigend. De wind, die in een maannacht

was opgestoken, groeide in korte tijd tot orkaan en joeg het springtij over schorren en dijken. Er waren eerder stormen geweest, en men had vaak in angst gezeten voor de bedijking, maar ditmaal was de zee er, voor men het besepte. Una had als enige haar bed al verlaten; ze kon bij het opsteken van de gruwelijke wind haar onheilsvoorgevoelens niet in toom houden. Na weinig ogenblikken volgde de smid haar, ongerust. Hij vond haar op het erf bij de stallen, nagenoeg bij de plek - maar dat wist hij niet - waar Una destijds in de heldere maan de runen had zien uiteenblazen. Zij stond onbewegelijk. De nacht was grijs. Grijs de hemel, grijs de aarde - maar geen hemel en aarde als op andere tijden, merkbaar gescheiden en andersoortig, zelfs bij nacht -: het kwam Ywert voor, of zij zich hoonlachend verbonden tot één stroom, die recht op hen afdreunde. Toen zag hij, dat het stromen geen gezichtsbedrog was. Naar de terp toe, waarop de sate stond, rolde het land aan zijn voeten, het joelde, leefde en steeg. Hij keek naar Una, maar ook zij was grijs en onherkenbaar, een grote hoge schim, in ontsteltenis verstijfd. 'De zee!' riep de smid; 'de dijken...!' Una zei nog altijd geen woord; op haar vielen in dit ogenblik alle onvermoede verschrikkingen van het noodlot. De smid liep inderhaast het pad af naar de stallen, en nu liepen er al velen met hem, want knechten en vrouwen waren wakker geschoten, zij zochten en schreeuwden door elkaar, sommigen hadden Una bereikt en dromden hulpeloos om haar samen, anderen trachtten nog iets te redden, of bliezen op hoorns en sloegen speerpunten tegen de oude beukelaar, een wanhopige waarschuwing voor de omwonenden. Hun wekroep verstoof onder het luid en dodelijk rollen van de doorgebroken zee. Die nacht sloeg de zee twee stukken dijk weg, waaraan met geduld en bij arbeidsbeurt jaren was gewerkt, en het water klotste tot over de terpen, die niet te ver landinwaarts lagen. Una had zich niet van de plek bewogen, tot men haar meetrok. Zij was voor de eerste maal in haar leven het hoofd kwijt. Zij werd met degenen, die haar meetrokken, door het water achterhaald. Zij zwom en waadde lange tijd, tot zij

de rug van zand en leem bereikte, die als een wering rondom het moeras liep. Zij werd daar als aan een midlandstrand geworpen; met haar landden anderen, mensen, stalbeesten, honden, een gering aantal paarden. De nacht bleef uren lang de ondoordringbare grafkleur houden. Het rook naar dode vissen en mossels en wier; kinderen jammerden; ver weg in het water bleven koeien en schapen in doodsnood klagen, tot de zeevloed deze geruchten versmoorde; de dieren waren verdronken, de kinderen vielen in slaap.

Toen de dag doorbrak, stond het hele gewest in zijn landholten blank; de hoeven reikten er nauwelijks boven uit, men kon al van ver zien, dat er alleen nog huisgeraamten over waren, waar zinneloos balkwerk uit stak; hout en hooi spoelden aan, de wind blies regen voor zich uit en doorweekte de overlevenden. De hemel dreef op het land en lachte nog steeds met het leedvermaak van de vernietiger. Iedereen keek naar Una, die in de eerste uren alleen wist, dat het kind in haar nog leefde; gedurende die blinde nacht dacht zij lange tijd aan niets anders. In de vertwijfeling van het rijzend daglicht herkende zij weer de gezichten van de gespaarden. Zij begreep, dat men raad en redding van haar verwachtte. Zij veegde wier en modder uit haar haren, nam haar rokken in beide handen, wrong het water er uit en stond op. Zij zei: ‘Laat ons onderkomens maken in het kreupelhout, en het vee in veiligheid brengen’. De mensen zeiden, dat dit inderdaad gebeuren moest. Zij werden kalm en gingen aan het werk. Op die stormdag was Una maar weinig ouder dan twintig jaar.

De geredden, met het schaarse vee dat meegered was, huisden aan de rand van het moeras tussen de heesters, tot het water wegviel. Hoe zij zich voedden en behouden bleven, wisten zij later niet meer; zij hadden een vaag besef, dat het dank zij Una geweest was; maar de vindingrijkheid van honger en nood strekt ver in ieder mens. Zij baggerden door blauwe zeedrab terug naar hun vernield bezit. Daar maakten zij de rekening van dood en verlies op. Er waren vele doden; zij hingen en lagen op de vreemdste plaatsen, in de

bomen, onder het hooi. Ywert de smid werd tussen de stallen gevonden, die hij had open geworpen; hij was gezwollen van het water als het onnozele vee, dat hij had willen laten ontsnappen, en dat evenmin weg had kunnen komen. Van de sala waren alleen de wanden over. Una's lievelingspaard, de bles, stond er tussen enkele varkens en schapen, en leefde; hier en daar vond men nog wat levend vee. Het lijk van Richt Leffertsdochter, de weduwe, zat beklemd tussen twee daksparen, die door het water losgeraakt en kruislings geslagen waren. Veel doden kwamen pas te voorschijn, toen men korte tijd daarna de dijken begon te herstellen en de zeedril wegschepte; en nog anderen vond men in het geheel niet terug: de wijkende zee had hen meegenomen.

De grafstede van Wierd Langskonk werd vrijwel ongedeerd aangetroffen: de grafurn met de wapens en vaste offergaven lag op dezelfde plek, onder de gezonken stenen. Una zei, dat het een goed voorteken was, en de mensen hadden een bemoediging broodnodig. Het land lag braak en verzilt, en nam het zaaigraan nauwelijks aan. Het koren, dat men in gemetselde voorraadschuren terugvond, was witbeschimmeld; desondanks bakte men er brood van, hoe bitter en verderflijk het smaakte. Una reed op haar bles van de ene hoeve naar de andere. Zij zei, dat niemand de hoop op herstel mocht opgeven, er waren ook vroeger stormen geweest, en steeds weer was er welvaart op gevolgd. Zij zag, dat velen door de dood van geliefden en de vernieling van hun have innerlijk leeg en gram waren, zodat zij nauwelijks nog verder wilden leven. Foske Wiarda was met een zuigeling omgekomen. Rikelt de Vogelvanger jammerde, dat hij alles verloren had. Una schoof hem de vier kinderen toe, die hem restten en schudde hem, tot hij stil werd. Una sprak met ouders, die hun kinderen, en met kinderen, die hun beschermers verloren hadden, en zei, dat er nu misschien meer verloren was dan behouden, maar dat leven zich altoos uit leven laat vernieuwen. Zij kwam doodop van deze tochten terug, het leek of de mensen de kracht uit haar wegzogen. Zij sliep onder een afdak van inderhaast tesaengevoegd

hout, gedekt met het halfvergane stro, dat overal rondlag. Van het ouderlijk bed, dat zij vier maanden en niet langer met Ywert gedeeld had, was geen plank teruggevonden. Maar de speren en de spatha van de oude Wierd hingen opnieuw boven deze eenvoudigste aller legersteden: Una had zo lang op het erf gezocht en gedolven, tot zij die ijzeren gedachtenis aan haar vader opgespoord had.

Als zij niet werkte - zij was nu bijna voor alle arbeid te zwaar - of met de mensen sprak, die hongerig naar haar komst uitkeken, zat zij over zichzelf gebogen en luisterde naar de bewegingen van het kind in haar. Niemand zei haar, dat zij er met haar verkorven, bloedloos gezicht vervaarlijk was gaan uitzien; haar stem klonk schor, haar ogen stonden hard en dof. Van haar schoonheid scheen weinig meer over. Maar zo vaak zij naar het kind luisterde, en er aan dacht, dat het straks als een mensenwezen, afgerond en herkenbaar, tussen haar dijnen vallen zou, glimlachte zij voor het eerst weer; die glimlach zag niemand.

Men had de dijken gedicht. Het landwerk kwam traag op gang; men moest met koeien ploegen, want de meeste paarden waren in de overstroming gebleven. Er kiemde slecht graan, maar het kiemde. De weilanden stonden vol zoutdragend onkruid. Het hooi rook verzuurd, de dieren vraten het met tegenzin. Maar men had een weinig melk, wat magere kaas. Men leefde. Men had zoveel te doen, dat de wonden onmerkbaar heelden. Nooit had men de midzomervuren met zoveel bijgedachten, zoveel smeekbeden aan de richters van vruchtbaarheid en aards geluk ontstoken als in dat jaar. Zij waren nauwelijks gedoofd, of Una voelde het kind in zich met een dartelheid opspringen, die haar op een avond, onbespied door het landvolk, naar het Woudmoeras dreef. Daar, alleen in de wildernis, bracht zij haar kind onder de Wodanseiken te wereld. Het was een jongen. Zij baadde hem en zichzelf in nachtdauw, opgetogen door zijn eerste kreten en spartelingen. De volgende dag keerde zij naar de bewoonde wereld terug. Zij toonde haar zoon en zei, dat hij Grimme heette; en iedereen besepte waarom zij

hem die naam gegeven had.

In de nazomer kwamen de mannen van de goo voor de eerste maal weer in beraadslaging bijeen. Zij hadden Una Wiarda gevraagd, in hun kring te willen verschijnen en Una was gekomen. Met het kind in haar armen zat zij tussen de mannen, als viel het haar niet vreemd, op die plek te zijn en mee te spreken. De mannen keken met onbehagen naar haar geteisterd gezicht, haar ingezonken ogen; de rauwe stem, waarmee zij sprak, greep hen aan. Later, toen het kind schreide en Una haar gewaad loshaakte, om het te zogen, bemerkten zij met verbazing, hoe sterk en vol en jong haar borsten waren. Una zei, dat men de komende jaren het meest zou moeten werken aan de bevestiging van de dijken, wilde men niet voor de tweede maal gemoord worden door de zee. En vervolgens, zei zij, moest elk gezin de terp versterken, waarop het woonde, en het eigen bezit met borstweringen omgeven. Al het wrakhout dat aanspoelde, zou daartoe op één hoop verzameld moeten worden, waarvan ieder naar behoefte nemen kon, zoals men immers ook de weiden gemeenschappelijk bezat.

De mannen gingen niet uiteen, voor zij Una gevraagd hadden, een offer voor hen te willen opdragen aan de Paardengod, de eenogige en vaderlijke zwerver, wiens bijstand zij meer dan ooit nodig hadden. Ging er niet een duister verhaal, volgens hetwelk hij zelf eenmaal de gehangene geweest was?... Una maakte voor Grimme een bed van gras en varens en liet een van de mannen bij hem achter, die zich zelfs niet beklaagde, omdat men hem voor pleegmoeder spelen liet. Zij aan zij met haar makkers drong Una het Woudmoeras in, om een levend offerdier te vangen. Toen zij aan het hoofd van drie, vier mannen door kreupelhout en brak poelwater stiet, bereikte zij een open plek. Daar stokten en verstijfden allen. Van haar en haar metgezellen gescheiden door een geul vol riet en ranonkel stond daar onverhoeds een hert. Het was een oude meester, een zesenderbok met kale plekken, maar onversaagd in zijn grijze grootheid. Het hert keek de jonge reuzin en de gewapen-

de mannen uit sluwe, goedgezinde, menselijke ogen aan. Daarop vluchtte het met een grootse lichte sprong ongehinderd van de plek, achter wallen van loof. De jagers verroerden zich nog steeds niet. Zij zagen, dat Una Wiarda beurtelings verbleekte en rood werd, als had zij die blik van het hert herkend of verstaan. Iedereen wist, wat er na de dood van de Langskonk gezegd was over een hert, dat zich in het moeras zou ophouden. Niemand twijfelde er aan, of deze ontmoeting was in de hoogste mate zegenrijk, heilvoorspellend. Una begon zwaar te ademen, keerde zich om en ging terug. De mannen volgden. Vlak daarop hoorden zij het schreeuwen van hun makkers, die onderwijl een ever hadden opgejaagd en geveld. Una zei nog steeds niets, zij liep als in de droom mee, terwijl men het offerdier naar de platte stenen sleepte, maar het rood bleef als een nieuw levend waas over haar gezicht.

De man die op Grimme gepast had, kwam met het kind in zijn arm nader, toen Una zich over de ever boog, de ruige vuile varkensbuik met haar jachtmes in één lang gebaar open haalde en met besmeurde handen in de ingewanden greep, om ze ter aarde te schudden. Daar lagen ze in bloedkleurige haast zwarte kronkels. De dochter van de Langskonk raakte ze niet meer aan, maar bezag ze lange tijd met nauwlettende aandacht. Toen richtte zij zich op, zodat alleman haar gezicht goed kon zien. Het straalde ingehouden, het had zijn teistermerk verloren, haar blik was vochtig en mild. Niemand had nog iets gezegd, en ook nu sprak Una niet, maar knikte tegen de kring van mannen, en ieder van hen voelde zich volstromen met onbeschrijflijk vertrouwen. Sinds die merkwaardige dag was er geen mannenraad meer zonder Una. Niemand betwijfelde meer haar heimelijke gaven. Zij werd de priesteres van deze laatste heidenen. Er was geen mens, die bukte en geen mens die bevelen uitdeelde, maar het gezag van een eerste onder gelijken, dat de manmen destijds na de dood van de Langskonk gewild hadden, lag in handen van Una Wiarda, zonder dat het iemand zeer deed of verzet wekte.

Una had er van gesproken, dat men de dijken bevestigen moest. Vrouwen, mannen en kinderen zwoegden die zomer op dat werk; Una zelf werkte vooraan. Men hoogde de waterkeringen, en men hoogde de terpen, aler men nieuwe behuizingen bouwde. Tegen de tijd van de herfststormen was men daarmee klaar. Men ging de winter, waar velen vol angst tegen opgezien hadden, in een herwonnen gevoel van zekerheid tegemoet. De oogst was bij uitzondering eenmaal verdeeld naar de grootte der gezinnen; dat was Una's wens geweest. Het tesaam gedragen wrakhout leverde ruimschoots bouwstof voor stallen en woningen.

Van deze tijd afwas er zegen in het zeegewest, zoals zich de ouden zelfs uit de beste jaren van de Langskonk niet konden herinneren.

Boze jaren laten veel te vermelden; euvel en ramp prenten hun sporen in mensen en dingen. Gelukkige tijden hebben nauwelijks een geschiedenis. In de oude heidense goo speelden de kinderen en werden volwassen, men bracht het dodenoffer voor grijsaards en grootmoeders, jonge geslachten paarden. Het aantal saten groeide gestadig. De veestapels meerderden. Weiden en bouw verloren de smaak van de zee. Er kwamen andere herfsten en andere stormen; maar men hield op Una's raad vol met het bekrachtigen van de dijken, en op wat mindere schade na leed men geen last. Waar het leven zijn onbewuste stroom herneemt, brengen kleine aardkluiten die te water rollen, geen stemming van verlies mee. Op de herbouwde hoeven werd geweven en gesponnen; men smeedde, slachtte en brouwde als voorheen. De voorraadkamers waren opnieuw gevuld. Una Wiarda was met haar aandacht bij de mensen en dieren, overzag hun gangen, raadpleegde waakzaam runen en voortekens. Zij zette zich in het hoofd, een nieuw beslag hoge paarden te fokken, zoals dat vroeger aan haar vader gelukt was. Zij slaagde er na verloop van jaren in; de oude Paardengod moest wel tevreden zijn over zijn fries kroost. Una werd de vroede vrouw voor jonge moeders en trouwlustige meisjes; en ook menig man haalde haar raad bij nacht en vertrouw-

de haar zijn geheimen toe. Er was meer eendracht onder de mensen, meer wederzijdse hulp.

Una Wiarda werd vijfentwintig en dertig jaar, maar in de ogen van de omwonenden leek zij jonger dan in de dagen van de zeeramp. De strenge, gemartelde schaduwen waren uit haar gezicht verdwenen, al herkreeg het nooit meer de blanke onbeschrevenheid van haar meisjestijd. Haar stem groeide nieuw en vol uit de schorheid. Haar wezen had zich hersteld, de mengeling van het fiere en milde sprak weer uit haar ogen. Zij droeg haar lichaam, de langgevormde en edele leden, zelfbewust onder de mensen, glimlachend om de mannenblikken, die niet konden veinzen en haar zeiden, dat haar herwonnen schoonheid hun recht in het bloed ging. Zij hertrouwde niet. Na verloop van tijd was het voor niemand een geheim, dat Una Wiarda toch niet liefdeloos leefde.

Terwijl de veestapel van het gewest zich vermeerderde, breidden de landzaten de weiden al verder naar de aangeslibde zeeschorren en onbegaasde greidstroken uit. Zij zonden om de beurt de jonge mannen als herders met het vee naar deze verafgelegen weideplaatsen. De herders bouwden daar van aangespoeld hout en graszoden een hut, waarin zij de zomermaanden sleten, tussen het vee, maar doodeenzaam. Op haar tochten te paard door de goo, die Una geregeld bleef maken - want de zieken vroegen om geneesmiddelen en heil-spreuken, het vee behoefde toezicht en het gewas de gepaste zegen - begon Una des avonds haar intrek te nemen bij deze kuddeweiders, ver van de menselijke nederzettingen. Zij deelde de maaltijden met hen; zij sprak met hen over het vee, gaf raad, zette soms bij de dieren een gebroken poot, en leerde ook de mannen die kunst. Als de jonkmans haar bevielen begon zij na gedane plicht met hen te schertsen, hen uit te dagen tot krachtproeven, tot tillen en springen. Onderwijl viel de schemering; en als het afgestoten schip van de zon onder de westrand van de grasvelden was weggedreven, trok Una in de groene bedsteden van het zomergras of in de zoelten van de hut de jonge herders dartel en lachend tussen

haar knieën... een moederlijke reuzin, vervuld met de grage lusten des levens. De mannen, die zij op deze wijze begunstigde, zwetsten niet van de liefde, die Una nam en gaf; er bleef zelfs in de onbevangen hartstocht, die zij onder vier ogen met haar minnaars aan de dag legde, een gebod of macht van haar uitgaan, dat tot zwijgen maande. Maar Una kon haar behagen in dit spel met prille mannenkracht toch niet verhelen; want ook nadat kudden en herders bij het invallen van de herfst uit de weidegebieden terugkeerden onder de balken en in de stallingen, was er in de besloten winterverblijven meest wel een jong man, naar wie haar ontwaakte verzothed uitging; en op de hoeven en zathen waren altoos - zij het stille - getuigen.

De getuigen waren stil, maar het nam niet weg, dat er in de goo over Una's minnarijen gesproken werd; de mannen maakten er af en toe een hartige toespeling op, al was het enkel onder elkaar; de vrouwen lachten wetend en goedig; zij konden Una veel vergeven, want was het niet zo, dat dankzij haar het manvolk van de streek ook de andere vrouwen met meer eerbied ontzag dan voorheen...?

Wat Una zelf dacht, kan men alleen gissen. Una was er, in aardse gezondheid en macht, Una leefde, Una handelde en zorgde; en wat er achter haar voorhoofd voor gedachtengangen leefden, of wat haar schoot verontrustte, maakte zij niet tot een aangelegenheid voor anderen. Zij verwaarloosde volk noch grond. Zij zond de onderhorigen met graan en vee en het ruwe linnen, dat men in de zeehoek weefde, naar de stadsmarkt van Dockinga, en deed er goede koopmanschap met het gedoopte volk, want zij herinnerde zich, dat Wierd dat in voormalige jaren evenzo gedaan had; en zij ontving zilver, dat zij ophoopte, en zout, en barnsteen, en kleuren om wol te verven. Iedereen volgde haar voorbeeld, en ruilde welstand tegen welstand. Una vernam voorts, dat Stavrum, de oude koningsstad, gekerstend was, en dat er veel nijver volk opkwam, kooplui, handwerkers en schippers, zodat men van de stad uit grote zeereizen ondernam naar alle omliggende landen, en handel dreef. Zij zond

ook de omwonenden daarheen, met vaartuijjes en vloten door het wad en de zeekillen, voorbij de zandgronden, waar haar broer Kempe zijn hoeve en gezin gevestigd had, tot in het Almeri, waar zij de Stavrumse markten bezochten, en het profijt reisde met de ondernemenden terug. Sommigen van hen begonnen zich met niet anders dan ruil en koop bezig te houden; het gemunte geld kwam in elk huis van de zeehoek, en met het geld de waren die smaak en kraak geven aan het bestaan. De bewoners van de greidhoek zeiden onderling, dat Una's geboorte temidden van hen, een wezen met zoveel krachten en gaven, door de goedgunstige Asen zelf beschikt moest zijn. Dat zij daarbij voor zichzelf sommige vrijheden nam, moest men als menselijke eigenschap in de koop aanvaarden: het was geen vrijheid, die inbreuk maakte op de vrijheid van de ingezetenen.

Aldus de welstand van de goo en de dankbaarheid van het goovolk. Anders stond het met de zoon, die de verdronken smid, Ywert, destijds bij Una had verwekt. De jongen lag zijn moeder na aan het hart, zij voedde hem met goed beleid en strengheid op en ontzag hem niet: zij leerde hem schieten met de boog en het rijden te paard, zij liet hem stenen heffen en slingeren, en maakte hem hard voor pijn, ongemak, honger en dorst. Ook moest hij vroeg meewerken in het boerenwerk, zoals Una dat van zich, haar broers en zuster gewend geweest was bij het leven van Wierd en Richt. Grimme was diep aan zijn moeder gehecht, en als kind meest in haar nabijheid te vinden; hij miste, hoe gehard hij werd en hoe voorspoedig hij opgroeide, de onafhankelijkheid en ondernemingszin van Una; wat niet wegnam, dat hij eigenzinnig zijn kon en mokken.

Een van de dingen, waartegen Grimme vroegtijdig mokte, was het verbod van zijn moeder, haar te vergezellen op haar tochten door de zeestreek. Toen hij ouder werd en zijn ogen niet meer kinderlijk keken en ook zijn oor niet gesloten blijven kon voor gerucht, schaamde en ergerde hij zich, want het werd hem duidelijk, waarom zijn moeder hem bij de zomerse tochten naar het jonge volk op de herdersgronden

liever niet bij zich had. Zijn liefde voor Una kreeg het bitter te verduren: zijn afhankelijkheid won het wel steeds, maar en kwam naijver bij, de neiging ook om zijn moeder uit de weg te gaan. Hij bezag Una niet meer met de ogen van een kind: hij zag haar bloeiend en welgevormd en langgespierd, uit het gezicht onder het roestrode stroeve haar straalde de levenswil. En die kracht, die rechtopgaande schoonheid van lijf en leden minderden met de jaren nauwelijks; Una scheen het geheim te hebben van de duurzame jeugd. Er was iets in die onverwoestbaarheid, dat Grimme terneersloeg, naarmate hij zelf ouder en man werd, en naar vrouwen verlangde.

Hij kon mettertijd de uitverkorenen van zijn moeder met de vinger aanwijzen; zij hield er van, haar minnaars na verloop van tijd uit te huwelijken. Zij zocht dan zelf een bruid voor hen uit, wat haar niet moeilijk viel; haar tochten door de goo en de haar bekende trouwlustigheid van deze of gene jongedochter maakten haar tot een gewenste middelaarster. Zij beklonk de verbintenissen die zij aldus legde, door haar voormalige gelieven grote geschenken te geven, zilvergeld, sieraden, koppels vee, en paarden van het nieuwe slag. Zo was het geweest met de lange Diurd, die - dat had Grimme horen beweren door de keukenvrouwen - in zijn uiterlijk voorkomen herinnerde aan Ywert de smid, de vader die voor Grimme's geboorte verdronken was. Grimme bespeurde bijna verbittering tegen zijn moeder, omdat zij juist dit evenbeeld tot minnaar nam; het had een vol jaar geduurd, want ook na het binnenbrengen van de kudden had Diurd zich keer op keer bij de sate vertoond, en Grimme was er zeker van, dat zijn moeder de kerel niet wegstuurde, als hij kwam liefdeleuren. Niet veel anders was het gegaan met Geale, een kleine levendige en ijzersterke herder, die ook iets van het wagenmaken en kuipen verstond. Toen Diurd en Geale hun huwelijk sloten met de meisjes, die Una voor hen had uitgezocht, was iedereen verbaasd om wat zij meebrachten, zij zelf misschien wel het meest van allemaal. Grimme had zich beide keren zo geschaamd, dat hij lange tijd het gezels-

schap van zijn leeftijdsgenoten meed. Una, die hem tot dan toe steeds als argeloos en onmondig kind had behandeld, dat oren noch ogen had, legde bij zijn norske terughouding voor het eerst onrust aan de dag. Zij leefde na Geale's bruiloft een tijdlang ingetogen als een weduwe, zodat Grimme bijna medelijden met haar kreeg, want haar gezicht werd smaller, en haar ogen konden hem met ongeweten verwijt en vragen opnemen; hij zag wel, dat deze kuisheid streed met haar kracht en vrouwelijke gesteldheid, en hij nam zich voor, haar niet meer te laten blijken, dat haar minnespel hem hinderde of beschaamde.

Una hield zich meer met haar zoon bezig, zij betrok hem in het overleg van veeweiderij en bedrijf, en reed in de nazomer met hem naar Dockinga, waar zij een versierd kort jachtzwaard en leren sandalen en een veelkl eurige mantel voor hem kocht. Hij was verlegen met haar betuigingen van moederliefde, en bijna opgelucht, alsof er een schuld van hem viel, toen hij diep in het najaar bemerkte, dat Una haar dwang had afgedaan door in de nachten vol lang aanhoudende storm en regenbuien de sala heimelijk te verlaten, om ergens in de stal of de doffe warmte van de hooibergen te verdwijnen, waar de jonge koeiers huisden.

Kempe Wiarda was in de eerste jaren na de zeevloed nu en dan, zij het met langere tussentijden, op de ouderlijke sate verschenen, waar Una zetelde, om haar het verwantschapsbezoek te brengen, waarop zij gesteld was; maar in de tijd, toen Grimme volwassen werd, bleef Kempe helemaal weg. Zij, die voor ruil en handel naar Stavrum bleven varen, deden daar navraag naar hem en kwamen terug met het bericht, dat Kempe en zijn gezin onder het kruis gekropen waren, zoals de meeste mensen daar in het zuiden. Het leek wel, of Kempe zich sindsdien geschaamd had voor zijn heidense zuster en zijn heidense geboortestreek; misschien wilde hij ook alleen uit nieuwe valse hoogmoed niets meer met hen te doen hebben. Una nam het nieuws kalm en verachtelijk op. Zij ging, zodra het duistere maan was, naar het Woud-

moeras, de plek met de platte steen, en pleegde in eenzaamheid raad met de machten, waarbij zij het hield; ze sprak daarna niet meer over Kempe, en vroeg ook alle anderen, zijn naam niet meer in de mond te nemen. Het was een van de weinige keren, waarop men in haar stem grote bitterheid vernam.

De bewoners van de sate verbaasden zich, dat zij niet eenzelfde bitterheid en onverzoenlijkheid aan de dag lei, toen bij onvoorziene gelegenheid haar jongste broer, Gabbe, zich in de zeehoek vertoonde. Gabbe had immers niet alleen het kruis aangenomen, hij was nu ook een van de Christenpriesters met de lange sleepronken geworden, en hij kwam op de hoeve van Una met deze priestertabberd aan, onvervaard. Una wachtte hem op bij de toegang tot het erf, zoals men een gast opwacht; zij had hem al van ver zien komen aanrijden langs het wad. Zij was rustig en waardig, en noodde hem zonder aarzeling binnen. Gabbe was maar zeven jaar ouder dan zij, en hij kwam haar voor als een oud man, met zijn gebogen nek en het haar, dat grijsde rondom de geschoren schedelplek. Hij maakte over haar het teken van de Christenen, wat haar schijnbaar onverschillig liet - zij maakte achter haar rug snel een heidens tegen-teken, om elke ongewilde invloed te ontcrachten -, en steeg van zijn paard. Una ging hem voor naar de sala, en liet hem opdissen, wat men goede gasten voorzet; zij bleef op een kleine afstand van hem, en vroeg niets, wachtend tot hij spreken zou. Zij had Grimme bij zich, die volkomen verrast en verbijsterd was door de aankomst van deze onbekende oom, die nog wel een knecht was van het kruis! en in het lager uiteinde van de sala was wat dienstvolk, waarvan de ouderen zich Gabbe herinnerden, al herkenden zij in deze vreemde, verouderde priester de blonde Wiardazon nauwelijks meer. Gabbe gebruikte sober van spijs en drank, zodat het beste en vetste onaangeraakt bleef liggen, en nam eindelijk behoedzaam het woord. Hij, Gabbe, had met vreugde vernomen, dat zijn zuster Una een macht geworden was onder de omwonenden, die vrede en eerlijke zede hoog

hield, en aan wier rechtvaardigheid niet te twijfelen viel. Hij dacht, zo zei hij, soms met bekommering terug aan zijn kinderjaren, die hij - weliswaar nog blind en ongered - met ouders, broers en zusters op deze sate gesleten had, en soms ook met heimwee, dat hij wel eens voor schuldig hield, al weet iedereen, dat het verlangen naar de kindertijd de ouderwordende mens bijwijlen plaagt als honger en dorst: het was dit heimwee, dat hem in de eerste plaats naar de vroegere huisstee gedreven had...

Zo wandelde Una met Gabbe, de man in de tabberd van de Christenpriester, tot elks verwondering kalm de oude paden van de omtrek af, eerst naar de grafstee van Wierd Langskonk, waar men later de as van Richt Leffertsdochter bijgevoegd had. Zij zag Gabbe weer het teken maken, en verzuimde heimelijk het tegen-teken niet. Zij liepen samen door de landerijen, en herinnerden zich allerlei, en waren beiden week om het hart en goedgezind. Gabbe begon van lieverlede te zeggen, dat hij bewondering had voor Una's beheer van de zeegoo: zoveel rijkhartigheid en voorspoed was het bewijs, dat hier lieden woonden met zuivere inborst; ja, Una hoorde hem tot haar verbazing zeggen, dat al het goede wat hij vernomen had en met eigen ogen zag, zijn hoog-bezegeling nu nog slechts kon vinden in het Christendom. En plotseling stemde Gabbe een lofzang aan op de god van de gekerstenden, die zich aan een kruis had laten offeren, opdat de wereld gered zou worden van het kwaad; een verlosser uit de duisternissen, waarin de mens onwetend doolt en misslagen begaat, zelfs als zijn hart naar het goede gekeerd is; 'zuster Una,' riep hij uit 'zie je dan niet, dat het onzinnig en gevaarlijk is, nog te geloven aan heidense goden, terwijl een God, die ieder mens zonder aanzien liefheeft, als hij zich maar tot hem bekennt, een al-enig God moet zijn, naast wie geen andere bestaan kunnen, zelfs niet voor het menselijk verstand?' Una lachte hartelijk en zei, dat Gabbe's overtuiging boven twijfel verheven was, maar dat zijn verdwazing haar bevreemde. Hoe kon men aannemen, dat er een al-enig God was, terwijl de wereld zo rijk

en verward was en zo vol zonderlinge wegen en beslommingen en hartstochten, dat men het beleid voor de gewassen, de getijden en al wat de aarde betrof, nauwelijks aan één macht over kon laten? En dan waren daar nog de hemel met zijn verborgenheden, en de grondige woeste wegen van de zee, de winden, eb en vloed; wilde men daar soms goden over laten heersen, aan wie bij de schepping de zorg en kennis van het land was toevertrouwd? Een al-enig God was kennelijk een zinloos denkbeeld, zo zei Una, verhit, maar nog steeds lachende; 'goed, er is een Alvader, de god met het ene oog, die alles ziet, wikt en weegt; maar dat hoog ambt is volhandig genoeg zelfs voor de wijsheid van een Wodan. Neem de macht, die de geslachten naar elkaar trekt - neen,' zij wist het, 'de priesters van de Gekruisigde mogen zelfs die gedachte niet denken, laat staan zich door die macht laten bekoren: zij spreken er wel van, dat hun God liefde is, maar het is niet de liefde, waardoor het zaad zijn werking doet in de moederschoot, en granen en grassen kiemen, en uit een eikel een boom zich opheft, waaronder mensen kunnen wonen. Is het niet redelijk en in overeenstemming met het denkende verstand, dat er één goede godin is, één lieflijke moeder, die de paden beheert, waarlangs men het geluk van de omhelzing en het onverwoestbare leven zelf verkrijgt?' Zij zag Gabbe triest het hoofd schudden, het gezicht afwenden, en zij lachte opnieuw: 'jouw Christengeloof, broeder, is arm en kaal, je moet het erkennen, er is vijandschap in tegen de aarde, het wil de mensen verlossen, o ja, maar door ze te winnen en op te sluiten in een hemel zonder vreugde, zonder de man en de vrouw, en zonder de tafel met de spijs, de dronk en de vruchten, zonder de jacht, en de heerlijkheden van het lichaam - een hemel voor uitgedoofde grijsaards, voor hen die eeuwig willen inslapen en vergeten.'

Zij liepen lange tijd redetwistend door het veld, waar ze als kinderen gegaan waren... zij keerden onverrichterzake terug naar de hoeve, toen het licht al vergeelde en oude bleke goudschijn over landen en waterboezems streek, en de terp

tegen de hemel aftekende als een strenge blauwe berg. Una wist niet wat er in Gabbe omging, al had zij zelf het gevoel dat zij hem verslagen had. Hij schoof op haar verzoek in de sala weer aan bij het avondmaal, waarvan hij zoveel nam, als bij zijn soberheid leek te passen. Bij het afscheidnemen vroeg hij, of ze hem ooit terug wilde zien; hij zou graag komen, want hij wist een geschenk voor haar en de goobewoners; en Una, die daar in vrouwelijke straling jeugdig en onkwetsbaar tegenover hem stond, zei grootmoedig, dat hij haar steeds welkom zijn zou, geschenken of geen geschenken, en deed hem uitgeleide. Zij keek hem na, hoe hij in de richting van de zeedijk wegreed; hij zag er op zijn klein paard machteloos en gedeemoedigd uit.

De dagen en de maanden verstreken, zoals zij in het noorden verstrijken: er waren de vaste arbeid, de feesten van zomer en winter, de bruiloften en de dodenmalen. Gabbe Wiarda - hij had voor het weggaan nog tegen zijn zuster gezegd, dat hij bij de Christenen niet meer Gabbe heette, maar dat hem bij de doop de naam Clemens gegeven was - vertoonde zich pas weer in de lentetijd. Hij bracht het geschenk mee, waarover hij gesproken had: jonge loten van een boomsoort, zo deelde hij zijn zuster, Grimme en het om hem gedrongen huisvolk mee, waaraan grote ronde appels zouden groeien, zoals hij ze noemde, in het eerst van de zomer groene, later gele en zelfs roodwangige vruchten, wier vast en sappig vlees men eten kon.

Vanuit de omtrek kwam men naar de nieuwe geboomten kijken. Er was niet veel aan te zien, het waren magere, knokige boompjes, wier bladeren in het voorjaar uitsprietten, om evenals bij alle andere bomen in het najaar gelig af te vallen. Men vroeg zich af, of de priester, die zich lange tijd na het planten niet meer liet zien, zijn zuster soms een poets had willen bakken - en Una zelf vroeg het zich soms af, al scheen het niet met Gabbe's karakter te stroken. Dat deze schrale staakjes ooit vrucht konden dragen, laat staan voortbrengen, leek haar hoogst bedenkelijk. Iedereen was verbaasd, zij zelf niet minder dan de anderen, toen enkele

lentes na het planten de stammetjes op een zonnige meimorgen in een lichtrood waas gefloerst waren; de kinderen van het dienstvolk hadden het 't eerst gezien, maar op hun geroep liep iedereen uit naar de boomhof. Het was bloesem, zoals bij de wilde hagedoorn, maar edeler; en iedereen wist bij die aanblik, dat ook uit deze boombloei boomvruchten zouden volgen. In de zomer zwollen dan de eerste groene, met nog lichter groen gespikkelde appeltjes aan de fijne sterke twijgen. Men bleef komen, van alle kant, en nu bijna wekelijks, want het was werkelijk, zoals de priester gezegd had: de appels, die eerst groen geweest waren, groeiden machtig, zonder dat de twijgen braken, zij werden geel en goudig en begonnen daarna aan één zijde te blozen. Het volk van de zeehoek lachte er bij, en sloeg zich op de knieën, en zei, dat de jongste zoon van de Langskonk weliswaar vervallen was tot een laf, onmannelijk geloof - hij had steeds al iets over zich van een oud wijf -, maar dat hij aan de andere kant honderdmaal meeviel wat zijn slimheid betraf. Het was duidelijk dat de langrokken allerlei kennis bezaten en dat zij uit zuidelijke landen allerlei dingen meebrachten of gezonden kregen, waarvan de zeegoo verstoken geweest was; men begon pas de laatste jaren te beseffen, in welke mate... Una luisterde scherp naar de gezegdes van haar mensen en aanhang, zij dacht er in eenzaamheid lange tijd over na, het hart vol onzekerheid en ergernis. Zij wist niet, of zij boos moest zijn op Gabbe of dankbaar: men kon niet anders zeggen, dan dat zijn appelboom een werkelijk geschenk was. Want de goudrode appels waren intussen geplukt, toen na de zomer het eerste vermoeide geel in het appelloof kwam, en men had er voorzichtig en daarna gretig van geproefd: wit en sterk en vlezig waren de appels, doortrokken met een sap, of de reinheid van zon en regen er in was bewaard, en dat leste zonder te bedwelmen: een weldaad voor de zintuigen!

Het nieuws van de appelloogst en de ongemene eigenschappen van de vrucht werd door Grimme en alle anderen, de kinderen niet te vergeten, opgetogen in de omtrek uitge-

dragen. Toen Gabbe zich in de herfstmaand onverwacht weer vertoonde, aanschommelend op zijn trage, makke ruïn, liepen hem verscheidene streekbewoners tegemoet en vroegen hem, ook hun appelboompjes te bezorgen, zoals hij ze aan Una gegeven had. Gabbe, of Clemens, beloofde dat hij bij leven en welzijn het volgend jaar met het gevraagde zou komen; hij wilde hun dan tegelijk wijzen, hoe men van de bestaande en groeiende bomen stekken nemen kon, om daaruit nieuwe stammen te trekken.

Toen Gabbe weer in de stad verdwenen was, dacht Una opnieuw lang en ingespannen na over al, wat met zijn bezoek samenhing. Het kwam haar voor, dat zij een ernstige misslag begaan had; of misschien moest men zelfs zeggen, dat de oude Wierd, haar vader, daarmee begonnen was. Zij, Una, had het kwaad in elk geval voortgezet. Wierd had er destijds niet tegen opgezien, zijn zoons en volgelingen naar de markt in Dockinga te sturen, waar zij op vreedzame wijze met het Christenvolk in aanraking gekomen waren. Het was waar, dat vreedzaamheid in haast alle gevallen boven twist en oorlog te verkiezen was, en het was even waar, dat destijds lang niet alle bewoners van die marktstad gekerstend waren. Nu was er nauwelijks nog een heiden te vinden; Una maakte daarvan voor zichzelf geen heul; dáár had het kruis gewonnen. Zij begon zichzelf te verwijten, dat zij haar volk aangemoedigd had, handel te drijven met de Christenen; op die wijze waren de goobewoners aan hen gewend geraakt, niet alleen aan hun kruistekens en de geschoren schedels en het voorkomen van hun priesters, maar ook aan de zeden en verlokkingen van een andere wereld, - Una besefte nu pas goed en met schrik, welke.

Grimme merkte heel wel, dat zijn moeder nadenkelijker werd, en zwijgzamer. Het leek hem zelfs - al hield hij daarvoor, zoals hij zichzelf beloofd had, de ogen gesloten - dat zij meer nachten alleen sleet, woelend en fluisterend in haar laag, breed bed. Hij wist niet, wat haar gedachten bezighield en afmatte. Hij merkte haar verandering het meest, doordat zij bijna heel het toezicht over de sate en het vee aan hem

overliet - en hij genoot dit meesterschap met het welbehagen van zijn jonge jaren in aanzien en gezag, zodat het haast al zijn aandacht in beslag nam.

Toen het voorjaar terugkeerde na de rauwe maanden van sneeuwjacht en ijswind, die zo lang vallen, keerde ook Gabbe de priester weer terug in de zeegoo, en naast hem reed nog een tweede langgetabberde. Beide priesters hadden een grote voorraad bij zich van de jonge appelboompjes, waarop de ingezetenen van de zeehoek met zoveel graagte wachtten. Una zag het aan hoe Gabbe, al weer wat ouder en krommer, kaler en grijzer, met zijn makkers langs de hoeven en saten reed, waar zij hem weer uit het gezicht verloor; maar zij zag als met levende ogen, hoe zij de appelbomen verdeelden, hielpen bij het planten, omdrongen door volwassenen en kinderen, hoe zij aanwijzingen gaven aan de vrouwen, hoe men naar hen luisterde, hoe men hen onthaalde... Una voelde zich bij dat beeld eensklaps eenzaam en - het was haar nieuw en daardoor beklemmender - niet zonder angst.

Grimme werd dat jaar na de midzomervuren met anderen van zijn leeftijd toegelaten tot de raad en kring van de mannen in het Woudmoeras; Una gaf hem zoveel geschenken, dat hij nagenoeg een eigen huisdak nodig had, om ze te bergen. Zij had zich vroeger die inwijding van haar zoon tot volwassenheid en mannenplichten als feest en grote dag in beider bestaan voorgesteld. Nu het feest er was, gaf het haar vreugde noch fierheid, althans ver beneden verwachting. Er leek iets in haar leven veranderd, de goede dingen in het bestaan smaakten niet meer. Sommige streekbewoners, die wat scherper keken, vonden Una niet alleen verstugd, maar zeiden tegen elkaar, dat zij eindelijk ouder begon te worden. Het zat om haar ogen en mond, de eerste rimpeling van de onrust; iemand opperde al dat hij in de rosse helm van haar haren ook de eerste grijze draden bespeurd had. De jonge herders, die dat jaar op de buitenweiden sleten, zagen haar niet zo vaak verschijnen als voorheen, en zij legde, als zij kwam, haast geen verlangen meer aan de dag in uitdagin-

gen, worstelspelen en lange groene nachten vol minnarij. Una was nooit bijster bang geweest voor de nachtmare, of voor de duisternissen van het Woudmoeras, waarin zij onvergezeld dorst binnengaan; maar zij begon oprecht bang te worden voor de deemoedige, onaanzienlijke gedaante van haar broer Gabbe. Zij wierp ettelijke malen de runen, maar de tekens gaven haar een verward en tegenstrijdig antwoord op haar vragen; de vlucht van de zeekraaien leerde haar datmaal al evenmin iets omtrent hetgeen haar te doen stond. En Gabbe bleef die hele zomer, met of zonder priester-vrienden, bij de bewoners van de zeehoek komen. Zij kenden hem allen. Una had hem eens temidden van een troepje kinderen zien staan. De grauwe Hel mocht weten, wat hij hun op de mouw speldde. Ze wist, dat hij sommigen hielp om tuinen aan te leggen, en degenen, die dicht bij het moeras woonden, wees hij hoe zij hun land moesten afwateren, wilde het niet blijvend in zomp en drab verlopen. Hij kende ook geneesmiddelen die Una niet bezat: een wondzalf, die geschramde en gezengde huid genas; en hij was niet gierig op zijn kennis en zijn zalven, zomin als zijn soortgenoten in de tabbaarden.

Vier, vijf maanden zag Una het doen en laten van de priesters uit Dockinga aan. Gabbe liet zich nu ook door de heidense goobewoners al vader Clemens noemen... een naam, die Una hem hardnekkig weigerde te geven, zelfs in gedachten. Het was haar duidelijk, waarom de priesters kwamen, waartoe hun weldaden dienden. Toen bij herfstevening de mannenvergadering tesaengeropen werd, verscheen Una tot aller verwondering met de spatha van Wierd in de vuist. Zij plantte het oude, geduchte wapen midden in de kring, waar de mannen plachten te zitten, en droeg zonder een woord het laatstgeboren veulen in de goo als offer op aan de eenogige Beschermer van de streek. De mannen waren niet op hun gemak, Una's stilzwijgen en de gemelijke, afgebeten ernst van haar handgrepen bij het offerblok voorspelden een uitbarsting; en zij hadden het niet op uitbarstingen van de meest zo gelijkmoedige Una. Una had haar handen na

de offerplechtigheid nauwelijks gereinigd, of zij ging achter de in de aarde geplante spatha staan, de vingers stijf om het gevest; zij keek de kring rond, en begon met lage en langzame en ontroerde stem te spreken.

Zij zei, dat zij de mannen van de goo moest waarschuwen voor de zware wolk, die op de kim hing, die er al enige tijd hing, en die zijzelf voor onschuldig gehouden had... Deze zeehoek had zich altijd verheugd in de gunst van de oude, wetende en machtige goden, door wie het volk van oudsher inzettingen en zeden verkreeg, die heilzaam bleken; Wodan zelf wandelt soms onder ons als de zwerver met de blauwe nachtmantel en de staf, deelt raad uit en komt te hulp; maar ook onzichtbaar blijven ons de Asen nabij. Zij vragen onze trouw; onverschilligheid en zorgeloosheid wekken hun gramschap. Maar wat is in de zeegoo gebeurd? Zijzelf, Una, heeft bitter berouw van haar ingeslapen waakzaamheid. Zij zelf heeft de poort opengezet voor het kwaad, het is binnengewandeld - en zelfs met een glimlach verwelkomd. Iedereen weet wat zij bedoelt. Haar eigen broer - mag zij hem nog een broer noemen? - is deel van dit kwaad. De vijand, dat zijn de rokkendragers uit de stad met het klooster, de priesters van het kruis, die slaafsheid preken en neergebogenheid!

Una keek langs de rij van mannengezichten. Zij waren in de herfstnacht, bij het roerige schijnsel van fakkels, onder de nog hangende doorschroeide rook van het offer, onzeker en verdeeld; zij zag dat van haar zoon, hij scheen meer dan verwonderd, zijn mond stond half open. Una leunde zwaarder op het zwaard, zij sprak sneller, luider.

... Ja, de dragers van de kruisleer hadden zich ingedrongen. Zij waren nog niet eens het grootste gevaar. Men wist, wie hen op de voet volgde. Het was de Frank, met zijn cijnsmeesters, zijn krijgsknechten, zijn uitheemse wetten - het einde van de vrijheid. De Frank is niet tevreden met eigen grond, bezit, vee en steden. Hij wil de dienstbaarheid van de aangrenzende stammen. En niemand kan ontkennen, dat zij hier in deze kleihoek vrij geweest zijn, voor zover de

mens vrij is in het grote weefwerk van noodwendigheden, waar ook de goden niet aan ontspringen. Wanneer Wierd Langskonk, zo zei Una met harde stem, in dit ogenblik wist, wat de Friezen van de oude goo voor doodsgevaar aan hun tafels genood hadden, hij zou geen kalm uur meer hebben, de mede van het eeuwige leven zou hem vergeven zijn. Zij, Una Wiarda, riep elke man van de streek, elke aanhanger van het ware levende godendom op, geen Christenpriester meer in de streek te dulden. Het Christendom is het begin van de onderwerping. Men moet tot zichzelf komen. Men moet inzien, dat men zich aan slavernij en ondergang verkocht heeft... waarvoor? Voor een handvol appelen! Men moet een besluit nemen, een vrije raad van vrije mannen in een vrij land waardig.

Er viel na haar woorden lange stilte, uit het moeras alleen kreten gedempt de uilen, dood blad kraakte en takken sloegen met knokenhand tegen elkaar. Una stiet de spatha van de oude Langskonk nogmaals in de aarde, en allen begrepen, wat zij meende met dat gebaar: zij wenste het vrije land van de vrije mannen met alle macht, als het moest met geweld te verdedigen.

Die nacht spraken zij lang onder elkaar; het was geen spreken meer, maar een hittig redetwisten. Er waren ouderen, die zeiden, dat Una gelijk had; zij erkenden, dat zij lichtzinnig geweest waren, door priester Gabbe, of hoe hij zich noemen mocht, in te halen; zij deelden Una's berouw; het beroep op de Langskonk had hen kennelijk gegrepen. Zij werden bijgevallen door een aantal van de jonge mannen, die Wierd Langskonk alleen maar kenden van horen-zeggen; onder deze jongeren waren de vroegere minnaars van Una; zij stonden achter haar en om haar heen, zij trachtten met luid misbaar de mond te snoeren van de bezadigden en de middelaars, die betoogden, dat er geen berouw van node was, omdat niemand een misdaad begaan had. Men was handel gaan drijven, de zeegoo had zich verrijkt, dank zij de omgang met de gekerstenden; en zij had zich verrijkt door de omgang met de priesters, die men echter niet als

priesters van een andere leer moest beschouwen, maar als mensen, van wie men goede dingen ervaren had... veel meer dan alleen maar appels. Ja, zo dorst een van de mondvaardigsten zeggen, - de dagen van de Langskonk mogen groot geweest zijn, maar zij liggen achter ons. Una sprong op, terwijl hij het zei, maar zij bedwong zich ook weer en luisterde naar de spreker met ineengeknepen handen. Het volk van de zeehoek, riep de oproerling (want zo kwam hij Una voor) verachtte het Christendom, daaromtrent was geen verschil van mening, maar men verachtte om de dood niet de goede dingen, die de Christenen op hun markten verkochten, of zelfs zonder beloning binnenbrachten. Wat gaat ons hun kruisleer aan, zolang zij ons goed zilver betalen voor ons graan en onze linnen weefsels, en zolang zij ons betere hamers en sikkels en onbekende metalen bezorgen, als zij meer weten van vruchten kweken en bomen stekken dan wij, en ziekte van mens en dier ook bij ons bestrijden met middelen, die ons voorheen niet bekend waren...?

Una zei geen woord meer. Meer dan haar het rumoer van haar aanhangers in haar opvattingen sterkte, was zij geschokt door de redenering van hen, die het niet met haar eens waren. Zij liet de mannen tegen elkaar uitvaren, tot zij nagenoeg niet meer konden van schorheid. Zij zag Grimme in de kring zitten, met gebogen hoofd; hij was ongelukkig in het bewustzijn, dat zijn moeder steun van hem verwachtte, die hij niet geven kon. Hij begreep, wat Una in de verstreken dagen als een schrikgedachte vervolgd had; maar hij kon tegelijk in zijn oom Gabbe, de boomplanter en raadgever, geen vijand zien. Hij zat daar met het hoofd op de borst, tot de mannenraad diep in de nacht, verdeeld en zonder besluit, uiteenging.

De gemoederen in de Zeehoek bleven hardnekkig en strijdig. Er werd in de loop van de winter op dorsvloeren, in stallen en weefschuren luidkeels over het geschil gepraat en getwist. Alleen op de sate van Wiarda fluisterde men er over, achter de rug van Una, die haar toornige spijt over de gang van zaken en over Grimme's zwijgende onbesloten-

heid niet verborg. Iedereen was benieuwd, wat het komende voorjaar brengen zou, als de landpaden weer begaanbaar werden en men verwachten kon, dat de priesters uit Dockinga, vader Clemens voorop, verschijnen zouden.

De sneeuw smolt in het nieuwe vroege jaar, het weiland lag stoppelgrauw, de kieviten kreten rauw en zegevierend, terwijl petten en watergeulen tuimelende voorjaarswolken weerspiegelden. De streekbewoners ontteden de appelboompjes van hun strooien mantels en keken ploegen en grondhakken na. Una was diep verontrust. Zij kende de stemmingen in de goo, en zij was voor niets zo bang als het gevaar, dat het verschil in zienswijzen onder haar aanhang in werkelijke strijd, handgemeen en bloedvergieten, zou kunnen omslaan, als Gabbe en zijn soortgenoten hun donkere gestalten weer vertoonden. Zij was vol zelfbeschuldiging: het kwam haar voor, dat zij het was, die strijd en scheuring opgeroepen had - en tegelijk wist ze niet, hoe ze anders had moeten handelen, zonder af te vallen van het geloof, dat Wierd Langskonk haar al bijgebracht had, toen hij haar nog op zijn arm over de terp droeg. Zij wist geen middel, om de goobewoners te verzoenen, te meer niet, omdat er onvrede was in haar eigen huis: Grimme bleef zich halsstarrig aan iedere uitspraak onttrekken.

Het middel kwam toch.

Het waren de rovers uit het noorden. Zij waren er - op een ochtend in grasmaand; en het was Grimme Wiarda, die hen het eerst ontdekte. Hij was op die bepaalde morgen nauwelijks buiten getreden, om oudergewoonte aan de voorzijde van het huis zijn water te lozen, of hij zag tussen optrekkende grijze zwaden van nachtdamp op het wad een vijftal donkere langgestrekte, scherpgesnauwde boten. Hij had nooit eerder de drakenschepen van de noordse schuimers gezien, maar hier hoefde niemand hem wegwijs te maken; er was door de ouderen te vaak en te breedvoerig van die zeeschrik gesproken. Hij brak de verstarring en ontsteltenis, die hem het eerste ogenblik liet klappertanden, door naar de woonsala te rennen, waar Una zich aankleed-

de, en op de drempel te schreeuwen:

‘Zeerovers in zicht... achter de zandplaten!’

Nu draafden allen, die op en om de hoeve woonden, mannen en vrouwen en dienstvolk en kinderen en slaven, naar de hoge kant van de terp en staarden over het paarse vochtige zeewad naar de roofschepen. Una leunde zwaar op haar zoon; hij had haar nog nooit zo bleek gezien. Zij keek van de stilliggende donkere schepen naar Grimme en hoorde hem zeggen: ‘Waarop wachten die daar...?’

De vraag viel in haar bewustzijn als een steen in een put; plotseling brak ook de boze verstijving in haar, en Una werd weer Una. Ze begon haar hangende losse vlechten ruw om de vingers te winden en met de houten pinnen op te steken, terwijl ze links en rechts al haar bevelen riep: ‘Grimme, Thedmer, Jalte, Siwert... te paard en de goo in! Roep iedereen in de wapens, die komen kan, bereid iedereen op het uiterste! Mannen, sluit heiningen en hekken, en vat post bij het vee! Vrouwen en maagden, breng palen en puntstokken en leg vuren aan: we zullen ze de ogen uitbranden, als zij het wagen aan land te komen en storm te lopen... Ik maak pijlpunten!’

Ze liep al naar de smidse; ze stroopte haar mouwen op, ze blies het vuur aan, ze greep al naar ijzer, terwijl de anderen deden, wat hun bevolen was. Ieder ogenblik vroeg Una van achter het aambeeld aan de mannen, die zij op wacht gezet had, wat de Denen deden; maar de vreemde schepen lagen ook toen de morgenmist verwaaid was en de dag doorbrak, nog altijd stil onder de lege masten, als onbesloten. En onderwijl kwamen al de eerste gewapenden uit de zeehoek binnen, in hun leren kolders en met voorhoofdsplaten, met boerse zwaarden en speren, velen met de boog. Zij ververdrongen zich op de hellende greide tussen sate en zee, om de vijand te bezien, die zij alleen bij bloedig gerucht kenden. Hun aantal groeide, tot tegen de noentijd vrijwel alle weerbaren van de zeehoek aan de kust tegenover de roofschepen verzameld waren. De zeerovers roerden zich lange tijd niet. Pas op de namiddag, toen de stilte over land

en water gebald stond als een saamgeknepen hand, en de zon haar hardste sprankels uit de zeevlakte sloeg, kwamen de drakenboten onverhoeds in beweging. Men schreeuwde, men waarschuwde elkaar, alles draafde naar de dijk.

De zeeschuimers hadden geen zeilen gehesen; er was geen wind. Zij roeiden naar de kust toe; men zag de lange slagen van de riemen, die zij hadden uitgestoken, zwart als in teer gedoopt. Door het wad, dat effen geweest was als een gladgestreken blauwe doek, trokken zij de grote golflijnen van hun koers, het bruiste wit op voor de monsterbekboegen. De mannen van de goo zeiden geen woord. Zij keken naar Una Wiarda, die haar smeedwerk lang voltooid en de pijlspitsen uitgedeeld had. Met het zwaard van de Langskonk in de hand, ijzer op de boezem en het bruine gezicht streng boven de hoge gestalte was zij eensklaps de moeder, van jongen én van ouden; en zij bespeurde het zelf. De zee goo leek eensgezinder dan zij in jaren geweest was.

De drakenschepen roeiden tot vlak onder de kust. Langs de boord onderscheidde men de koperrode schilden, de zon maakte van elk schild een donker vuuroog. Er stonden op elke voorplecht mannen met lichtvonken in wapens en helmen. De verdedigers aan de dijk namen alles waar met nieuwsgierigheid en afgrijzen. Una vermande zich als eerste van allen, want meer en meer richtten zich de ogen op haar; zij overzag de mannen en grote knapen, er waren er nagenoeg een paar honderd, en riep:

‘Span de bogen...!’

De mannen van de zeehoek, die een boog bezaten, traden naar voren en legden een pijl op het koord. Men moest op de roofschepen even goed kunnen zien, wat er op het land gebeurde, als de mensen aan land de vreemdelingen in de vaartuigen konden waarnemen. De drakenboten roeiden nog een vijftig vadem nader, alsof de gewapenden aan de kust er niet waren. Toen werden de riemen ingehaald. De vijf lange schepen dreven naar elkaar toe, handen en touwen strekten zich, grepen elkaar vast als door de lucht, zij trokken zich naar elkaar toe, verenigd tot een waterburcht, zo

roerloos als enkele uren voordien. Voor de ogen van de verbijsterde goobewoners werd uit het naastbijliggende schip een kleine boot over de rand van schilden getild en op zee neergelaten. Zes, acht roeiers volgden; zodra zij zaten, slingerden zich een van de lange, gehelmde en geharnaste gedaanten, die op de voorsteven gestaan hadden, over boord en daalde langs een ladder van touwen in het roeibootje af, rap, of hij vele malen het gedaan had. Het was een hoofdling; Una en de mannen van het vasteland zagen het al duidelijker, toen hij naderde. Er waren zilveren platen op zijn rusting, en in dat zilver sprankelden vonken, groen en rood en blauw, zeldzame gesteenten zonder mis, en dezelfde vonken gloeiden in zijn gordel, die zeer hoog en breed was, als hield dit versierde leer de magere gedaante rechtop; de helm had stierhorens, blinkend en breed naar weerszijden. Una zag hem, zoals iedereen, en toch anders. De man stond onbeweeglijk, met één voet op de snep van het roeibootje, dat al door de smalle branding deinde, dat al langs de groene landtong schuurde. De zeeschuimer hield het scherpgekorven gezicht naar de terp gekeerd, waarop de hoeve van de Wiarda's lag. Hij scheen de lang uitgemeten dubbele rij van ingelanden, de gewapenden tussen terp en zee, nauwelijks te zien. De zon gloeide rossig in de baard van de vreemde. Vreemde? Una had haar bevel aan de boogschutters lang vergeten, de boogschutters zelf hadden het vergeten. Una kwam langzaam in beweging en liep naar de plek, waar het bootje door de volgende golf aan land zou worden gezet. Ze bleef staan, de ogen gevestigd op de handen van de rover. Zijn rechterhand hing gebald en vrij, met een gouden band die de pols omsloot en dan slangachtig opkronkelde rondom de arm. De linkerhand ging schuil in een leren handschoen, de handschoen was gestoken in een leren lus, de lus zat aan de gepantserde schouder vast. Una wist nu, wie daar langzaam op zijn lange, zenige benen tegen de grashelling klom, haar tegemoet liep met saamgenepen ogen, zijn schraal en schamper en onverschillig gezicht; hij was nog roodharig, zoals hij van hier vertrokken was, maar

zijn houding was die van een meester ter zee, een man in de opperste hondse kracht. Una had zoveel oog voor hem, de herinnering en de gedaanteverwisseling, dat zij niet meer op de anderen lette. Zij stond tegenover de roodharige en zij bekeken elkaar, als twee gelijksoortige dieren wier jachtpaden elkaar kruisen en die elkaar met de diepste argwaan besnuffelen. Toen zei Una: ‘Ingele... kom je zo naar huis terug?’

De roodharige met de lamme hand nam haar nog steeds van hoofd tot voeten op; maar er verblonk iets in zijn oogopslag.

‘Ik zie de spatha van de oude Wierd...’, zei hij; zijn stem kraakte en gromde als die van een zeehond. ‘Ik zie het huis, al lijkt het veranderd... Jij kent me. Wie ben jij?’

‘Mijn naam is Una,’ zei Una Wiarda.

‘Una’, herhaalde de roodharige. ‘Mijn kleine zuster!’

Hij maakte met de gezonde hand een gebaar ter hoogte van zijn middel, om de lengte van een kind aan te duiden. Toen legde hij het hoofd in de nek en lachte. De mannen van de zeegoo keken naar hem; de oudsten herkenden hem, zoals Una hem herkend had; zij spraken snel en fluisterend over hem.

‘t Is Ingele met de Hand!’

‘Ik heb nog robben met hem gejaagd...’

‘Hier geboren en naar de Denen ontweken...’

‘Wie? wie?’

‘Een broer van Una. De tweede zoon van de Langskonk.’

‘Hij heeft mij als jongen bijna een oog uitgestoken!’

‘Zijn linkerhand is verdord!’

Una hield de spatha van Wierd met beide handen bij het gevest; zij stiet de punt voor de sandalenvoeten van de schrale zeeschuimer in de grond.

‘Ik groet mijn broer Ingele, als hij met goede bedoelingen komt... Wij groeten hem en de zijnen als gasten... Komen zij als vijanden, dan mag hij dat zeggen, en wij zullen hem van hier verjagen. Alle saten in deze goo worden verdedigd; waar er mannen te kort mochten zijn, zullen de vrouwen de wapens opnemen.’

Ingele met de Hand scheen niet onder de indruk van haar woorden. Hij liet zijn blik over de ingelanden van de goo gaan, haalde toen de schonkige schouders op en zei:

‘Ik hoor de woorden... Wie spreekt ze, behalve dat ze mijn zuster is? Waar is de hoofding van deze streek?’

‘Als er een hoofding is, ben ik het,’ zei Una. ‘De mannenraad koos mij. Ik werp het lot, breng de offers en genees de zieken’.

‘Ik vermoedde het,’ zei Ingele; hij knikte langzaam met het hoofd. ‘Mijn zuster Una heeft voor zo iets het uiterlijk.... Ik betuig haar onze hulde. Ik kom in vrede. Ik ben maar een zeevaarder, die dertig jaar lang gezocht heeft naar onbekende landen;... maar soms lokt ééns nog het bekende.’

Zijn Fries klonk hard, en het was gemengd met andersoortige woorden; maar de bewoners van de zeehoek verstonden sinds lang de eenvoudigste woorden van de noordelijke volken; zij leken op de hunne. Una wees omhoog naar het huis op de terp.

‘Wees mijn gast,’ zei ze.

Dagen aaneen was Ingele met de Hand de gast van zijn zuster Una, en van de hele zeehoek, met al zijn volgelingen; en de dagen werden tot weken.

De vijf langgerekte, vreeswekkende schepen bleven uit de kust op het wad liggen; maar de mannen met de helmen en borststukken van metaal, gordels vol messen, leren polsbanden en sandalen, gingen uit en ter na in hun roeibootjes op en neer tussen het land en de vaartuigen. De schepen waren nooit zonder bewaking. Soms brandden er ook 's nachts, als het ebde, wachtvuren op de zandplaten. De schepen bleven aan elkaar getuid, en deinden daar dag en nacht, rode slanggedierten van de zee, die gedurig leken te turen naar de bewegingen van de mensen aan land.

Ingele met de Hand bleef soms een of twee etmalen op de schepen. Maar hij keerde steeds weer naar de wal terug, en hield er zijn intrek bij Una, met het merendeel van zijn luidruchtig, hardhandig volkje. Zij aten er, en dronken er, en

sliepen er. Zij dronken er bovenal. Ingele verkeerde de helft van de tijd bij Una in de sala; hij had de drinkhoorn voor zich staan, en er hield zich doorgaans in zijn nabijheid een dienstmaagd op met een kruik gerstebier, om die hoorn blijvend vol te schenken. Ingele's aanwezigheid vervulde iedereen, Una uitgezonderd, met onbehagen. Niemand begreep, wat hem aan deze friese zeestreek bond. Hij had zich in dronkenschap tegenover Una laten ontvallen, dat hij om een vete was uitgeweken, dat hij zijn gezicht daarginder een tijdlang niet vertonen kon... Una hoorde het, en sloot het in haar binnenste op. Soms, als Ingele aangeschoten was, begon hij te zingen. De liederen, waarvan men maar een paar woorden verstaan kon, klonken uit zijn mond bot en bloedig. Hij zweeg vaak middenin, grijnsde, de rode baard vooruit gestoken, de ogen dichtgeknepen; hij lachte scherp en schadelijk, als in verbond met onzichtbare kwelgeesten. Met zijn aanhang was het niet beter gesteld.

Zij vloekten en zwoeren bij de goden, die ook de mannen van de zeehoek vereerden, al bezigden zij voor hen meest andere namen; maar van offers of aandacht merkte men bij hen weinig. Er was één van hen, een ouder man, die dienst scheen te doen als priester; maar hij vertoonde zich vaak dagen lang niet, en aan land was hij doorgaans beschonken. De rest van Ingele's manschappen stroopte op de ongelegenste tijden de goo af. Zij visten veel, en dat gaf de landzaten nog de meeste rust; maar vaker struinden zij langs de hoeven, langgekneveld, gewapend en schaamteloos. Zij betraden ongenood de erven, en na korte tijd ook de woningen. Zij deden het met een ruw vertoon van makkerschap, dat de bewoners als hoon voorkwam. Zij knepen de vrouwen in arm en bil, en vroegen te drinken, altoos te drinken. Men gaf hun ook te drinken, en omdat het armoedig stond om iemand alleen drank voor te zetten, gaf men hun te eten ook. Men deed het half mee om te voorkomen, dat de Denen zelf lammeren en biggen slachtten. De Denen schertsten en schaterden en schenen hun verblijf in de zeehoek te beschouwen als een kostelijke zotheid, een vermaak en een afleiding

die niets hoefde te kosten. Zij zongen ook, een vreugdeloos blaten, en lieten hun keelgeruchten onder de lage balkenzolders dreunen; het klonk de huisbewoners als daverende schimp in de oren.

Als de mannen en vrouwen van de zeehoek er op uittrokken, om het landwerk te verrichten, dat verricht moest worden, stonden de vreemden er vaak bij te kijken; zij riepen woorden, die wel eens goedmoedig, maar vaker boosaardig klonken, overvol met beenharde spot. Zij lachten de vrijen uit, die zich verlaagden tot akkerwerk en tot zaaien, en lieten uitkomen, dat zij het werken met de handen ver beneden zich achtten. Hun hoon prikkelde de ingelanden onzegbaar. Een enkele maal verliet ook Ingele met de Hand de sate van Wiarda, en vertoonde zich bij oude makkers in de goo; hij herinnerde zich al de namen. Zij ontvingen hem met eerbetoon, terughoudend en niet zonder schaamte, omdat zij in hun onbekookte jeugd tot het Ingele-gyld behoord hadden. Ingele vertelde hun ongevraagd van degenen, die destijds met hem naar het Danelag waren uitgevaren en niet teruggekomen. Het scheen hem een heimelijke boze vreugde te bereiden, tegen de thuisgebleven Friezen van die voormalige makkers te gewagen. Ettelijke van hen, zei hij, waren al omgekomen op strooptochten ter zee; anderen zaten in het Angelenland of bij de Noren, zij waren daar getrouwd met dochters en zusters van hoofdlingen; en nog enkelen zwalkten hoog in de noordelijke wateren, waar alleen rotskappen liggen. Ingele zei ook, dat daar één reusachtig eiland is, dat uit bergen bestaat die vuur spuwen; het water springt daardoor kokend uit de stenen haarden van de bodem. De bewoners van de zeegoo werden onrustig bij zijn verhalen, zij zwegen, als Ingele had uitgesproken, en geloofden hem niet. Het liefst was het hun nog, als Ingele met zijn bende - of zoveel ervan aan wal waren - in het Woudmoeras ging jagen; zij bleven meest een of twee dagen en nachten buiten zicht; zij tierden en schoten daar hun opgekropte krachten uit, en bezatten zich met meegenomen drank, zodat zij hun roes in het groen bleven uitsla-

pen. Zij waren dan uit de weg, zij liepen niemand voor de voeten. Iedereen wachtte, dat de zeerovers, vraatziek en zuipziek, geheel zouden verdwijnen. Men keek naar Una, wat zij deed. Maar Una deed niets.

Una had, evenals met Gabbe, met haar broer Ingele bij de graven van Wierd en Richt gestaan. Ingele had op zijn baard gebeten en gezwegen. Later lagen er twee op de vlucht geschoten buizerds op de offerstenen bij Wierds graf; en ook nadien vond Una er ongeregeld kleine offergaven: een haas of een paar snoeken. Una had Ingele verteld van Gabbe's bekering, van Foske's dood, van Kempe's afvalligheid. Ingele knikte, alsof de neergang van de zijnen hem niet verbaasde; het licht in zijn ogen was hovaardig en honds. Una zuchtte inwendig om zoveel verharding.

Met dat al klopte de voldoening in Una's hart, toen zij vernam, hoe enkele van de Denen een paar priesters, kennelijk op weg naar de zeegoo, teruggejaagd hadden. De rovers hadden het verhaal gedaan aan hun aanvoerder, en Ingele vertelde het weer over aan Una en Grimme, toen hij na de gebeurtenis met hen aan tafel zat. De Denen dan waren uit verveling aan het roeien geslagen op het noordelijk wad, bij de uitlopers van het moeras, waar de toegangswegen liggen naar Dockinga; niet zodra hadden zij twee Christenpriesters op de zeedijk in het oog gekregen, of zij waren met wapengerinkel en moordgeschreeuw aan land gekomen. Ingele scheen het als een machtige rauwe scherts te beschouwen, hoe zij de kaalkoppen op hun jichtige paarden in wanhoop aan het rennen gekregen hadden. Una lachte luidkeels met hem om het verhaal, maar Grimme's gezicht verstrakte; hij stond op en zei: 'Bij die verjaagde priesters kan oom Gabbe geweest zijn.' Ingele zei: 'Ik ken geen Gabbe'; en Una, die nog altijd met hem meelachte, bevestigde: 'Mij is aan Gabbe noch aan welke kruisslaaf ook maar dát gelegen!' en zij snapte met de vingers. Grimme stond bij de deur en riep: 'Men heeft de gastvrijheid te eerbiedigen jegens iedereen!' Ingele met de Hand nam zijn neef enkele tellen lang geringschattend op, en zei toen: 'Niet jegens

Christenvolk.’ Una knikte en voegde er aan toe: ‘Ingele heeft gelijk; ergens zijn grenzen. Ergens, Grimme, begint ons zelfbehoud’. Grimme was de sala al uit.

Ook Una was opgestaan; de wending beviel haar niet. Zij liep op en neer in de gedrukte, haast zwart gesmookte ruimte en bleef eindelijk naast Ingele staan. ‘Ingele’, zei ze moeizaam en lei de grote, gebruide hand op zijn schouder: ‘ik zie de toekomst niet goed in, als de dingen hier niet blijvend veranderen.’ ‘Hoe? wat?’ vroeg Ingele. Una zag zijn gezicht niet; zij sprak over zijn wanordelijk ros haar heen, hetzelfde soort haar dat zij in vlechten droeg. ‘Ingele’, zei ze, ‘de Christenpriesters zijn het gevaar voor deze zeehoek. Als ik hen binnenlaat... zoals ik in den beginne gedaan heb... volgt straks de Frankische machthebber met zijn uitlandse wetten.’ Ingele knikte traag, zijn stem klonk onverschillig: ‘De Frank, o ja, ofschoon de Frank niet meer de oude is. Sinds ze het rijk van de geweldige Karel in drieën gedeeld hebben, want hij had drie zonen, brokkelt dat hele wezen af...’ ‘Misschien,’ zei Una, ‘dat ze daarom priesters en geen krijgsvolk sturen. Er hoeft morgen maar één Frankenkoning te komen van het voormalige heerszuchtige slag, en alles schreeuwt oorlog... Als het zover komt, Ingele, kan ik deze zeehoek niet langer verdedigen.’ Ingele zei niets, hij goot de laatste kruik bier, die op tafel stond, in zijn drinkhoorn leeg, en leegde de drinkhoorn met lange klokkende teugen in zijn mager karkas. Toen stond ook hij op, en Una dorst die dag niet verder spreken van het denkbeeld, dat haar door het hoofd begon te spoken.

De eibers waren terug, de zwaluwen metselden hun gladde grijze nesten onder de buitenbalken, de goo lag in alle spelingen van groen. In het Woudmoeras paarden de vogels onder krijten, roekoeën en lachen. De vis sprong op in de poelen. Het werd een gezegend aards jaar. De appelbomen bloeiden vroeg, en in de weilanden stonden de veulens met de grote ogen en zogen hun zachte zwarte tuitlippen begerig vast aan de uier van de merries. Una reed langs de saten, maar haar bezoeken aan de oude vrienden voldeden haar

niet. Er kwam haar uit de gezichten verwijt tegemoet, het vertrouwen was uit de gesprekken. Una begreep, wat de mensen dachten, maar niet wilden uitspreken: ‘Wanneer blazen de Denen de aftocht... wanneer komen de Christenpriesters weer hier?’ Het was in de kleine toespelingen, het praten van de kinderen, het kijken van de zieken. Una meende zelfs te bemerken, dat men haar kruiden en spreuken hier en daar maar aarzelend nam. Het maakte haar duidelijk, hoe doortrap de knechten van het kruis waren geweest in het winnen van de gezindheid der ingelanden. Het liefst had zij overal zegevierend geroepen: ‘De tijd van de Christenpriesters in dit zeegewest is voorbij...!’, maar zij hield haar stemming in bedwang. Zij zag alleen, dat het in haar gekiemde voornemen geen uitstel meer duldde.

De volgelingen van haar roodharige broer werden driester, zij roofden nu openlijk, zij het onder een schijn van plaag en baldadigheid. Zij daagden de mannen uit tot dobbelarijen, en ontnamen hun sieraden en kleren; zij sleepten hier en daar hele hokkelingen uit de weiden, rosten de herders die hun dat wilden beletten duchtig af, en roosterden de buit op de zandplaat, aan het spit. Het meest had Una's huishouding van hun begeren en brassen te lijden; zij weigerde haar broer en zijn manschappen bier noch varkensgebraad noch de slavenmeisjes, die zij meenamen naar hun schepen, als daar een of meer etmalen geslemt en gefeest werd. De woeste gelagen, op de zandplaat en aan boord, waren hoorbaar aan de kust; vaak klonk het, of het rinkelrooien in vuistslagen en lallend handgemeen verliep. Sloegen zij elkaar maar dood! zei men in de goo. Maar de Denen sloegen elkaar niet dood. Zelfs hun hooglopendste twisten eindigden steevast in de verbroedering van een gezamenlijke rooftocht. De bewoners van de zeehoek, die zich hadden toegelegd op het drijven van handel, dorsten al spoedig niet meer naar de markten van Dockinga en Stavrum varen; als ze met deugdelijke waar thuis kwamen, kon dat toch alleen maar een nieuwe reden zijn voor de indringers tot begerigheid en diefstal. Una bespeurde de geplaagde, getergde af-

wachting van haar mensen. Zij leed er aan, maar zij deed nog altijd niets.

Op een van de dagen, toen de zeeschuimers zich weer met gestolen vee en vers gegist bier teruggetrokken hadden van de wal, begon Grimme tegen zijn moeder over de onverdraaglijke uitpattingen van de vreemden, hun nutteloos schofferen en noordelijk nijdassen. Grimme was ongeduldig; het betrokken en vermagerd voorkomen van Una wekte onbewust zijn ergernis, ja, zijn nog half teruggedrongen woede. ‘Er moet iets tegen deze bezoeking gedaan worden,’ zei hij tussen de tanden. ‘U moet iets ondernemen, moeder, om een einde te maken aan dit schrikbewind. Niemand anders heeft het gezag.’ Una schudde het hoofd. ‘Het zijn gasten...’ Grimme sloeg op de dolk aan zijn gordel. ‘Gasten? Die ons vee kapen en opvreten, en ons de kleren ontstelen, die zich gedragen als vijanden en overweldigers?’ Una ging op de bank bij de koude haard zitten, de handen in de schoot. ‘Ik weet het, ze zijn grillig en onverschillig; het is ander slag volk; maar vijanden zijn het niet. Ze hebben dezelfde goden als wij...’ ‘Grijphand en Moordijzer en Hollepens zijn hun goden!’ riep Grimme; zijn gezicht was verbrand door de zon, maar het kwam Una voor, of het nog roder leek door een brand van binnenuit; ‘het is niet meer te verduren, men kan evengoed, wie weet, beter leven onder het juk van de Frank!’ Una stond op, ze rekte zich; ze was nog altijd een half hoofd groter dan haar zoon; ze opende de mond, maar ze weerhield de uitval, die haar kennelijk naar de lippen geweld was. Ze zei, na een korte stilte: ‘Ik vraag je te zwijgen. Laat deze dingen hun eigen beloop hebben. Er zal raad komen. Maar moei je er niet in: dit raakt mij... Laat je liever dit gezegd zijn: het is tijd voor je, een vrouw te nemen en onze stam voort te zetten, want jij bent de enige kleinzoon van Wierd Langskonk, waard om dit laag te bestendigen. Ik weet ook een goede bruid voor je: Aalmoed Innesdochter van het Saitersheem...’ Grimme onderbrak haar; hij lachte haar in het gezicht uit. ‘Een vrouw nemen! En moeder weet ook welke! Is dat een antwoord op mijn

vraag? Het is een middel, om lastige knapen af te schepen! Misschien heeft moeder al afgesproken met de ouders van het Saitersheem, dat hun dochter de vrouw moet worden van Grimme Wiarda! Misschien moet de bruiloft nog gevierd worden voor de langste dag? En dat alles, zonder dat het oordeel van Grimme Wiarda gevraagd wordt?' - Terwijl Grimme dit zei, lachte hij al niet meer; de schamperheid in hem had plaats geruimd voor woede: 'Grimme Wiarda kan zelf beslissen, welke vrouw hem past, en hij zal een vrouw nemen, wanneer hem dit past! Ik ben Diurd niet, of Geale, ik laat me niet koppelen, zelfs niet door mijn moeder!' Hij zei die laatste woorden vol van haat; heel zijn verdrongen wrok van jaren slaakte zich in dit ene schroeiende ogenblik, de verontwaardiging van de laatste weken vlamde mee op, en Una bespeurde het vuur. Ze trad op Grimme toe, in de volle geweldige lengte, hief de hand en sloeg haar zoon recht in het gezicht. 'Dicht die onbeschaamde mond, al zit er dan eindelijk een baard om!' riep ze; 'hier in huis ben ik nog steeds de meesteres!' Grimme beet de tanden open; het kwam Una voor, dat er tranen in zijn ogen gesprongen waren, maar ze kon het niet goed zien, want Grimme hield het hoofd gebogen. Una berouwde haar klap, maar haar gezicht bleef hard als de palm van haar hand. Grimme ging nog steeds met gebogen hoofd langs haar naar buiten. Una zat weer op de bank bij de koude haard, en het was koud in haar binnenste; ze hoorde haar zoon weggrijden, het hoefgedreun klonk haar in de oren, of hij niet terug zou komen. Twee, drie dagen vertoonde Grimme zich werkelijk niet. In die tussentijd kwam Ingele met de Hand, gevolgd door een deel van zijn bende, weer aan land terug. Hij was zwijgzaam en rook zuur uit de mond, en snauwde Una af, toen zij zei, dat zij hem volstrekt spreken wilde, maar tenslotte liet hij zich door haar naar het graf van Wierd brengen. Una was neerslachtig als nooit te voren. Zij hield zich vast aan Ingele's gezonde arm, elke voetstap viel haar zwaar.

'Spreek op dan', zei de roodharige, die blootshoofds was; de warmte speelde met luw gekruide wolken uit de voorzo-

mergreiden over de terp; en Una zei: ‘Voor kort heb ik met je gesproken, Ingele, over de gevaren, die dit land van de kant der Christenen bedreigen. Ik zal alles niet herhalen; jij weet beter dan iemand, wat het zeggen wil, tot de laatste getrouwen van het Asendom te behoren...’ Ingele gromde, zij wist niet wat. Una sloot haar lange sterke vingers om zijn arm, tot zij hem de gouden armband in het sproetige vlees drukte. ‘Ingele’, zei ze, ‘ik heb een zwaarwegend verzoek. Blijf hier, Ingele’. Ze zag hem de wenkbrauwen fronsen; ook in zijn roestkleurige woeste haren glinsterde het eerste wit. Una sprak sneller: ‘Ik heb een voorstel, Ingele. Ik geef je de helft van mijn goed... méér, als je wilt. Bouw hier een hoeve, zoek hier een vrouw, je bent in de beste jaren, zet je hier neer in de goo. En vraag je mannen om te doen zoals jij, laten zij zich hier vestigen, introuwen, laten zij onze afweer tegen de Christenen en Franken sterken... Jullie zijn bedreven in de wapenhandel; jullie zijn bij machte, dit land te behouden voor de goden...’ Ingele keek haar enige tijd aan; toen kneep hij de ogen samen, en lachte lang en schamper. ‘Wat?’ zei hij. ‘Wat voor verlokking houden je vragen in? Wie zegt, dat wij geen vrouwen en geen eigen goed genoeg hebben, waar wij vandaan komen? Misschien bezitten we meer dan men in deze armzalige boerengoo ooit bijeen gezien heeft! En wie zou mijn manschappen landzedes willen bijbrengen... achter de ploeg lopen, of tarwe zichten, of waken bij de kalvende koe? Nog wel in een gebied, waar zij niet geboren zijn? En wie zou willen, dat ik, die van mijn jeugd af op zout water gewoond heb, neerstrijk als een zeearend met gebroken vleugels, en de bewaker word van vreemd land?’ Una verbleekte bij deze uitdrukking ‘vreemd land’. Zij zei: ‘Het gaat tegen de vijanden, het gaat tegen de Christenen; zij lopen ons onder de voet, met een glimlach of met geweld.’ Ingele riep: ‘Haat ik de Christenen niet? Zij zeilen ons overal voor de boeg, dat is waar, zij hebben ons alleen nog wat zeeën en kusten gelaten; maar waarom zouden ze hier erger zijn dan in Anglia of aan de Rijnmond? Ik kan ze ook elders slaan!’ Una boog het hoofd en mompelde: ‘Blijf, Inge-

le'. Ingele keek haar niet meer aan. 'Wie vraagt dit van mij, en wie wenst dit? De mannenvergadering van dit zeegewest, of jij...?' Una nam zijn gezonde hand in de hare en legde die twee handen ineengestremd op de stenen van Wierds graf. 'Blijf, Ingele,' zei ze nog eens, deemoediger dan ooit; 'blijf om alles wat dit graf en dit gedenken betekent...' Ze bespeurde de weifeling in Ingele's hand, één kort ogenblik; toen trok de zeerover de hand terug en zei, zich afwendend: 'Bij de vierogige helhond, wie wil mij binden? Dat kan zelfs zij niet, die de moeder is van mijn kinderen, daarginder op de Schapeneilanden...!' Hij had zich al omgekeerd, hij liep al weg, met lange knokige pas.

De volgende avond was de maan in haar eerste schijngestalte. Een ruiter kwam het erf oprijden, waar Una eenzaam tegen de voorzijde van de sate leunde, uitzieende over het wad. De roofschepen lagen er onveranderd; nu bij vallende schemering leken zij zwart tegen een gouden zee. De ruiter was de boer, met wiens dochter Una haar zoon had willen laten trouwen, Inne Innes van het Saitersheem. Hij hield zijn paard bij de toom vast, alsof hij onmiddellijk weer vertrekken moest, en zei Una, dat de mannen van de goo die nacht onder de Wodanseiken een bijeenkomst verlangden, en dat Una verzocht werd, daar bij te zijn. Una had eerst, in dof verzet tegen dit beloop der dingen, willen vragen: 'Waarom een mannenraad? Met wat voor strekking?' maar zij knikte na enig zwijgen haar toestemming, en de Saitersboer zei ook niets meer; hij reed meteen van Una's erf.

Die nacht begaf Una zich op haar zwarte hengst naar de vergaderplek onder de gewijde bomen. Zij had zich voorgenomen, de mannen door houding noch oogopslag noch toon te verraden, dat zij met beklemd gemoed gekomen was. De vrijen groetten haar kort, sommigen wat schuw, de meesten met opgelegde vriendelijkheid, enkelen groetten in 't geheel niet. Una's hart sloeg traag en zwaar in haar zijde, een plek van stugge gevoelloosheid breidde zich daar om heen uit. Zij zocht met de ogen naar Grimme; hij kwam als een van de laatsten, hij ontweek haar blik. Zij slachtte op de oer-

oude platte steen een lam, dat zij zelf had meegebracht; haar handen beefden, en het ingewand gleed onder haar mes door naar de grond, voor zij er nog een blik in had kunnen slaan; zij had het al met de voet vertreden. De mannen werden roerloos, de stilte met de dierlijke geluiden viel als onheil op Una's schouders, toen zij zich bukte om het kwaad te herstellen, dat al niet meer herstelbaar was. Alle tekens wezen verkeerd. Zij voelde zich op de handen gekeken, zij vergiste zich nog een paar maal, zelfs de aanhef van de zegenspreuk, die zij jaren aaneen geuit had, was haar dit keer ontschoten, en de dichtstbijzijnde moest haar de woorden in het oor sissen. Zij zat na de offerplechtigheid te midden van de mannen, alsof zij op een vonnis wachtte. Het bleef lang stil, op het roeren en ritselen na van wat vliegt en kruipt in de moerasdiepten; toen zei de oudste van de vrijen, opstaande, dat de vergadering bijeen gekomen was uit overmaat van kwelling en wrevel, om een beroep te doen op Una, de dochter van Wierd de Langskonk en door haar tussenkomst een einde te verkrijgen van de onhoudbare toestand. Una vroeg: 'Welke toestand?' Het werd opnieuw stil, alsof zich verbazing als een hand op alle monden legde; toen barstten zij los, van vele kanten tegelijk. De Denen! dat was het antwoord op haar vraag. De Denen - hun dieverij, hun sarren, hun hoon, hun honds verbrassen van wat anderen hadden gezaaid en geraapt en gefokt! De Denen - het gruwelvolk, waarover de man met de dorre hand, Ingele de roodharige, de broer van Una, bevel voerde, en wier schepen voor de kust lagen met de gehate drakenbekken landwaarts! De Denen - zij moesten vertrekken. Vertrekken, zo snel het kon. Zij, Una, had het besluit van de mannenraad over te brengen aan Ingele de zeevaarder, zoals men hem voor de gelegenheid wilde noemen, al waren er voor hem nog hardere en juistere namen. Zij wist zelf, hoe zij met hem spreken moest. Hoofdzaak was, dat zij hem duidelijk maakte, hoe zat men hem en zijn bende was.

Una keek naar Grimme, die aldoor niet sprak, die ook haar ogen vermeed, maar des te aandachtiger naar de anderen

keek en luisterde. Hij heeft ze opgestookt, dacht ze in een opwelling van drift; maar ze wist, dat het niet waar was, dat Grimme veel meer eerst door de gramschap van de ingelanden geprikkeld was, om zijn stem tegen Ingele en diens gevolg te verheffen. Zij liet de mannen uitschreeuwen, als op de voorgaande bijeenkomst; zelf zei ze niets. Pas toen Inne Innes haar vroeg, of zij dan niets wilde te berde brengen, of zij dan geen mening had, stond zij op, strafte haar knieën onder de ruige schaapsgrijze rokken (haar benen trilden haar onder het lijf) en verklaarde:

‘Ik kan niet beslissen.’

‘De mannenraad heeft beslist!’ zei Inne Innes. Anderen riepen, dat men eindelijk een daad van haar eiste. Una zei langzaam:

‘Ik heb een daad willen doen, toen ik de mannenraad destijds gevraagd heb, de goo voor Christenpriesters te sluiten. Dat is de enige daad, die ik doen kan en wil in deze aangelegenheid, want het is een aangelegenheid van leven en dood. Het dulden van het Christendom en zijn priesters temidden van ons is vergif voor dit vrije Wodansvolk. Aan dit vergif zullen wij ons de dood drinken; het werkt trager dan scheerling en wolfsmelk, maar het werkt... De mannen van Ingele mijn broer, die een eerlijk Wodansdienaar is, zijn een last voor deze streek; zij gedragen zich als knapen in de woeste jaren, ik erken het. Het is alleen, omdat zij geen vast doel hebben. Men moet hun dat doel geven. Men kan met hen een bondgenootschap aangaan, dat zij ons voortaan te land en te water beveiligen... Dat is de weg van het leven. Wij zijn van de Frankische bedreiging alleen gescheiden door een moeras, een paar meren en het grote Wad. Die grens is te zwak. Wij hebben ijzeren handen langs die grenzen nodig, om werkelijk veilig te zijn. Ik ben bereid, met Ingele te spreken, en hem zo'n bondgenootschap voor te slaan!’

Zij zei de woorden, alsof ze nog altijd zelf geloofde, dat Ingele terug zou komen op zijn kwetsende verwerping van haar voorstel; zij zei ze, als om zichzelf te overtuigen. Weer was er de bevreemding, tellen aaneen. Toen klonk het sma-

delijk lachen, aan verscheidene kanten.

‘Een bondgenootschap met hen die ons arm maken? - De ijzeren hand van beschermers, jawel... op *ons* gebied! - Geen gewapend vreemd volk op onze grond! - Géén bondgenootschap! géén bondgenootschap...!’ Una snoerde de gordel onder haar hoge vaste boezem nauwer; het gebaar leek dat van een man, die ten oorlog trekt. ‘En de Christenpriesters?’ vroeg ze, met dreiging in haar stem; - ‘is de mannenraad in elk geval van zins, hen met ieder middel uit deze streek te weren?’ In de vallende stilte zei een kalme stem: ‘Wij breken niet met mensen om een geschoren kruin of een houten kruis, zolang zij ons datgene verschaffen, waarbij wij baat hebben!’ Een ogenblik meende Una dat het Grimme was. Zij zag, dat haar aanhang snel aan het versmelten was; wie haar in haar verweer tegen de Christenen nog onlangs hadden bijgesprongen, waren nu door het schandgedrag van de Denen tot haar tegenstanders bekeerd. Rikelt de Vogelvanger en zijn zonen, haar vroegere minnaars en een handvol grijskoppen, die het verleden tot hun laatste tand zouden verdedigen... méér restte haar bij berekening niet. Zij begreep, dat zij niet hoefde te laten stemmen, met handopsteken. Zij had verloren. Zij duwde degenen, die haar in de weg stonden, op zij en verliet zonder een woord de gewijde plek. Haar rokzoom en haar voeten werden nat in de dauw; voor zich uit zag zij boven de open vlakke het maanbeeld, de dunne slankgouden sikkkel. Zij had het liefst dit hemelteken van de trans willen grijpen, om er haar tegenstanders mee uiteen te jagen! Zij riep haar hengst, die aan de rand van het moeras weidde, trok haar rokken op en besteed schrijlings het rijdier. Zij voelde het gloeien van een gramspijtige kracht, die niet enkel de doffe plek rondom haar hart ontdooide, maar ook haar knieën hardde, driftiger dan in het liefdesgevecht met de jonge mannen. Onheil en zinloosheid, dacht zij, terwijl ze terug klaverde naar de sate bij de zee; alles voor niets...

De zomerdagen volgden elkaar met hoge klare luchten, hoge wind. 's Nachts regende het nu en dan, het was meer een

frisse adem, het koele lachen van goedgunstige goden, dat de hitte temperde, waarin het graan door de dagen rijp stooft, sneller dan iemand het zich herinneren kon. Zwoelte en verkropt onweer schenen alleen te dreigen in het gemoed van de stervelingen. Grimme was naar de hoeve van Wiarda teruggekeerd; hij liep langs zijn roodharige oom, de zeeschuimer, met een gezicht of hij maar op een aanleiding wachtte, om hem naar de keel te vliegen. Met Una wisselde hij vrijwel geen woord. Zij was blij, dat het landwerk hem grotendeels opeiste. Zij zelf wierp zich in het werk, zij wiede en hooide en zweette, zonder zich rust te gunnen. Zij gunde zich bovenal geen tijd, omdat zij niet wilde toegeven aan de pijn van de verscheuring, die sinds de mannenvergadering door haar binnenste liep. De tegenstrijdigheden in haar bestaan waren te machtig geworden, om ze ook maar in gedachten te verzoenen. Zij dorst geen runen raadplegen, zij veronachtzaamde als een blinde de vogelvlucht, en als een dove iedere tjirmerij¹. Zij zegende de arbeid die haar afmatte, en de slaap die haar elke avond na de maaltijd in hete donkere uitputting dompelde, waarin zij treuren noch denken, zelfs niet dromen kon.

De langste dag kwam in zicht. Het geel van de tarwe verbruinde tot diep goud. De goo bereidde zich voor op het midzomerfeest. Kinderen en meisjes zongen zomerliederen, zo oud, dat men de woorden nog maar half begreep. Op alle hoeven werden offerkoeken gebakken, overal jonge lammeren en kalveren geslacht. Ook vroeger had menig een al dagen voor de zonnestilstand goede gaven op de graven van ouders en voorouders gelegd of naar de eikenbomen in het moeras gebracht, en daarbij wensen en geloften gefluisterd. Dit jaar bracht men meer offers dan voorheen - en de meesten wensten daarbij maar één ding.

Una wist, dat men wachtte op haar beslissende uitwijzing van Ingele en de zijnen. Zij kon er niet toe komen. De rovers zelf - het zou dwaas zijn als het niet zo huiveringwek-

1. Tjirmerij = toekomstverkundiging door geheimzinnige geluiden in huis en in de natuur.

kend was - maakten aanstalten om het midzomerfeest te vieren. Ver gingen hun voorbereidselen niet: zij richtten een altaar op bij hun landingsplaats, zij bouwden een paar brandstapels, waar zij makkelijk het vuur in konden werpen. De oude man, die als hun priester dienst deed, waakte des nachts bij het altaar, waar werkelijk enkele gaven geofferd werden, maar veel om het lijf had ook dat niet; het leek, of de Denen voor hun vraat en hun dronk eenvoudig het feest afwachtten van de landzaten, om hen weer als horzels in het vlees te zitten.

In de nacht voor het feest was Una naar het Woudmoeras gereden; dienstvolk met offergaven vergezelden haar. De dauw stond manshoog boven de weiden en paden, en in het donker van het moeras kwaakten hartbrekend honderden kikkers. Hier en daar ontmoette Una schaduwen in het witte duister: gelieven, die samen kruiden plukten of vliertakken sneden, of mensen die de midzomerdauw in doeken van het gras schepten, om er koorts of oogkwalen van een zieke thuis mee te genezen. Alles rook naar bloemen, kruizemunt, gras en water. Una liet haar volk de gaven voor de goden en zomergeesten neerleggen bij de eiken, aan de rand van de dobbe. Ze sprak omstandig de oude gebeden en zegenwensen, en stuurde toen haar mensen huiswaarts, voorzien van hertshooi en toverwoorden tegen de ontmoeting met schertsgeesten, die in deze wonderlijkste en lichtste van alle nachten veelal op pad zijn, om argelozen de schrik op het lijf te jagen. Zij zelf bleef achter in het nachtelijk moeras, onaandoenlijk voor het gesmoord gekerm en gezucht van verborgen leven. Ze leunde tegen een van de eiken, en dommelde een paar maal in; maar de breuk in haar binnenste plaagde met hardnekkige scherpste, en hield haar wakker. Ze had de runen bij zich, de oude bijkans versleten raadseltekens, die haar vader eenmaal uit de schors van een der Wodanseiken gekorven had; ze droeg ze in een doek, bang, dat de dungeworden snijsels onder haar handen zouden breken. Ze overdacht haar leven en trachtte zich voor te stellen, hoe de toekomst zijn zou... voor haar en de anderen. Elke keer leek

het haar, of ze over een vlakke uitkeek, waar een rechtstandig gordijn van duisternis de verte afsloot en verborg. Zij schreide, en beet haar mond in haar arm vast, om dit schreien voor zichzelf te smoren. Zij had nooit iemand kwaad gedaan, en het kwam haar onbegrijpelijk, als een smaad of een oordeel voor, dat zij plotseling zo goed als alleen stond in haar denkbeeld over het behoud van de goo... tegenover de ingelanden, tegenover Grimme, tegenover Ingele met de Hand. Zij had nu eindelijk de moed bijeengeraapt om de runen te raadplegen, wat zij haar ook mochten melden. Zij knielde achter de eikebomen, bij de rand van het water, en veegde daar een plekje zand schoon en glad, zodra het ochtendlicht met zilveren doodsheid tussen het loof doorkroop. Zij bukte zich volspanning over de gevallen tekens; ze begreep niet, wat ze beduiden, alhoewel er geen twijfel aan was, wat zij voor woorden inhielden: wind en avondrood. Wind kon voorspoed zijn maar ook storm, ja, vele dingen aan wie het bewegelijke eigen is; de gedachte aan het avondrood daarentegen was veel meer een van stilte; het hele begrip kwam haar op deze vroege ochtend eenzaam en treurend voor. Het bos was stil geworden, alleen het koeren van de houtduiven tortelde ver weg, en ook dat geluid kwam haar eenzaam en treurend voor. Una staarde naar de verstrooide lettertekens en trachtte hetgeen ze uit de runen gelezen had, met elkaar te rijmen. Ze gleed na lange vergeefse tijd in het gras, overweldigd door een moeheid, die half uit haar ledematen, half uit haar innerlijk kroop en haar nek neerwaarts drukte. Ze legde de hand boven de ogen, als om haar blik te beschermen tegen iets, dat te groot voor haar was, om het recht aan te zien. Wind en avondrood? De toekomst scheen haar onmogelijk. Er zou in de goo nooit meer eenheid bestaan, zelfs niet als Ingele en zijn mannen vertrokken; eerst dan naar waarheid niet. Dat het zeegewest verloren zou kunnen gaan wilde Una zich niet bekennen. Zij drukte haar handen vaster tegen de schellen van haar ogen. Zij wilde niet meer weten, niet denken, niet zien. Zij sliep eindelijk in.

Zij werd wakker, omdat de volle zon haar in het gezicht scheen. Het woudmoeras tierde van geruchten. Zij keek om zich met de lome zinsverwarring van de pas-ontwaakten. Toen stroomde het bloed naar haar gezicht; ze hervond zichzelf achter de Wodanseiken, de plek, waar zij de runen geworpen had. Op het gladgeveegde zand lagen geen runentekens meer; in plaats daarvan viel er een schaduw op de witte grond, roerloos. Una wist al, wat het was, voor zij het hoofd ophief. Een hertenbok. Het bleek een zesender, ingrijs, eerbiedwekkend, een meester in zijn soort, trots zijn vele kale plekken. Zij twijfelde er geen ogenblik aan, of het dier had - terwijl zij sliep - de kleine stukjes eikenschors opgevreten, waarmee zij het lot geraadpleegd had. Zij trilde en sloeg de blik eindelijk op, om in de ogen van het hert te zien. Het leek haar, dat zij haar opnamen met een listige, trieste goedheid, in nagenoeg menselijke verstandhouding. Zij bewoog zich haastig om op te staan. Het hert sprong al weg. Zij zag zijn grijsgrauwe rug, de ruige spitsen van het gewei nog enkele ogenblikken aan de overkant van de dobbe. Zij schreeuwde iets, een roep aan het dier, om terug te keren, een kinderlijke kreet. Zij liep om de dobbe heen, in de richting waar het hert verdwenen was. Zij brak door struwelen en scheurde met de blote handen braamstruiken en hondsroos weg, die haar weerhielden. Zij meende aldoor, het hert voor zich uit te zien, of het na een eindweegs vluchten door het moeras steeds op haar wachtte, en haar opnam met zijn sluwe, vertrouwde blik... Wilde eenden snaterden voor haar voeten weg, de duiven stoven boven haar hoofd in suizende amechtige bogen. Zij waadde door veenpoelen en voelde zich gebeten en gezogen door zwarte muggen. Zij riep nog een paar maal, het was een naam; maar de waan, dat het hert ooit te achterhalen zou zijn, begaf haar nu, zij was alleen doodop en aan het eind van haar krachten. Zij moest lange tijd gelopen hebben, voor en aleer ze tussen lisdodden bleef liggen, haar bloedig geschramde voeten in water. Ze viel weer in slaap. Ze werd weer wakker. Het was late dag. Het woudmoeras begon al donker te worden, tus-

sen stammen en versmoord water hingen nog doorschijnende raten van goudlicht. Una keerde zich in de richting van de westwaarts gewentelde zon. Zij liep langzaam; het leek haar, dat haar terugkeer naar de bewoners van de goo, naar haar zoon en het bestaan van weleer geen zin meer had. Nu en dan bleef ze staan, om na te denken, de oude pijn in haar binnenste. Het hert had de runen weggevreten, die Wierd eenmaal gesneden had. Had het haar willen zeggen, dat dit het einde was van haar wichelarij, haar priester- en hoofdliingschap...? Als Una zo ver kwam met haar gedachten, trilde ze opnieuw; de samenhangen waren te duister en te doorzichtig tegelijk, te veel voor één mens, één vrouw, zelfs al was zij Una Wiarda.

Ze herinnerde zich niet, hoe ze uit het moeras geraakt was; maar het was schemertijd, het bos volkomen zwart. De wind lag stil, en het dauwde al weer. Zij vond haar paard rustig aan de woudzoom grazen. Ze besteeg het dier met moeite. Ze reed door witte nevelzwaarden terug naar de nederzettingen. Het was de tijd, waarin anders, na een dag van schransen en spelen, de vuren ontstoken worden en de laatste dolle midzomerjool begint. Zij zag nog geen vuren. Er was geen wind, maar op de zeekim verkwijnende avondrood. Wind en avondrood - zo hadden de runen, de nu voor altijd verloren runen, gebodschapt. Una legde haar hand tussen de oren van het paard. Het bleef staan. Weer voelde Una het gloeien van bloed naar haar gezicht. Wind was het woord voor het bewegende... ook van reizen. Het avondrood was altijd zichtbaar boven het westen... en het westen was de zee.

Terwijl zij stil zat en de zin van haar wichelworp eindelijk tot haar doordrong, zag zij voor het eerst vonken vliegen. Een zwak gejuich ging op bij de naastliggende hoeve, die als een heuvel boven de dauw uitstak. Zij stiet het paard weer met de knie in de zij, zodat het doorliep. Zij reed langs achterpaden, of dwars door de weilanden met de schimmen van gedierte, of stak rietpetten door, om de saten met het volk te vermijden. Zij kon zich de kransen van vlieren, veld-

bloemen en korenaren voorstellen, die de kinderen 's morgens hadden gevlochten en boven de deur gehangen, waar zij bleven hangen tot zij verwelkten en verstoften; de gedachte aan de kransjes vlechtende kinderen bewoog haar tot tranen. Zij kon zich de hazelaartakken voorstellen, die men op de huisnokken geplant had; en ook de voorstelling van die zegenbrengende handeling wekte tranen bij haar. Zij reed sneller, toen aan alle kanten de rode vlinders van de midzomervuren begonnen op te fladderen, terwijl zij zelf als een zomergeest door de schemering gleed. Zij bemerkte, dat zij langs de Sterreweide reed; daar brandde als steeds het grootste vuur van de omtrek, en daar was de jeugd bijeen; vurige vlerkjes van hout en afval woeien op de vaart van de vlammen omhoog. Er hupten, tolden en buitelden als elk jaar vele gedaanten, het scheen haar, dat ze ook de schorre uitgelaten stem vernam van haar zwager Rikelt de Lokfluit, die nog steeds vogels nabootste en potsen zong. Ze kwam op de sate van Wiarda aan, toen het laatste restje avondrood geblust was en alleen nog vuren en sterren zichtbaar waren, de laatste schamel klein door de kracht van de branden op aarde. Zij joeg haar paard in de nachtweide, stak het erf over en betrad de sala. Ze hoorde een van de dienstvrouwen krijten: 'Una is terug...!' Ze keek in de sala op, er brandden wel honderd spaanderspitsen, zij zag daarbinnen enkel Denen, zonder helm, maar met de skramasax aan de gordel. Zij zaten en lagen rondom de tafels, waar jong bier en vlees en tarwekoeken opgedist stonden. De lucht van smorend vet maakte Una ineens bewust van haar honger en de aanblik van de kruiken liet haar voelen, hoe verkleefd van dorst haar gehemelte was. De gasten schreeuwden en balkten, zoals zij dat kende en verwacht had. Zij bleef op de drempel staan, het schreeuwen en galmen bedaarde. Iedereen keek naar haar. Zij hoorde in de vallende stilte het sissen van het braadspit, het lopen van vele voeten buiten, en nog een paar maal de roep: 'Zij is terug...' Voor het eerst zag Una aan de blikken van degenen die om haar heen stonden, dat haar voorkomen vreselijk moest zijn. Zij

keek langs haar gestalte neer, zag haar voeten, naakt, gezwollen en vol bloedschrammen, haar rokken gescheurd of er met een mes in de zomen gereten was, haar handen als haar voeten vol gedroogd bloed en muggebeten. Zo moest ook haar gezicht er uit zien, ze voelde het starre schrijnen, ze zag haar haar los over de schouders hangen, vol dorens en dode vliegen. Ze liep de sala in. Achter de tafel werd ze Ingele gewaar, hij hing daar meer dan hij zat, blazend, bezweet, met vervaarlijk uitstaande rode manen, schraler dan ooit, de lamme hand in de handschoen bungelend langs de zij, of ze uit de lus gegleden was, de ogen geknepen of hij enkel nog op de tast en het gehoor leefde, het smalen onder de knevel. Er was weinig waardigheid meer aan hem. Una nam een drinkvat van de tafel, en dronk hem zomerheil toe met te schrille, te luide hartelijkheid. Ingele grijnsde geluidloos bij haar woorden, hij greep ook zijn drinkhoorn, opende de mond om op zijn beurt te spreken, maar rispte enkel langdurig op. Una dronk de beker met grote, grage teugen uit; toen ging zij terug naar de deur, en greep in het voorbijgaan een tarwekoek en een schenkelbot met warm dampend vlees. Niemand zei een woord; de Denen staarden onveranderd naar Una, en achter de deuropening stond Una's dienstvolk en staarde ook. Nu gingen zij op zij; Una wenkte al etende een paar van haar vertrouwde dienstmaagden en verdween met haar in de werkschuur.

Toen Una te voorschijn kwam, met gewassen wonden, in smetteloos nieuw linnen gekleed, het haar streng gevlochten, de gordel toegesnoerd boven de sterke heupen, liep het feest al ten einde. De Denen waren stomdronken; sommigen lagen in de sala, zoals zij gevallen waren, maar de meesten kropen naar buiten, in het gras, in de zeewind, stronkelden daar languit, keerden hun maag om en bleven liggen snurken op de plek. Hun brandstapels waren lang verkoold; een schroeigeur woei nog naar de sate over. De oude man, die zich als hun priester uitgaf, liep met een staf in de hand en een zilveren ketting om de hals over het erf. Toen hij Una uit de werkschuur zag komen, hompelde hij op haar toe, slinks

en onzeker; hij strekte de vrije hand naar haar borst. Zij sloeg het gebaar weg en wilde de man voorbijlopen. Zij zag, dat er snel iemand achter de oude kwam, hem met harde handen aangreep, ophief en wegslingerde; hij viel ergens neer, jammerde en werd stil.

Una keek in het gezicht van Grimme, die de handen aan zijn hemd afveegde, of hij zich door de aanraking met de vreemdeling bezoedeld had. Ondanks het wankend licht van de houtfakkels zag Una met één oogopslag, dat hij nuchter was, en, naar het haar voorkwam, bleek onder de zonnegloed van zijn huid. Hij zei: 'Daar bent u dus. Wij hebben u de hele dag gezocht.' Zij antwoordde: 'Je wist, dat ik in het moeras was, bij de offersteen'. Grimme zei: 'Bij de offersteen waren wij ook, maar we zagen geen spoor van u.' Zij keek langs hem heen en vroeg: 'Waarom eet je niet, drink je niet? Het is nog altijd feest.' Grimme schudde het hoofd: 'Voor mij niet; deze uitlandse rekels vergeven mij eten en drinken.' 'Ik meende, dat je de gastvrijheid zo hoog hield', zei Una, schamper voor zij er erg in had. Grimme hief de lichte ogen naar haar op in het bleke, verbrande gezicht. 'Omdat ik de gastvrijheid hoog houd', zei hij zacht, maar op getarte toon, 'laat ik hen nog begaan; het zijn anders gasten, waarop men scherp het oog houden moet'. Het was Una duidelijk, dat hij op het voorval van daareven duidde; ze zei koel: 'Je twijfelt er hoop ik niet aan, dat ik mezelf tegen een aanslag verdedigen kan.' Grimme keek haar opeens zonderling aan, wreef de hand langs de wang en antwoordde: 'Ik twijfel er niet aan'. Una zag dat hij zich de plek wreef, waar zij hem destijds geslagen had; ze bespeurde weer moeheid, de breuk in haar binnenste; ze maakte aanstalten, het gesprek te beëindigen, en Grimme te laten staan, toen hij zei: 'Voor 't overige blijven onze gasten niet lang meer. Ingele met de Hand, mijn hoogmachtige oom de zeekoning, heeft vandaag verklaard, dat hij genoeg heeft van het Friese land, dat hij en zijn mannen gereed zijn voor de thuisreis...' Una staarde haar zoon aan. Toen herhaalde ze wezenloos: 'Thuisreis?' 'Naar de Schapeneilanden, of

waar hij en zijn gespuis maar thuis horen!’ riep Grimme, keerde zich om en verdween in de nachtschemer. Una bleef staan, waar ze stond. Alles scheen haar duidelijk, alsof met teken op teken een kringloop zich sloot, die zo en niet anders verlopen moest.

Ze keerde naar de sala terug, om haar gerak te nemen; ze had nog steeds honger en ook weer dorst. Ingele zat als voorheen bij de tafel; Una ging aan het uiteinde tegenover hem zitten. Zij wenkte Thedmer, de oudste van de dienstmannen, en liet zich eten en drinken voorzetten. Zij noemde een paar maal Ingele's naam, om een gesprek met hem te beginnen. Hij kikte niet meer; zijn mond hing open, zijn ogen zaten volslagen dicht. Hij kwam haar eensklaps onbruikbaar oud voor. Ze at en dronk kalm, stond weer op van de tafel en verliet de sala. Zij stak het erf over, ze kwam langs de aanplanting met de appelboompjes; ze stond enige tijd stil in het duister, en luisterde nar geritsel van het jonge boomblad, wrevelig en bijna wraakzuchtig. Toen haalde zij de schouders op, en liep verder, de terp af, naar zee toe. Ze struikelde hier en daar over een slapende Deen, maar zij liep door, tot zij de hele dijk voor zich alleen had. Ze keek van de bedijking het land in. De midzomervuren waren gedoofd. De sterren leken weer groter en blauwer. Una ging weer in het gras van de dijkhelling zitten, maar nu met het gezicht naar het wad, en wachtte op de dag, die lange tijd als en grijze slang in het noorden en noordoosten lag te dommelen. Zij luisterde naar de geruchten, die van zee kwamen, en trachtte ze uit te leggen, zoals haar dat geleerd was, en ook de boodschap, die zij inhielden, scheen onherroepelijk.

De morgen streek met de natte glans van visschubben over de zee, toen ze opstond, om naar de sate te gaan. Ze kwam weer langs de Denen, die nu bezig waren te ontwaken; ze rekten zich, huiverden, geeuwden luidruchtig, sommigen liepen al met slingerpassen naar de landingsplaats. Una ging hun zonder een woord voorbij. Toen zij de sala weer betrad, zag ze Ingele met de Hand op haar bed liggen. Ze

bukte zich, tilde het lange doorknikkende lichaam op, en legde het in de verste hoek, tegen de wand. Ingele sliep door. Una strekte zich in haar schone linnen kleren en met gevlochten haar op het stroleger, en viel bijna meteen in slaap. Zij werd wakker door het getier van mannenstemmen. Weer was het dag, door de reten en de deuropening van de sala viel kalm en goudig het hoge licht. Een ogenblik kwam het haar voor, dat zij dit alles eerder beleefd had; toen was zij zich bewust van wat er plaatsgreep. Het stemgerucht buiten de sala groeide hoorbaar; zij voelde hoe het op haar afkwam. Zij stond op, streek haar haren en rokken glad en stond daar, onder de spatha en speren van Wierd. De luidste stem, die zij vernam, was die van Grimme. Het volgend ogenblik was hij er zelf; achter hem dromden tientallen mannen, gewapend en - zij zag het - in verwoede stemming. Tussen hen, met de handen op de rug gebonden en de voeten zo met hennepzelen gesnoerd, dat hij maar ternauwernood lopen kon, was een Deen. Una trad uit de kamer in de deuropening en bekeek hem, met de ogen van een vrouw, die iets van mannen afweet. De zeevaarder beviel haar; hij was jong, witblond, met een korte baard, zijn ogen hadden de bekende groenige blik; hij stak de kin vooruit, en riep af en toe in zijn krakende schelle taal iets terug, als het dreigen en schelden om hem heen te vinnig werd. Bijna tegelijk met de Deen merkte Una nog iemand op, die door de landzaten werd voortgeduwd; een meisje. Zij herkende haar ook, het was haar eigen nicht, de dochter van haar zuster Foske en Rikelt de Vogelvanger - een jong, wat schuw en vroeger lacherig kind, blond en met lange zware vlechten, die als destijds bij haar moeder tot op haar heupen afhingen. Zij was rood in het gezicht en hield haar ogen hardnekkig naar de grond. Una zag een stukje van haar mond, die weerspanning getuit stond. Una had in de eerste lange oogopslag menen te begrijpen, wat er voorgevallen was, maar de mond van haar jonge nicht en de trotse stugge uitdrukking van haar gezicht brachten haar weer in de war. Ze keek naar Grimme en vroeg: 'Wat is hier gaande?

waarom houden jullie die Deen gebonden?’

Grimme opende de mond, maar al voor hij geantwoord had, riepen tien, twaalf stemmen: ‘Vrouwenkracht! schennis en geweld vanwege de Denen!’ Una stremde met een wijd gebaar de woeling en het vormloos geschreeuw; het werd stiller. Grimme zei, op een toon of hij alleen nog tussen de tanden spreken kon: ‘Is het niet duidelijk? Deze Deense schavuit struinde vannacht met een handvol schelmen van zijn soort rondom de Sterreweide, toen er bij het vuur gedanst werd... Ze drongen zich in onze dans. Wij troffen hem na het doven van het vuur met Andela aan; de anderen zijn ontsnapt.’ Una zag het meisje een schouder-beweging maken, alsof haar Grimme's woorden niet aangingen.

Una keek weer naar de Deen. Hij van zijn kant nam haar aandachtig, ietwat vragend op; zij deed nog steeds haar best om uit dat onvervaard gezicht op te maken, welk soort man ze voor had. ‘En nu?’ vroeg ze, en keerde zich weer naar Grimme. ‘Wij hebben hem!’ zei haar zoon op wraakzuchtige toon, ‘u ziet, dat wij hem hebben... Dat deze schurken van Denen onze slavenkinderen hebben gebruikt, als hun de prikkel stak, hier en op hun verdoemde schepen, was al kwalijk te harden. Maar Andela is de dochter van een vrij man... Dit is werkelijk een gruwel! Dit vergt straf, de allerswaarste...!’

Una keek het meisje opnieuw aan; het ontging haar vrouwenblik niet, dat de weerbarstige mond een ogenblik trilde; het leek bijna een lachje. Una knikte tegen de Deen, en zei: ‘Hoe heet hij?’ Grimme en de mannen rondom hem keken elkaar aan, ze keken ook Una aan, of haar vraag er niet toe deed, zelfs onzinnig was. Una kwam een stap dichterbij de geknevelde. ‘Hoe is je naam?’ zei ze. De Deen keek om zich heen, en schudde het hoofd. Andela zei, naar Una gekeerd: ‘Hij heet Thorlik.’ Ze zei het zacht, maar verscheidenen hadden het gehoord. Andela's gezicht werd roder en roder. Una glimlachte, tot aller verbazing; en Andela glimlachte terug. ‘Andela moet verder spreken!’ zei Una, toen onder de

mannen weer de vroegere, ruwe stemverwarring opging; ze stampte met de voet op de lemen drempel. ‘Andela!’ riep ze in de stilte: ‘heeft deze Deen je verkracht?’ Het meisje boog het hoofd opnieuw, en zei niets.

Op de terp, het verre erf, liepen op dat ogenblik vele voeten; er kletterde ijzer; een somber gejoel klonk op, nog gesmoord achter schuren en palen wal. Het klonk Deens. Tegelijkertijd hoorde Una iemand achter zich uit de sala komen. Ze keerde zich om. Ingele met de Hand stond daar, lang en zenig, één oog dichtgeknepen, zijn kleren onbeschrijflijk verkreukt, de riemen van zijn rechtersandaal hingen er los bij; maar de lamme hand lag weer in de lus, de andere op het Noorse zwaard. Hij bleef staan, toen het schreeuwen buiten verstaanbaar werd. Una zag, dat Grimme zich naar het gerucht had toegekeerd en de lange dolk getrokken. ‘Mannen!’ riep hij, ‘daar komen de kornuiten van de vrouwenverkrachter... Geef hem niet vrij! Hij is schuldig, hij is van ons!’ Hij stiet de gebonden Thorlik op zij en keerde zich met zijn gewapenden naar de kant, vanwaar de zeeschuimers naderden. ‘Sla dood de indringers!’ riep hij. Ingele met de Hand was met één lange schrede bij Una; hij blies door zijn snorren als een rode kater, en riep: ‘Wat gebeurt hier? wie moeten er dood?’ Una keek hem niet aan, maar greep het Norenzwaard uit zijn gordel, Ingele met de Hand vloekte gruwelijk bij zijn afgoden, maar Una liep al tussen de mannen door, die drongen en dreigden; zij stiet ze weg en opzij, met grote sterke hand en ronde sterke armen; ze stond, tegelijk met Grimme, vooraan tegenover de noorderlingen, de rosse reuzin van weleer, ditmaal streng in haar gramschap. Ze hield de hand met Ingele's zwaard tussen de twee partijen - en de mannen aan beide zijden stokten en lieten de wapens zakken.

‘Breng Thorlik hier, en Andela!’ riep Una Wiarda. Grimme zei noch deed iets; hij nam zijn moeder bevreed, haast haatdragend, op, als had zij met haar snelle kracht en gezag al zijn plannen overhoop gestoten. Een paar van de ingelanden brachten de Deen en het meisje. Una trok Andela naar

zich toe, met een arm om haar schouder. ‘Andela’..., zei ze, ‘geef eindelijk antwoord: heeft Thorlik je verkracht?’ Andela schudde traag en ontkennend het hoofd. ‘Andela,’ zei Una: ‘maak de banden van deze Deen los.’ Grimme hief de vuist: ‘Hij is mijn gevangene! Hij is gegrepen in zijn misdrijf!’ ‘In deze goo spreek *ik* nog steeds recht, en niet mijn zoon Grimme!’ zei Una; ‘Andela, doe, wat ik je gelast heb.’ Het meisje liep naar de zeerover toe, en begon aan de touwen rondom zijn polsen te rukken; maar ze waren te strak aangehaald, ze keek hulpeloos op. Una reikte haar het zwaard van Ingele. ‘Hak ze door,’ zei ze. Het was doodstil op het erf, Denen en Friezen stonden nu in één kring om Una heen. Terwijl Andela de boeien van de jonge zeevaarder doorsneed, werd de kring gebroken. Ingele met de Hand verhief zich, schraal en kwaadaardig, voor Una. ‘Wat, bij de negenogige...’, begon hij. Toen zweeg hij, en keek verbluft naar Thorlik en Andela. Una glimlachte en legde haar hand op zijn gezonde hand. ‘Ingele’, vroeg ze, ‘als het nodig is, wees dan mijn tolk.’ Ingele zweeg, en Una keerde zich naar Andela. ‘Als Thorlik jou tot vrouw nam,’ zei ze, ‘zou je hem als man begeren?’ Andela knikte toestemmend. Grimme riep woedend: ‘De slet...!’ Andela keek hem snel aan, en hij sloot de mond. Una glimlachte nog altoos. Ze nam de hand van de jonge Deen, en zei: ‘Vraag hem, Ingele, of hij niet gehuwd is, en bereid om Andela tot vrouw te nemen.’ Ingele schraapte zijn keel, zijn gezicht nam de gewone hondse en smalende uitdrukking aan, maar hij vertaalde. Thorliks ogen sperden zich, zij heten Andela niet los; hij zei: ‘Ik wil haar.’ Het werd stiller en stiller. Grimme veegde zich het zweet van het voorhoofd. Toen barstte hij uit: ‘Niets begrijp ik meer...!’ Una keerde zich naar hem toe; van allen leek zij de koelste. ‘Neen, jij begrijpt dit niet. Jij ziet enkel vijanden, geen mensen. Toen jij en je makkers Thorlik na het dansen bij Andela aantroffen, was dat voor jullie geweldpleging. Maar Andela wist, wat het werkelijk was. Zij kende de naam van haar verkrachter. Daarom begreep ik dadelijk, dat het geen geweldpleging was; het was wat steeds op de midzomerfees-

ten tussen mannen en vrouwen gebeuren kan en gebeurt... ook als ze niet één taal spreken. Andela! je hebt alles gehoord. Ben je bereid, als echtvrouw van Thorlik met hem te gaan, waarheen hij gaat?’ Andela zei: ‘Ik ben bereid’. Una zei tegen Ingele: ‘Zeg tegen Thorlik, dat Andela hem volgen wil naar zijn geboorteland.’ Ingele hoestte weer en vertaalde, grommend en met tegenzin. Thorlik lachte hoog, toen hij hoorde, wat het Friese meisje gezegd had. Hij antwoordde haastig, en Ingele zei, en spuwde er bij in het gras: ‘Hij neemt haar mee, zegt hij.’

Grimme keerde zich af, met rood, verdwaasd hoofd. Iemand lachte. Una legde de handen van de Deen en haar kleine nicht in elkaar, en raakte die ineengestremde handen met het plat van Ingele's zwaard. Er lachten nog meer mensen, mannen en vrouwen. Una reikte Ingele zijn Norenzwaard terug. Zij spreidde de armen, en men week voor haar op zij. Zij liep in de richting van de sala. Men liep in de diepste verwondering achter haar aan, want het scheen, dat de maat van gebeurtenissen op deze dag nog niet vol was. Una betrad de sala. Men bleef buiten staan. Ingele met de Hand en Grimme volgden langzaam in de achterhoede; zij maten elkaar met eenzelfde blik van vijandige verachting. Toen zij de sala bereikten, kwam Una Wiarda naar buiten. Zij had de spatha van Wierd in de handen; en plotseling leek het, of dit een mannenvergadering geworden was, ofschoon er dienstvrouwen, en slaven, en vreemdelingen bij waren, kinderen, niet-ingewijden... Una liet haar ogen over die verzamelden gaan en zei toen op zachte toon: ‘Grimme.’ Grimme kwam onwillig door de haag van mensen naar zijn moeder toe. Zijn gezicht was nog opgezet van ergernis en wrok. Una nam hem op met een lange, tedere en trieste blik. Zij trok hem naderbij met één hand en kuste hem op het voorhoofd. Daarna reikte ze hem met de andere hand de spatha van zijn grootvader, de Langskonk. ‘Hier is het zwaard,’ zei ze; ‘draag het..., denk aan hen die het voor jou gedragen hebben, en verdedig dit zeegewest. Het is jouw beurt.’ Grimme nam het zwaard niet aan, maar staar-

de vol ontsteltenis in Una's gezicht. Una greep zijn beide handen en vouwde ze om het zware gevest van de spatha. 'Het zwaard behoort jou van nu af,' zei ze; 'ik ga hiervandaan met mijn broer Ingele en zijn zeevaarders.' De stilte sperde zich als een mond, waaruit het aanstonds zal gaan krijten. Ingele met de Hand blies luid door de neus en duwde zich ellebogend naar Una toe. 'Wat hoor ik? wie heeft dit beslist, en wie wil mij voorschrijven...' 'Broeder,' zei Una 'er viel niets te beslissen of voor te schrijven; de beslissing is zonder jou en mij gevallen. De runen hebben mij een grote reis geboodschapt, zeewaarts en westwaarts. Mijn dagen in de goo zijn vol, ik weet het sinds korte tijd. Ik verzoek je, mij mee te nemen en daarheen te brengen, waar men Wodan en de Asen trouw gebleven is. Daar wil ik leven, zolang ik het leven behoud, en daar wil ik sterven.'

Zij zei het glimlachend, en de tranen stonden in haar ogen. Grimme stond daar met de spatha in beide handen, en Andela en Thorlik hielden elkaar als pasgehuwden nog altijd vast, niemand durfde spreken; alleen Ingele met de Hand riep een van zijn vervloekingen, blaffend als een zeehond, en liep de terp af, naar het wad toe, waar de roeiboten lagen, met zijn zwaard in de gezonde hand en de riemen van zijn ene sandaal slepend achter zich door het gras.

Una Wiarda maakte onder getuigen al haar bezit over aan Grimme. Ze behield voor zich haar zilver en sieraden en haar kleren, en een stapel linnen weefsels. Zij borg alles in kisten en liet die aan boord brengen. Ze groef eigenhandig de urnen met de as van haar ouders en Ywert de smid op en bracht ook die aan boord van Ingele's vaartuig.

Iedere dag kwamen er mannen en vrouwen uit de zeehoek bij haar, zij spraken lang met haar en bedelden haar, om te blijven; het dienstvolk schreide, Grimme zei wel tienmaal, dat zij hem en de anderen niet verlaten kon. Zij onthaalde alle verre gasten op haar grootscheepse wijze, maar zij had op al hun overredingskunsten en smeekbeden maar één antwoord: 'De goden zeggen het. Mijn tijd in de zeegoo is

om.’ Zij gelastte Grimme op de dag voor haar afvaart om de slaven vrij te laten, en ieder te doen weten, dat zij dankbaar en doelbewust en vrij van wrok uit het zeegewest vertrokken was.

Het was zwart van volk aan de zeekust, toen de Denen zich inscheepten, Una temidden van hen. Bijna niemand had oog voor Andela, de dochter van Rikelt de Vogelfluiter, of voor haar vader en broers die haar uitgeleide deden. Iedereen keek naar Una. De zomerdag was machtig van zon en oostenwind. Una kuste Grimme en vele anderen; zij kuste alle kinderen, die men naar haar optilde. Toen zij eenmaal in de roeiboot gestapt was, die haar naar het drakenschip bracht, keek zij niet meer om. Men bleef staan, lang nadat elk roefschip achter de zandplaat zijn twee en dertig riemen had uitgestoken, vlot kwam en het zeil hees; lang nadat de vijf zeilen kleiner werden dan kraaien op het wad, lang nadat de verte Ingele met de Hand en zijn volk en de twee Friese vrouwen, de geweldige en de bescheidene, in het beven van de zonnemist opgenomen had. Men was ontdaan, een enkeling tevreden; verscheidenen zeiden tegen elkaar: ‘Zij heeft begrepen, wat goed voor haar was.’ En nog anderen zeiden: ‘Zij zal ons voor lange tijd de zeeschuimers van het lijf houden.’

In het zeegewest keerde men terug naar de hoeven en het werk. Het werd tijd van zichten, garven binden en het binnenhalen van de tarwe. In de nazomer, na de oogst, trouwde Grimme. Hij had Aalmoed, de dochter van Inne Innes, de boer van het Saitersheem, tot vrouw gevraagd, zoals Una dat eenkeer gewild had, toen hij haar had gehoond om haar minnaars en zij hem in het gezicht geslagen had. Hij was eensklaps weekhartig bij het denken aan die klap, hij koesterde lange tijd de herinnering aan die ene harde pijn, die hij ooit van Una ervaren had.

Alles voltrok zich, zoals Una dat gevreesd en vooruit geweten had. De Christenpriesters kwamen nog dat jaar, zodra Una met Ingele weggevaren was, terug; zij brachten de mensen van de goo nieuwe gewassen, en verpleegden en ge-

nazen verscheidene zware zieken. De kooplui van de zeehoek bezochten voor de winter opnieuw in vrijheid de markten van Dockinga en Stavrum, verhaalden aldaar van de wonderlijke uittocht van Una Wiarda, en brachten onbekende waren mee naar huis, waardoor zij groten en kleinen verheugden. De jaren verstreken en Grimme werd algemeen erkend als hoofd van het zeegewest. De mannenvergadering kwam bijeen onder zijn beheer, hij gaf raad en trof beslissingen en sprak recht, en hij dacht daarbij altoos aan Una, en vond dat hij betere besluiten trof en nuttiger raad gaf, naarmate hij zich ernstiger voorstelde, wat Una zou hebben gedacht en gedaan. Soms greep hem nog het verdriet om Una's weggaan en hij kende tijden van verlatenheid en vervreemding, waarvan ook zijn jonge vrouw hem met haar omhelzing niet genezen kon. Dan leek het hem, dat hij onrechtmatig op deze rijke sate zat, en nog onrechtmatiger regeerde over de mannenvergadering. Maar die stemmingen sleten ook weer, en naarmate Grimme ouder werd en zonen naast zich zag opgroeien, verloor hij het besef van schuld, en kreeg de naam van een sober en gelijkmatig karakter, een sterk verstand.

Er werden zelden meer offers aan de Paardengod gebracht op de steen bij de oude dobbe. Ettelijke jaren na Una's vertrek sloeg de bliksem in de Wodanseiken, het vuur verteerde de bomen en spleet het offerblok. De Christenpriesters, die in toenemend aantal door de goo trokken, lieten niet na, de bliksemslag voor te stellen als een teken van hun kruisgod. Zij maakten al bekeerlingen, vooral vrouwen en kinderen. Niemand stiet er zich aan; en niemand verbood Gabbe Wiarda, vader Clemens, om op de Sterreweide, het oude heidense vreugdeveld, een houten kapel te bouwen. Alles kwam, zoals Una het vooruit geweten en gevreesd had. De zeehoek werd door stormen bezocht, zoals dat ook voorheen placht te gebeuren, de ingelanden bevestigden de dijken volgens de gebruiken van voorheen, en als er schipbreukelingen aanspoelden, nam men hen op en verzorgde hen als voorheen. Op de sate van Grimme Wiarda werden in de loop

van de tijd ettelijken binnengebracht, die van de noordelijke kusten kwamen; en al kon hij maar met moeite een gesprek met hen voeren, Grimme vroeg toch steeds - zij het zonder zich bloot te geven - naar het lot van zijn moeder; hij begon over Ingele met de Hand, en kwam van hem op Una. Maar veel over haar te horen kreeg hij aanvankelijk niet; lange tijden wist hij niet eens, of zij leefde. Later scheen het, dat men van haar gehoord had, men sprak over een aanvoerder op de Schapeneilanden, die uit een vreemd land een priesteres had meegenomen, die ook in vreemde bewoordingen sprak, maar de geruchten bleven in het vage en stamden niet uit eigen aanschouwing. Pas, toen zijn kinderen al groot werden, hoorde Grimme van zulke door de storm aangezweepten vreemden breedvoeriger nieuws omtrent Una. Sommigen beweerden, dat zij haar zelf gezien hadden, op het eiland Sudery, een vrouw met de schoonheid van een koningin en de kracht van een koning; andere verhalen schilderden haar als een reuzin in het wit gekleed, met een gouden band in het haar; alle verhalen stemden daarin overeen, dat zij zeer befaamd was om haar kennis van geneeskrachtige kruiden en het doen van voorspellingen. Het scheen Grimme, dat zijn moeder werkelijk leefde en bij de zeeschuimers van het noorden een nieuwe bestemming gevonden had.

Toen Grimme zijn eerste kleinzoon naar Dockinga bracht, om hem daar door de stokoude Clemens te laten dopen, trof hij bij toeval op de markt een zeevarend koopman, die hem het laatste nieuws omtrent Una verschafte, dat er te vernemen viel. Grimme vroeg ook naar Andela en Thorlik, maar van hen had de man nooit gehoord, en Grimme nam aan, dat het bestaan van zijn nicht, naar haar stille en aanhankelijke aard, zonder wrijving in dat van haar noordse man en kinderen was opgegaan. Van Una daarentegen wist de marktvaarder vrij wat te vertellen. Hij had zijn inlichtingen, zei hij, van een door hem geredde inwoner van het Angelenland, die op de Schapeneilanden als slaaf was verkocht, en daarna met lotgenoten naar de Deense marken ge-

zonden, waar zij niet waren aangekomen, omdat de storm hun schip voor die tijd gegrepen had, zodat het merendeel van de opvarenden verdronken was. Onder de verdronkenen was ook een man geweest, die luisterde naar de naam Orp, en met het lotgeval van Orp was dat van de wijze vrouw, die Una heette, in haar nadagen verstrengeld geraakt. Grimme verried de spraakzame koopman niet, dat deze wijze en geeerde vrouw zijn moeder was; hij sprak over haar als iemand, afkomstig uit de Friese zeehoek, die hij in zijn jonge jaren goed gekend had; en de marktreiziger knipoogde tegen hem toen hij dat zei, en lachte, en vroeg, of hij - Grimme - misschien destijds ook een van haar lievelingen geweest was? Want het was uit de verhalen, die omtrent Una gingen, duidelijk op te maken, dat zij bij al het aanzien, waarin zij als priesteres en wichelaarster bij de heidenen stond, één gebrek had, als men het zo noemen wilde, hoewel men het misschien eerder een overdaad moest noemen: dat was haar voorliefde voor minnarijen met jonge mannen, die ook met de tijd niet geminderd was. Er was van haar bekend, dat zij door ettelijke hoofdlingen van de zeeschuimers ten huwelijk gevraagd was, maar dat zij allen afgewezen had; ze gaf er de voorkeur aan, in vrijheid haar lust en luim te volgen met jonge schippers en vissers en schaapherders die zij dank zij de betovering van haar gezond en welgeschapen lichaam omstrikte. Men moest niet denken, dat zij het deed als een kwaadaardige kol; veeleer zei men, dat zij in haar liefdesspel minnelijk was als een moeder, en dat haar uitverkorenen niet anders dan opgetogen van haar spraken. Aldus de vreemdeling op de markt van Dockinga tegen Grimme, die zonder een woord naar zijn verhaal luisterde. Deze Una dan, zo was de man verder gegaan, had haar dood door haar voorkeur voor jonge minnaars verhaast. Zij moest ouder geweest zijn dan zestig, toen zij nog eens in verliefdheid ontstak voor de reeds genoemde Orp, die evenzo door de Denen op de kusten van Anglia gevangen was, en met anderen naar de slavenmarkt op de Schapeneilanden gebracht. Hij was even dertig jaar geweest, groot en gespierd; en hoewel

men hem haar en baard had afgeschoren, zag hij er zo mannelijk uit, dat hij algemeen opviel. Una had hem niet gezien, of zij kocht hem voor grof geld, liet hem onmiddellijk vrij, en begon met hem te leven. Zij was toen allang niet meer de schoonheid van eens, haar gezicht was mispelrood, haar haar zilverde en zij neigde tot zwaarlijvigheid; maar zij hield Orp dag en nacht bij zich en werd het spel niet moe. Haar broer, een zeerover met een verlamde hand, was slecht te spreken over deze zotte voorliefde voor de man Orp, en anderen spotten er mee; maar Orp zelf liet zich de gunst van de wijze vrouw graag welgevallen; zij overlaadde hem met sieraden, kleren en geld, als een edeling. Hij was, toen zijn haar en baard weer gingen groeien, blufferig en ijdel geworden, vooral, toen Una bekend maakte, dat zij met hem dacht te trouwen. De Schapeneilanden raakten door dit gerucht in rep en roer; de broer van de priesteres, de hoofdling met de dorre hand, was met zijn zonen en talrijke aanhangers naar Skelsted gekomen, waar zij haar huisstee had, om haar ter verantwoording te roepen; de zuster van een aanvoerder, zelf een gebiedster, kan spelen met een vrijgelaten slaaf zoveel het haar belieft, maar hem tot man nemen kan zij niet. Una had heel de stormachtige bende in haar huis ontvangen, zij luisterde naar hun vermaningen, bezwaren en dreigementen, zij zelf antwoordde dreigend en door haar bejaarde lust bezeten, en op de middag van de tweede dag had zij haar gasten aan de maaltijd laten zitten, om op haar bed te gaan liggen en uit te rusten, want haar hoofd liep om van het krakeel, zoals zij gezegd had; en toen men na uren ging kijken, hoe het met haar stond, lag zij nog te bed, maar zij leefde niet meer.

Dit vernam Grimme Wiarda dan na jaren, toen hij zelf grijs haar begon te krijgen, en het zeegewest nagenoeg volslagen gekerstend was. Hij was geschokt door wat hij hoorde, sprak met niemand over deze dingen, maar dacht er soms in afgrijzen aan; hij stelde zich voor, hoe men Una, zijn moeder, de reuzin, op dat vreemde eiland naar heidense zede verbrand had, en haar urn, als die van haar Friese ouders en

van haar man, Ywert de smid, had begraven en onder stenen geborgen, en hoe Ingele met de Hand als grijsaard geld en goed van zijn zuster eindelijk tot zich getrokken had, en hoe men Orp, de laatste minnaar van Una, met smaad en schande teruggestoten had in de slavernij, en hem naar de marken der Denen gestuurd, en hoe hij was omgekomen in een zeeramp. De onvermijdelijkheid en ontoestbaarheid van dit alles vervolgden Grimme opnieuw lange tijd met hun schampere pijn. Maar ook de herinnering verliest haar macht; Grimme en de zijnen leefden als alle aardekinderen in het heden, en keken uit naar het toekomstige, en vergaten tegen wil en dank wat er geweest was.

Zo vergat ook Grimme, de zoon van Una, zijn geheime schaamte bij het denken aan Una's levenseinde, en beheerde de zeegoo naar zijn beste vermogens. De mannenraad besloot mettertijd, dat men zich onder bescherming zou stellen van de graven Gerolf en Gardulf in Stavrum. Niemand zei luidop, dat het de onderwerping betekende aan de Frankische heerschappij, dat men zich bij die heerschappij had neergelegd. Al het nieuwe wordt bestreden, soms gehaat, dikwijls gelasterd; het is altijd machtiger dan het oude. Zo werd de zeehoek gewonnen voor het Christengeloof; men wist al sinds tijden, dat men er enkel beter van worden kon. Men geloofde in de kruisleer, jonge mensen groeiden op bij de gelijkenissen en legenden van het evangelie. Men geloofde meer nog in eigen arbeid, in de welvaart en de vrede van de nederzettingen. Niemand wist nog, dat de rovers en moordenaars in de roodgemeniede drakenboten schrikbaarder dan ooit terug zouden keren op deze kusten.

De freule

De freule

Sommigen vertellen, dat er ridderbloed is geweest in de stam van Wiarda, maar dat zijn sprookjes, die geen kind gelooft. In elke boerenfamilie, die meer dan een paar honderd jaar op eigen erf heeft gezeteld, kwamen zulke ridders voor - niet van oude adeldom, zoals de naam zou doen vermoeden, rijke boeren en wapendragers, die een zwaard hanteerden in de dagen, dat de kruisvaarders tegen de Saracenen trokken, en daarna een schild en een blazoen ontvingen uit de handen van een keizer of veldheer, van wie niemand meer iets weet. Neen, deze kwamen later, uit het donker van hun afkomst; zij kochten de stinzen en namen van verpoeverde heren: zij namen de hypotheken van oude sloten en landgoederen over; zij gooiden de riek en de vlegel weg en stieten de kruiwagens omver, en liepen voortaan met haneveren op de kaproen en een jachtroer onder de arm achter hazen en talingen. Hun kinderen noemden zich jonkers en freules, en zaten in de gebeitelde bruine banken van de dorpskerken en betaalden de hoogste verponding in de grietenijen. Maar ze waren eigenlijk niet meer dan de boeren van hun omtrek, een weinig vermolmd en aangevreten door de wurm van eierzucht en hoogmoed. Dat kwam van de rozenobels en de Spaanse ducatonen, waarvan ze er meer hadden liggen dan goed is voor een mens.

In zo'n hovaardige stam is meest weinig geluk. Het kost niet veel moeite, om ze onder de balken van een ridderhofstee te brengen en daar de grote banjer te laten uithangen, maar het komt er op aan de glorie in stand te houden, zonder dat er manslag onder de telgen gepleegd wordt, of verwijfdheid hen ondermijnt. De meesten verrassen de kapitalen en de klinkende naam, die ze geërfd hebben, en als er geen sterke vaders en gezonde moeders, schippers en handwerkers en landbouwers in zo'n geslacht komen, openbaren zich in die wilde tak vaak vreemde ziekten - ziekten in het bloed of in de ziel.

Minne Wiarda was een man, die in Utingeradeel met boe-

ren en verpachten grof geld had verdiend, en op een goede dag de wereld verbaasde door de leegstaande state van de Donia's onder Dronrijp te kopen. Het was een vierkant bakstenen slot in een dubbele rij van olmen, achter een krozige gracht, met schuren, stal, bakhuis en brouwketel. Minne Wiarda was er trots op met de woordeloze hoogmoed van het noordelijk volk. Hij liet het wapen, dat boven de gemetselde en gebeeldhouwde schouw prijkte en dat hem niet toebehoorde, door een stadsschilder in andere kleuren overdoen - rood en zwart en goud, zoals hij zich dat herinnerde uit een der raadskamers van het Franeker stadhuis, en stond - als hij zich alleen waande - tijden achtereen naar dat veroverde blazoën te staren. Was hij verzadigd van de aanblik der dubbele zwaarden en de vliegende adelaar met de duif in de bek, dan draaide hij zich langzaam op de hielen om en keek in de manshoge spiegel, die men vroeger tegenover de schouw aan het lager uiteinde van de zaal had aangebracht. Eigenlijk was het hoekige bakstenen slot niet veel meer dan die zaal - één lange, witte ruimte met zwarte balken en ramen in lood, waaronder de droefgeestige keuken rookte, en waarboven een lage vliering vol lag met wintervoorraden, dikke gelende appels, erwten, bonen, gepekeld vlees. Als Minne Wiarda zichzelf in die spiegel gemonsterd had - kort van stuk en breed van schouders, een voorhoofd vol blutsen en wangen vol groeven, stoppelbaard, grauwe haarvlokken onder een nauwsluitend hoofdkapje met een veer, de voeten wijdbeens in zachte gele laarzen, de bruine hand onder de gordel met het jachtmes -, dan floot hij tussen zijn brokkel-tanden, en liep zwaar naar de trap, die in het benedenvloerse mondde, op groenig schilferende keukentegels. Werkten er knecht en meid, dan ging hij nooit langs hen zonder hun met vlakke hand een klets op schouders of achterdeel te geven; en hij kwam naar buiten, op zijn binnenplaats, met oogjes vol trots en grimmig flikkerend vermaak.

Ja, hij was de kasteelheer; hij had de rijkdom; hij was een Wiarda, die niet langer onder het boerenuilebord hoefde te wonen. Hij reed zijn hengst alleen om te jagen en voor de

pronk, en onderhield de hele armentros van de omtrek door één grote soms 's jaars te storten in de geldkist van de kerk, waarvan men meestal de bodem kon zien.

Maar Minne Wiarda had alles niet. Hij had geen zoon, enkel twee dochters; en hij hield uitsluitend van Hester, die de oudste was, omdat Bely hem te veel herinnerde aan haar al te vrouwelijke, tot tranen neigende moeder, die hij in Tzummarum begraven had, en wier angsten en vrezen de ergernis van zijn huwelijk geworden waren - ja, aan wier hazenhart hij het had toegeschreven, dat hem nooit een zoon geboren was.

Hester was een rijzige vrouw met de schaduw van een knevel op de bovenlip. Minne Wiarda had zijn dochters willen opvoeden als jongens, maar enkel bij Hester was hem dat gelukt. Zij liep nu in hoge laarzen en leren jakken, zij droeg het haar kort afgesneden op de schouders, en ze was nooit zonder ruiterpistool. Des zomers zwom ze spiernaakt in de poelen van het ongepolderde weiland. Ze sloeg fuiken bij nacht en strikte als een stroper konijnen en hazen op het gebied van de grietman, alleen uit jachtzucht. Als de trek van de wilde ganzen over Friesland begon, lag ze uren loerend met haar vader in het ijzige najaarsriet. Ze reed haar paard als een man. Haar heupen waren vrouwelijk vol en breed, maar tegelijk hard van het zadel. Ze had de nukkige schouders van de Wiarda's, en lachte met dezelfde wrede onverstoorbaarheid van haar vader om alles en iedereen, wat zwakker was dan zij. Misschien was Minne Wiarda in zijn hart wel bang voor het machtige, knappe manwijf en haar zwarte blikken, dat hij had grootgefokt, want ze was een hoofd langer dan hij en geladen met een onvermoeibaarheid, die de verbazing was van alleman.

Aan Bely lieten Hester noch Minne zich ooit iets gelegen liggen. Die at nooit mee van het halfrode, gepeperde wildbraad, ze dronk misschien één kannetje bier per week, maar des te meer melk, liep in een lang en slepend gewaad, zong veel als ze met zachtmoedig geduld zat te spinnen - Hester's handen konden de spoel geen kwartuur vast houden - en

verliet het huis bijna niet, dan om 's zomers in de tuin de bloemen op te binden, die schraal en snel-verschroeid in de weerbarstige aarde tussen state en bakoven werden gekweekt... ook alleen voor haar plezier.

Maar al was Hester Wiarda kloeker dan men menig manskerel wensen kon, ze was evenmin een man als de tengere, beschroomde Bely; en wanneer Minne Wiarda er aan dacht, dat hij de state bij zijn afsterven in handen moest laten van twee vrouwen, dan kwam er een brok van norske verdeemoediging in zijn keel, dat hij met de grootste bekers bier niet weg kon spoelen. Dan dacht hij er spijtig aan, dat ook onder Hester's ruige jagerswambuis welgeschapen meisjes-borsten schuilgingen; en hij wist, dat de naam, die hij met een onverhoedse ongenadige luister van de hoeve tot de state verhoogd had, weer zinken zou met hem, omdat zijn kinderen hoogstens mannen konden baren, maar hun de naam van vreemde vaders zouden moeten geven.

Minne Wiarda bleef gespaard voor de wrok en kwalen van een verbitterde ouderdom. Op een Novemberavond, toen hij met roezig bierhoofd terugkwam van een ingelandsvergadering, misleidde hem de vale schittering van vroege sneeuw op het pad; hij nam een te snelle bocht bij de gracht en gleed naar beneden. Het ijs kletterde stuk als dun kristal, maar daaronder zat het moordend kroos, dat hem neerzoog en zijn doodscreet wurgde.

De volgende morgen pas bemerkte de paardeknecht het spoor van het ongeval in de nachtsneeuw, het gapende gat en het baarlijk zwijgen. Hij dregde angstig de gracht af en sleepte het lijk van zijn meester uit de diepte.

Hester Wiarda keek met bevreemde, koele, zwarte ogen naar de levenloze man, die pas een dag te voren met haar geschaakt had bij het vuur van de zaal; de stukken van het onvoltooide spel stonden nog op. Minne Wiarda lag daar, blauw en gezwollen. Was zo de waterdood...? Hester's handen draaiden de loop van het ruiterspistol om en om, maar ze zei geen woord. Bely klemde zich aan haar arm en trilde; niet van droefenis, want er was vrijwel geen liefde geweest

tussen haar en de botte vader; maar ook uit ontsteltenis worden tranen geboren.

Het veelzeggend en onverwacht stampen van paardehoeven op de houten klapbrug had de twee vrouwen nooit opgeschrikt uit de dagelijkse sleur: er kwamen geen vrijers op het slot, ook niet, sinds zij, eenzaam gebleven, de winteravonden in de zaal sleten, onder het geleend blazoën. Voor Hester hadden de mannen een deugdelijke angst; en om de donkerte van Hester's blik dorsten zij niet dingen naar de lichte Bely, ofschoon zij even rijzig was als haar zuster en een gang bezat, die de zinnen nog lange tijd verontrust, als men ze heeft gezien. Iedereen kende de twee zusters; zij kwamen meer en meer op feesten en harddraverijen, nadat Minne Wiarda niet meer tot de levenden behoorde. Zij dansten er zelfs. Hester koos met de strenge oogopslag van een lands-vrouw haar dansers uit: jonge mannen, op wier gezichten de onvervaardheid lag, en wier schouders minstens een handbreedte boven de hare uitstaken; de anderen zag zij volkomen over 't hoofd, en zij sprak over hen met dezelfde verwonderde verachting die zij had voor Bely's bloemen of spinnewiel: iets overbodigs, zwaks. Dikwijls ook had zij de mannen vergeleken met domme dieren, die de hengst willen spelen, en die men liefst ver van zich jagen moet. Zij danste wild en krachtig om de beweging, die in het bloed komt, en om de behendigheid waarmee men zich heeft te wiegen naar het snerpen van de muziek. Op de man, die zij als danser gekozen had, lette zij verder niet; het was voldoende dat hij er was, haar eigen grootte en aanblik niet onwaardig, en haar hand vast mocht houden. Bely was heel anders; die vertrouwde zich graag geheel toe aan de omleesting van een mannenarm en had voor haar dansers een stille glimlach, en - als het laat werd en de lichten smeulden laag en niemand lette meer op iemand - de vertrouwelijkheid van kozing en kus. Zo zijn de zachtmoedigen.

Geen mens wist met zekerheid te vertellen, wat er gebeurd was, maar toen de Augustusmaand en de Franeker jaar-

markt voorbij waren, bekende Bely haar zuster, dat ze zwanger was. Hester liep, zwart en verbolgen, met de zweep in de hand voor haar op en af en dreigde de man te vermoorden, die de schande over de Wiarda's van Donia-state had gebracht. Bely verried geen naam. Zij lachte alleen in zichzelf, alsof ze zich iets herinnerde, dat goed was geweest, en Hester, die de lach opmerkte, zweeg met een vergramd gezicht, liep naar de stal, en reed zichzelf en het paard in zweet langs korenvelden, waarover een hete, stoffige oogst-wind woei.

De zomer ging onder in onweer en regen; er dreven luchten vol angst, met rouwend goud en paarse schaduw, alsof er reuzen achter de horizon vochten in verstijvend bloed. De herfst volgde langzaam; hij kroop koud en geel langs de leeggehaalde akkers, de weilanden vol doodse plekken, een neerslag in de morgen, een zonloos glanzen overdag, stilte en muiskleurige mist in de avond. Op de zolder reiden zich de manden vol appels, en de ruwgeschoren zijden van het geslachte varken rookten tot donkerbruine zwoerden boven de schouw met het wapen. Hester liep weer vaker in gehavend leer, met losgewoelde haren; ze bracht van de jacht snoeken en snippen mee; haar tanden stonden dikwijls in de zware onderlip als zij naar Bely keek, wier vrees en onderworpenheid in een wonderlijke onkwetsbaarheid waren overgegaan. Het stampen van Hester's laarzen langs de stenen vloeren van voorhuis en stal joeg haar geen schrik meer aan. Zij boog zich over zichzelf, luisterde, glimlachte, trapte het spinnewiel verder, of stond neuriënd voor de hoge spiegel, waaruit haar evenbeeld terugnikte. Wanneer Hester bij verrassing binnenkwam en de vuist balde: 'Wie was het?', dan haalde ze de schouders op, maar sloeg de ogen niet neer.

'Zuster, ik weet het niet!'

Fijne Novembersneeuw sjirpte tegen het lood en glas van de ramen, de lucht kwam vol kruierende wolken en over alles lag één doodskleur gestreken: huizen, landen, hemel. Onder de schouw knerpten vurige takkebossen, de turfwal brandde als

een kleine smidse. Hester stond lang en donker in haar manskledij tegenover de zittende Bely. Haar gezicht leek hoekig vermagerd, het donker dons op haar bovenlip zwarter. ‘Ik heb gehoord’, zei ze, ‘dat er in de stad een minnemoer is, die goede raad weet voor...’ Ze zweeg en wendde zich stug om. De harde binnenkant van haar hand sloeg tegen de gespannen, leren dij. Bely schudde traag afwijzend het hoofd.

Die winter danste Hester Wiarda niet op de feesten in de herbergen, maar ze maakte alleen lange tochten over het ijs, en als ze des avonds bij de schouwmantel schoof, ineengehurkt en rillend, waren er onder haar jukbeenderen twee brandende vlekken. Bely weefde en spon met kalme handen en legde kleine kleren in een gebeeldhouwd kistje. Hester hield de wimpers neergeslagen; ze zat vijandig en bewegingloos, behalve, als ze de voet met de laars hief en een takkebos in het vuur schopte. Buiten was er hagel of sneeuw, en in de schoorsteen groeide schor de echo van het uitstormende jaar. Over de vader van het ongebooren kind werd niet meer gesproken.

Hester Wiarda ging na Nieuwjaar de pachten innen bij de boeren en vetweiders van de state, en bracht de predikant het jaargeld voor de armen. De omwonenden van de pastorie zagen haar vroeg op de middag het domineeshuis binnengaan, en pas, toen het schemerde, grauw door groenig Januarilicht, kwam zij weer naar buiten. Haar voetstappen vielen toornig op de kinderhoofden van het kerkplein; zij sprong met één zwaai in de zadel en sloeg het rijdier zo fel op de schoften, dat het zijwaarts uitsprong, aler het wegdraafde. Het holderdebolde van de hoeven bleef lang in de straten hangen en wekte onrustige nieuwsgierigheid bij ieder, die het vernam.

In het voorjaar zag men Hester Wiarda weer in de stad; zij kwam met een wagen en haalde de vroedmeester. De schande van Donia-state was nu al bekend. De meedogenlozen lachten om de wraaklust van het lot; de achtenswaardigen wiegden het hoofd. Een bevalling op Doniastate, een stins

zonder heer, een kind zonder vader...! Goed, dat hij niet meer leefde, de kleine Minne; hij zou zijn jongste dochter doodgeranseld hebben. Zo zei men.

Vier dagen na de geboorte van Bely's kind was het Zondag. Ds. Ypéus predikte over de spreuk Salomonis: 'Alzo is de weg van een overspelige vrouw; zij eet en wist haren mond af, en zegt: Ik heb geen ongerechtigheid gewrocht.' Het was niet moeilijk te raden, op wie de tekst sloeg. Bely Wiarda was nooit berouwvol voor het tuchtcollege verschenen, ook niet na oproep. Toen de dienst bijna was afgelopen, maakte iemand de kerkdeur van buiten open. Men zag Hester Wiarda binnenkomen. Men keek diep verbaasd: zij droeg vrouwenkleren, misschien voor het eerst in haar leven, en zij liep, of zij op glas zou trappen. Bij nader toezien bemerkte men, dat ze iets in de armen had, een donker pakje dat ze, toen ze eenmaal onder de kansel in de familiebank was gaan zitten, open wikkelde. Er steeg een schrille, gebroken kreet uit, een dreinend huilen. Het kind...! Niemand in de kerk keek meer naar ds. Ypéus; de predikant zelf zweeg en leunde zwaar misnoegd over de rand van de stoel. Hester Wiarda klemde de lippen op elkaar; een schaduw viel tussen haar ogen; ze wiegde het kind, tot het ophield met klagen, en wachtte. Ds. Ypéus maakte zich los van de kanselrand en voltooide kortaf zijn sermoen. Hester Wiarda luisterde naar zijn gejaagde, onzeker geworden stem; haar gezicht bleef vol wrokkende schaduw, het bovenlichaam met de armen wiegde het kind van Bely om te voorkomen, dat het weer huilen zou. Toen de voorzanger opstond, om de slotsalm aan te stemmen, hief Hester de hand: 'Ds. Ypéus... ik vraag u voor de laatste maal... Ik breng u dit kind ten doop.'

De predikant, die al was gaan zitten, zodat alleen zijn kaal-wordende schedel boven de rand van de preekstoel stak, stond op. Zijn kort, zwaarlijvig corpus spande zich opwaarts onder de toga, zijn kaken werden hard boven de witte plooi kraag. Sommigen keken naar hem, de meesten naar Hester Wiarda. De freule richtte zich behoedzaam op en hief het kind naar de kansel. Het kreet opnieuw. Een vrouw in de

gemeente zuchtte luid, het klonk als een gesmoorde snik. Ds. Ypéus overzag de kudde, bits en snel; men had hier medelijden... na zijn preek? Zijn hand schoot uit de wijde mouw, gebiedend de wijsvinger:

‘En voor de laatste maal... ik weiger!’

Hester Wiarda hief het kind nog met één hand. Het huilde luider. De andere hand van de freule gleed door de zij sleuf van haar rok. Zij kwam terug met het ruiterpistool. De metalen loop met de koperen beugel blonk en flitste omhoog, recht op het voorhoofd van ds. Ypéus.

‘Ik eis, dat dit kind gedoopt wordt’, herhaalde Hester Wiarda.

De kleine predikant was verstijfd. Men hoorde het ademen van de kerkgangers, samengepakt als verdrongen kreten. Ds. Ypéus zocht steun tegen de houten lezenaar, waarop de opengeslagen schriftuur lag. Hij verroerde zich niet. En voor de derde maal, nu snauwend, zei Hester Wiarda:

‘Ik breng dit kind ter doop, ds. Ypéus!’

Ds. Ypéus zweeg. Hester Wiarda hief de hand met het pistool loodrecht omhoog en schoot. De witte pleister sprong in een schilferwolk van het kruisgewelf. Een scherpe reuk van buskruit en geschroeiide vuurslag volgde. Het kind huilde onverdroten; de dicht bijstaanden hadden het hoofdje zien schokken bij het schot. De voorzanger keek schuins naar zijn schouder, op het zwarte laken van zijn zondagsgewaad lag kalkig poeder; maar hij dorst het niet wegslaan.

Ds. Ypéus strekte de handen over de gemeente. Zij waren eerst stug en star, maar sidderden vervolgens zinloos. Zijn stem kwam hoog, gehaast:

‘Ik zal het kind dopen... maar ik neem deze gemeente tot mijn getuigen... de classis zal het weten... de synode... Dit is dwang!’

Hester Wiarda wendde zich woordeloos om en liep naar het doopvont, achter de zijbanken van het schip. Zij keek niet eens, of de predikant volgde. Zij wikkelde het kind uit zijn linnen hulsels. Het jongetje lag in haar holle handen, naakt en gekromd als in de baarmoeder.

Toen de koster het bekken had gevuld, stond ds. Ypéus tegenover Hester, anderhalf hoofd kleiner en gewillig, de ogen vol gramschap en haat:

‘Het kind heeft geen vader.’

Hester Wiarda keek over hem heen naar het groene raam. Haar stem was doordringend koud, zodat iedereen haar verstaan kon:

‘De vader is buitenslands met de Oostzeevaarders, maar hij heeft geschreven, dat het kind zal heten naar hem: Justus.’ De predikant keek haar aan; zijn mond viel een, twee tellen open. Toen nam hij kortaf de kleine bastaard van Hester aan, sprak er de formule over uit en besprenkelde hem vluchtig. Het kind schreide hartbrekend. Achter de predikant verrees de koster met kerkeboek en ganzeveer. Hester Wiarda pakte het kind snel weer in; toen richtte zij zich op en keek over de schouder van ds. Ypéus, wat hij in het register schreef. *23 Aprilii Ao. Do, 1599. Gedoopt Justus; moeder een jongedochter van Wiarda, vader blijft onbekend.* - Haar mond werd streng en beefde. Zij reikte het kind aan de koster, die dwaas en bevreesd met het kermend pak in zijn armen stond en ontnam de predikant de ganzeveer met één ruk. Zij streepte met een spattende, lange haal de laatste woorden door een verbeterde in steil, hoogmoedig schrift: *Justus Wiarda van Donia-state. Brengt vijfhonderd gulden mee voor de armen.* De inkt aan de pen was half opgedroogd; *voor de armen* stond met blind schrift diep in het perkament. Hester stak opnieuw de hand onder de rok en legde toen twee rollen met goudgulden op het register, dat ds. Ypéus opengeslagen in de hand hield.

Over Hesters vrouwenkieren en pistoolschot in de kerk werd door de hele omtrek tijden lang gesproken; men hoorde op hofsteden en in herbergen en aan de veren, overal waar volk bijeen was, niet anders. Iedereen was geschrokken, en tegelijk vol bewondering. Ds. Ypéus werd gegroet met zoveel overdreven eerbied, dat de hoon er hem uit tegemoet straalde. De koster en de voorzanger bedachten iedere week nieu-

we toespelingen op 'schieten' en 'kinderdopen'. Hij had de classis nog niet in de zaak gemengd, omdat hij beseftte, dat niemand hem dat ooit zou vergeven. Hij verzocht na een jaar om een andere standplaats - vanwege een kwade hoest, zo zei hij - en hij kreeg ze: Het rumoer om de doop van Justus Wiarda wilde niet sterven. Maar juist daardoor hield de kerk er zich buiten; de goudgulden voor de armen waren te nodig.

Hester Wiarda repte met geen woord van het gebeurde in de kerk tegen haar zuster, of wie ook op de state. Zij had die bewuste Zondag het kind teruggebracht bij Bely. 'Ik heb hem voor de eeuwigheid kunnen redden', zei ze, 'en zijn naam is Justus.'

Haar ogen werden zwartgroen en katachtig boven de smalle boog van haar neus. 'Zo heette toch zijn vader, niet waar, die naar Moscoviën is?'

Bely zweeg, en drukte het kind tegen zich aan, alsof ze Hester nu pas vrezen moest.

Hierna bestond Justus Wiarda voor Hester niet meer. Zij leidde haar oude bestaan - mannelijk, in de doffe hartstocht van een altijd-bezig-zijn, at en dronk met een in Bely's ogen schrikbarende gulzigheid, zwom, reed te paard langs het akkerwerk, en danste tussen het veefokken en varkensslachten door weer in de herbergen. Later, toen Justus begon te lopen en te spelen, in de zaal en op de binnenplaats, liep ze hem zonder blik of woord voorbij, ofschoon het dienstvolk en de omwonenden hem het liefste kind vonden, dat zij ooit gezien hadden. Ieder verwende hem, schikte zich naar zijn invallen en verlangens, Bely het meest. Hester Wiarda begon haar eigen leven te leiden: zij nam de maaltijden in de keuken, waar de meiden en de knechts langs de lage wanden moesten staan en om beurten, op haar bevel, een handreiking doen, een schotel aandragen, wegnemen, een bierkan vullen, een braadspit draaien. En als zij verzadigd was, en zich de mond aan de mouw van haar buis had afgeveegd en de handen een keer door het dichte donkere haar gehaald, mochten de anderen gaan zitten en eten.

Bely at met Justus in de zaal, bij de lange glimmende tafel op balpoten, waar wel plaats aan was voor twintig mensen. Was Hester niet op het slot, dan kwamen de dienstbaren behoedzaam naar binnen en stelden zich in gelid op, om toe te kijken, hoe Bely het kind zijn eten voerde. Justus zat daar in zijn witte wol als een koninkje, en de boerse hofhouding staarde en aanbad.

Bijna drie jaar giste men met onuitroeibare weetgierige koppigheid op de hofsteden van de omtrek, wie de man kon zijn, die volgens Hester Wiarda Justus heette en de vader van Bely's kind was. In den beginne geloofde een ieder aan zijn bestaan; had de freule niet zelf gezegd, dat hij met de schepen naar de Oostzee was? Maar toen de door allen verwachte van jaar tot jaar uitbleef, voelde men zich door Hester bedrogen; het aantal twijfelaars en verontwaardigden nam snel toe. 'Zo een duivelswif...!' werd er gezegd, als men de listige gedurfdheid van Hester besprak. Sommigen zeiden nu zelfs, dat ds. Ypéus van het begin af gelijk gehad had. Maar nadien werd er plotseling niet meer over de freule of over de kleine Justus gesproken.

De ziekte kwam.

De ziekte kwam met de nazomerhitte, uit de walm van troebele rietpetten, met het stof van de wegen, de voertuigen, die van en naar de markten reden; ze kwam op de trage verraderlijke koelte van de avondwind, waaraan men zich na een dag van gloed graag blootstelt. Ze was in het hooi, waar de knechten, geplaagd door de benauwenis van zolders en bedsteden, halfnaakt in rollen. Ze zweefde boven de beklemmende volte van de kerkdiensten. Ze dook op als een vreemde marskramer, die niemand ooit heeft gezien, en wiens schaduw onverhoeds over de drempel valt. Maar nu bleef de brenger toch onzichtbaar; men zag alleen, dat hij er geweest was, als iemand wakker werd of ook des avonds van het werk naar huis kwam met kleine, blauwe vlekken in het gezicht. Dan schreeuwden de vrouwen, en de kinderen die buiten speelden stonden ontdaan en dorsten zich lange tijd niet verroeren. De vlekken werden purper en paars;

zweren trokken een weefsel met etterend rood spoor over het hele lichaam; dolle koorts schokte de leden. Het was als pokken of pest - men stierf na weinig dagen, jonge mensen het meest.

Toen de twee bouwknachts van de state, die de tarwe zicthten, met de eerste doodsberichten uit de omtrek thuis kwamen, luidde Hester de gebarsten klok, die boven de poort hing, en waarmee men tijdens het leven van Minne Wiarda de maaltijden had aangekondigd. De bouwknachts bleven verbaasd en verontrust wachten; de stalbewaarder kwam uit de half lege schuur; de bottelier, die ook bakker was, uit de kelder; van overal elders liep het verschrikte dienstvolk. Bely kwam het laatst, door de tuin, met Justus aan de hand. Hester's gezicht was zwart en smal; zij monsterde de bezetting, de handen onder de riem gestoken, één voet in de laars vooruit gestrekt, telde hen, zag dat allen er waren, en vertelde met een stem zonder vrees of gehaastheid, dat de ziekte de streek had genaderd, en dat zij zich verdedigen wilde. Ja, zij verbood iedereen om zich naar buiten te begeven; zij wilde, zei zij, sterker zijn dan de kwaal, en zich zo te weer stellen, als gold het een beleg.

Zij liet de brug ophalen en alle toegangen sluiten. De schutluiken van de slotgracht bleven open en het water steeg, toen het een of twee maal geregend had, nog een paar duim. Hester en de oudste meid gingen langs de voorraden. Er was voldoende voor een lange belegering. Wat op het veld stond - de tarwe, de peulvruchten, de rapen en wortelen - moest men dit jaar prijs geven. Hester haalde er zelfs de schouders niet over op, hoewel zij evenals de oude Minne anders fel op de penning was.

Maar Hester Wiarda sloeg de vijand te licht aan, en de kracht van de Wiarda's te hoog. De dood komt niet altijd als een grimmig aanvaller met de zeis. Hij kwam ditmaal als een rotte waseming in de lucht, een giftige vleug op de wind. Opgehaalde bruggen en een paar voet water in de slotgracht konden hem niet keren. De ziekte was al in de state; de paardeknecht kreeg ze in de tweede week van het on-

zichtbare beleg. Hij stierf in de stal op zijn strobed, de armen in vertwijfelde kramp om het hoofd geslagen. De bottelier en de bouwknechten tilden het dode lichaam met mestvorken in de snelgetimmerde kist en begroeven het aan de uiterste smalle rand bij het water, waar doorgaans het hooi voor de paarden werd afgeladen.

Twee dagen later, toen Hester aan haar avondmaaltijd zat, in de beroekte hete keuken, kwam de oudste meid, die op de zaal bediende, met omrande ogen en een stem vol doodsschrik vertellen, dat Bely in haar stoel bij het raam hing, met de vreselijke blaren in het gezicht, en het koortsnat op het voorhoofd. Hester Wiarda stond met een rukje op. Haar mond leek ineens onvaster, en door de blik van haar ogen ging koude, haastige ontsteltenis. Toen zag men haar lang en mager en met grote passen de trap van de zaal oplopen. Boven, bij de drempel, keerde zij zich om naar de boden, die de halzen rekten, maar niet van hun plaatsen kwamen. Er was een raspande ongerustheid in haar stem:

‘Spreid een bed in de keuken... voor het kind.’

Zij ging naar de zaal en zag, dat de ziekte daarbinnen was. Bely had de vlekken op gezicht en hals, en tussen de vingers van haar hand zwollen kleine, blauwe builen. Hester greep snel de spelende Justus en droeg hem weg in haar armen. Zij hield hem hard en links en ongewend; hij weerde zich, onwetend van de redding, tegen de ruwe schokken van Hesters gebaren en voetstap, maar zij lette al niet meer op hem, zodra ze hem op het veldbed in de keuken had neergelegd. Hij lag daar, speelde nog een ogenblik met de lappen pop, die zijn moeder voor hem had gemaakt, luisterde naar een slaapliedje, dat een van de meiden zong. Toen werden zijn ogen zwaar, en hij sliep in met de hand om de nek van zijn speelgoed.

Hester droeg Bely in het leegstaande staatsiebed, dat aan Minne had behoord, en hulde haar van hoofd tot voeten in schoon linnen. Zij keek toe, hoe Bely vocht en kromp, en voor het eerst was er afgrijzen in haar blik en op haar gezicht een angstig mededogen. Justus zag zijn moeder niet

terug. Hij stampte met de voetjes van kwaadheid, toen Hester hem na drie dagen kwam vertellen, dat zij weg was gegaan, en werd pas week en ongerust, toen de meiden hem wiegden en onder tranen kusten. Daarna miste hij Bely een week of wat. Hij ontglipte aan het toezicht, en zocht stallen en kelders af. Pas toen scheen hij zich te schikken, schreide wat en vroeg niet meer.

In het najaar verdween de ziekte, alsof de trekvogels ze mee hadden weggedragen. Op de state dolf men de kist van Bely Wiarda op en zette die bij in de kerk. Hester liep achter de wagen met Justus aan de hand. Zij droeg laarzen en jacht-hoed, en keek niemand aan. De bottelier volgde haar, hij deelde geld aan de armen uit. Iedereen verwonderde zich over de schoonheid van Bely's kind; maar de herinneringen aan de pestilentie en de verliezen waren te na en te rauw, dan dat men zich nog vermoeien zou met de vraag, van wie de ongehuwde dit kind had ontvangen, en of er ooit een vader zou opdagen... Het scheen veeleer, of Bely haar misstap met de dood gezoend had. De doodgraver liet haar zinken in het graf onder de zerken, dat Minne voor zich en de zijnen in de kerk had gekocht; en de mensen keerden naar hun huizen terug, vol van beslommering en treurnis om eigen doden.

Justus Wiarda, het kind, was binnen een jaar de alleenheerser op Donia-state. Iedereen bemerkte het, behalve Hester. In de keuken en de stallen werd er door boden en knechten met bijeengestoken hoofden over gesproken... 'De freule doet, wat het kind wil. Ze leest hem de gedachten uit de ogen. Ze loopt hem achterna, als hij gaat spelen, en ze kijkt toe als hij eet en drinkt, of hij eens een verkeerde hap mocht nemen. Als hij hoest of kwakkelt, krijgt ze de satan in... Doeke heeft een striem met de rijzweep van haar over de knokkels gehad, omdat hij een paardentuig voor de stal op de grond liet liggen, waarover Justus gestruikeld is...'

Doeke, de nieuwe paardenknecht, liet na het voorval zijn handen zien, waarop de kerven van het venijnig leer nog navlamden.

‘Alles goed en wel’, zei hij. ‘Voor Justus zou ik het met genot verdragen. Als ik maar wist, dat ze een moeder voor hem werd. Maar let op, dat is ze niet. Ze is zijn waakhond en zijn slavin; van dat slag liefde bederft een kind alleen maar. Het kind heeft een moeder nodig!’

Justus Wiarda was zachtzinnig, schrander en gewillig. Hij liet zich door Hester te paard meeschommelen langs roggevelden en veeweiden in de harde zadel. Toen hij zeven jaar werd, kocht Hester voor hem een zwarte ruïn en leerde hem het dier zelf te berijden. Hij vergezelde haar, als zij hem vroeg wakker liet maken, en met roeden en netten langs de viswaters trok. Hij deed al wat zij hem zei; hij zag niet, dat haar gezicht smeekte om zijn goedkeuring, zijn blijdschap, zijn geestdrift, zijn lachen; zag niet de spanning, waarmee ze afwachtte, hoe hij elk bevel zou opnemen, de donkere en verheugde glans in haar ogen, of zij wel geheel en al tegemoet kwam aan zijn wil en jongensverlangens. Meer dan hopen en wachten op zijn instemming dorst zij niet; en niemand had kunnen zeggen, of ooit de ingeving in haar streed, om het kind in haar armen te trekken en met een mond, zacht van moederhartstocht, zijn gezicht en haren te kussen; of zij hem niet graag kleine namen gegeven had, waarom kinderen lachen en waarvan zij in stilte houden. Justus Wiarda was vergeten, dat Bely geleefd had. Hij sleet zijn ingekeerde kinderjaren, nooit uitbundig, maar gelijkmoedig, tevreden; vroeg niets, tenzij uit de natuurlijke nieuwsgierigheid van de jeugd, schreide zelden en nam alles aan, zoals zijn tante dat voor hem ordeneerde.

Hester Wiarda had leren lezen en schrijven, maar zij maakte alleen bij uitzondering gebruik van deze kunst en scheen het handwerk van letterknechten en boekverslinders te minachten. Op de state waren alleen een Franse bijbel en een wetboek, waaraan muizen geknaagd hadden. Justus had ze spoedig ontdekt, en poogde er de letters uit te leren, eerst die van zijn eigen naam, en daarna ook die van Hester en het dienstvolk. Toen Hester zag, dat hij avond aan avond onvermoeibaar onder de haardmantel woorden zat te spel-

len, zonder hun betekenis te verstaan, en op de blanke randen van het wetboek karakters en cijfers natekende met een stuk houtskool, dat hij uit de keuken had genomen, oordeelde zij de tijd gekomen, hem de eerste boekenwijsheid bij te laten brengen. Zij liet zich in Franeker een voormalig student aanwijzen, die in het stadje oud geworden was met het opstellen van processtukken en requesten voor ongeletterde huislui en boeren, en bedong hem als leermeester voor Justus Wiarda op de state voor vijftig guldens per jaar, een nieuw gewaad, drie paar wollen kousen, onderdak, kost en drank.

In het jaar 1606 kwam de scholarius op Donia-state; hij bracht een kist boeken mee en ving de lessen aan. Hij leerde Justus de juiste volgorde van het alfabet in gothische en latijnse letters, de romeinse en arabische cijfers, wat rekenkunde, met maten en gewichten, en liet hem de volksboeken van Reynaarde en de Vier Heemskinderen lezen. Hester was er steeds bij, als het kind onderwezen werd; zij keek toe vanuit haar diepe armstoel bij het vuur, de hand gedachteloos wrijvend langs de loop van het pistool, het korte haar wild over voorhoofd en oren, tussen de brauwen een kleine, diepe schaduw, die jalouzie of ongerustheid kon beduiden. Niemand ried het: Hester zat daar alleen maar, onbewogen, luisterend naar de hoge kinderstem, die tafels opzei, of al rapper en hongeriger las, toezien, hoe een vuur onder de dunne huid van het jongensgezicht ging branden, dat de bedaagde schoolvos met zijn dorre en trage schijnwaardigheid niet meer temperen kon.

Heel de winter duurden de lessen; zij werden echter pas hervat in de volgende herfst. Hester liet de oud-studiosus in de zomer werkloos rondlopen; men zag hem in de tuin over de bloemgeheimen gebogen, of spreken met de boden, en bij slecht weer met een boek, in vuilgeworden zwijnsleer gebonden, naar de zaal klimmen. Hester gunde hem in de warme lichte maanden Justus niet; zij reed, zwom en zwierf met de jongen, die het onderwijs scheen te missen, maar zich niet beklagde. Op Hester's gezicht was een glans van

bedwongen geluk en vertedering, geharde vermoedens en onveranderlijk gespannen aandacht, hoe of Justus zou antwoorden op haar invallen en pogingen, om het hem naar de zin te maken. Zij waakte even najverig en onbeheerst over de zoon van Bely als voorheen; het dienstvolk en de leermeester glimlachten en fluisterden in het geheim:

‘Het is, of onze Justus de potentat van het land is en zij de eerste griffier.’

Maar de stalmeester herhaalde eentonig:

‘Alles goed en wel. Zij is als een wonder voor hem. Maar wonderen kunnen liefde niet vervangen. Liefde moet het kind hebben, liefde!’

In de tweede winter leerde Justus de catechismus van het gereformeerd geloof, een mondjevol Latijn en zoveel Frans, dat hij wat in de bijbel neuzen kon. Hij las van de schepping der wereld, de uittocht der kinderen Gods, van Mozes en Simson, de koningen David en Salomo, en de jongelingen in de vurige oven; en de leermeester verbeterde, als hij stokte en voor het eerst in zijn leven ongeduldig werd. Hester zat in haar stoel, zorgde voor het vuur, en keek naar de lezende jongen. Als Justus de oude leraar aanzag, flakkerden zijn ogen weer, zoals zij ze niet eerder gezien had. Zij zat zeer stil, alleen haar laarzen kraakten; zij wachtte er op, dat het kind weer de wimpers zou opslaan en zij die onverzaadbare blik van innerlijk vuur herkennen mocht. En telkens ging er een bevreemde angst over Hester's verdonkerd gezicht.

Op Donia-state was de gang van de getijden langzaam, zo langzaam als het zand dat door een uurglas loopt. Men gewende aan de dingen, zoals zij geworden waren, en leefde er in, na de dood van Bely en de komst van de scholarius op het slot. In de zomer behoorde Justus aan zijn tante, in de winter aan de leermeester - behalve, wanneer er goed ijs op vaarten en vlakten lag. Dan trokken Hester en Justus Wiarda op smalgeslepen ijzers uit, doorkruisten middagen lang de omtrek, over ondergelopen land en langs scheepskanalen, een verkenningstocht, waarvan zij wolkend terugkeerden -

Hester gehuld in de warme, stralende adem van haar kracht, Justus uitgeput, gloeiend en zelfvoldaan. Hester was trots op Justus' volhoudende streek; zij had hem al jong op het ijs gezet, en vallend en uitslaand, was hij onder haar opzicht vogel-vrij geworden op de schaats en maakte hij tochten, waarvoor geen volwassene zich behoefde te schamen.

Justus groeide met de jaren uit zijn aanvallige kindergestalte - schonkig en gehaast; hij kreeg de hoekige neus en jukbeenderen van de Wiarda's, maar mond en kin waren het maaksel van een onbekende. Soms leek hij op Minne, soms op Hester, maar hij was asblond als Bely; en in zijn ogen bleef een honger, alsof de state en haar bewoners, of de hele grietenij niet toereikend was, die te stillen. Hester's ogen waren vol vragen, die ze niet uitsprak; in de keuken en de stallen meesmuilde men, dat het nu met het gezamenlijk zwemmen van Hester en haar neef gedaan diende te zijn; - als de freule het water in wilde, goed: er groeide hoog riet genoeg in de poelen van de omtrek. Alleen de leermeester zei niets; hij gaf Justus de sleutel van zijn boekenkist. Hij ontsloot daar meer mee dan een bergplaats van aangevreten folianten. Het leek, of Justus nu eindelijk de laatste geheimen van het bestaan ontdekken zou; zijn leeslust werd een woede. Hij sleet de winter met halve nachten bij het vuur; op een paardedeken lag hij voor de vlammen, die warmte en licht waren, de ellebogen op de weerbarstige bladzijden van een opengeslagen band; zijn blik joeg van regel naar regel. Hester zat er als altijd, zwijgend en eenzellig, de rosse gloeden smeulend in de vouwen van haar jachthemd en het vlamrood leer van haar laarzen, waar deze niet met klei waren bespat. Haar hand hing mager en zichtbaar dooraderd; onder haar oogholten was een blauwe schaduw, die ook overdag vaak niet week; achter haar oren en boven de slapen groeide het haar in vlokken, die onrustig grijsden.

‘Hester wordt ouder’, zeiden de boden, die haar van nabij zagen. Niemand anders kende haar nog zo; Hester met de hoorn vol buskruit en het jachtroer te paard, Hester in een schouw vol werpnetten, Hester met haar lange straffe benen

en manhafte stap veranderde ternauwernood voor de verre blikken van het omwonend volk.

In de zomer, die op Justus' zestiende verjaardag volgde, vertelde hij zijn tante, dat hij niet langer op de state wilde blijven, maar in het najaar naar een hogeschool wilde trekken, misschien naar meer dan een, ver buiten Friesland. Hij had er met de scholarius over gesproken. Zij maakten een rit langs de bouwlanden, toen hij van dit plan gewaagde; Hester hield het paard in en keek haar neef hulpeloos aan, terwijl het bloed traag onder haar wangen begon te gloeien. Toen zag Justus haar mondhoeken smartelijk en verwonderd beven; de schaduw tussen haar ogen scherpte zich. Hij dacht, dat ze fel zou uitvallen, maar tot zijn verrassing wendde ze het hoofd af, gaf het paard de sporen en reed weg in een wolk van zomerstof. Justus volgde stapvoets en bedrukt.

Dagenlang werd er op Donia-state niet veel gezegd. Hester ging dikwijls uit, en bleef op de boerenzathen van de omtrek eten, bij haar pachters. Justus zuchtte en dorst de mond niet tegen haar opendoen, als ze des avonds terugkwam. Ze knikte hem van verre toe, vluchtig en als vol met andere beslommeringen dan om wat hij haar had gevraagd. Maar hij wist, dat ze inwendig geschokt was door zijn voornemen; het leek ineens ondankbaarheid en ontrouw, haar te verlaten. Voor het eerst begreep Justus iets van de verbeterde toewijding, waarmee hij door haar sinds zijn weesjaren omringd was. Maar iedere dag praatte hij met de leermeester, die langverbleekte herinneringen zag spoken, en met afwezige blik en halfluide geestdrift vertelde van Genève, Wittenberg en Padua. En Justus besepte, dat hij eenmaal de stins verlaten *moest*, om andere talen te horen spreken, andere zeden te zien, andere wijsheid te verzamelen dan de scholarius hem kon bijbrengen...

Augustus werd een regenmaand; het water stroomde langs de roggevelden, de tarwe lag plat; onweders barstten blauw en gezwollen boven het vlakke land. Maar tegen de oogst-

maand was het stil geworden onder de hemel; de leeuweriken stegen voor het laatst, eenzamer dan ooit; het bruine graan werd gesikkeld en in huis gereden.

Hester was de hele dag op het bouwveld. Justus zwierf alleen door de omtrek, en deed als zij - hij at bij de boeren, bij de predikant, kwam laat thuis en nam zich iedere dag voor, zijn bundel te pakken en desnoods op goed geluk de wereld in te trekken. Maar telkens, als hij het donkere, smalver-moeide gezicht van Hester Wiarda zag, ontzong hem de moed en stelde hij het zo begeerde vertrek weer uit.

In het begin van September was er op een van de hoeven in de grieterij een oogstfeest. Een vedelaar en een doedelzakspeler waren al vroeg op de middag langs Donia-state getrokken, waar Justus met al de boden bij het hek stond, toen ze de in 't rood geklede muzikanten van ver op de kleiweg gewaar werden. 'Waar is het feest?' riep de paardeknecht, en de muzikanten wezen naar de zathe van Liauckama, die tussen hoge kraaienbomen midden in het land lag. Er steeg fijne rook op boven het stoffig groen van de olmen en het lichtblauw wazen van de septembermiddag: er werd gebakken.

Een uur later zadelde Justus zijn paard en reed naar het boerenfeest. In de boomgaard, onder de kromme perestammen en de pruimenbomen, stonden wagens, huifkarren en zomersleden; de paarden graasden loom in het langge-woekerd gras; er liep veel volk, en op de deel nokte grondig de doedelzak. Iedereen groette Justus Wiarda. Een van de boerenmeiden bracht hem een schotel met glimmende, luchtig knappende olieballen; en hij was nauwelijks begonnen te eten, of een andere naderde met een stoep bier en een tinnen kroes, en schonk hem een mansmaat in. De boer vertoonde zich en ging bij hem zitten, mager en bronzig van het sloven in de laatste weken. Zij spraken over de oogst, en Liauckama vroeg, wat men met het slechte weer had binnengehaald op Donia-state. Hij zelf rekende op duizend schepels. Justus kleurde en veegde de handen schoon aan zijn ruwe hozen. 'Ik heb het niet gevraagd', zei hij. 'Te veel

met de neus in de boeken, hoor ik?’ zei de boer, en schudde het hoofd. ‘t Is goed, jonker, dat je je hier eens komt uitdansen, dat stof kropt een mens in de keel.’

Justus lachte en keek naar de meisjes, die gearmd voorbijliepen en steeds naar de jonge mannen gluurden, terwijl ze onderling lachten en mallepraat verkochten. Het zonlicht wervelde in brede schuinse banen langs de kap onder de boomkronen; de hele boomgaard was vol gouden eilanden. Op de deel hield de doedelzak niet op met mokken en spotten. Sommige gasten dansten al, maar het was nog vroeg; de meesten aten en dronken.

Het werd voller rondom het boerenhuis. De muziek steeg uitdagender. De paarden lagen nu allemaal in het gras, de poten van zich gestrekt. De hemel was groen en oranje, de zon schoof achter de boerderij, op erf en deel zonk de schemering grijs en dauwig; er stond stille walm boven de sloten. Vedel en doedelzak zongen nu tegen elkaar op, en het klakken der hakken werd luid op de gestampte leem van de deel. Al lang liepen de jonge boeren en de meisjes niet meer langs elkaar; ze vatten elkaar bij de hand, ze wenkten elkaar mee in de dans. Justus kwam van de karnvloer, waar de schragen met vlees en worst en de bonen met pekelspek stonden; brood lag tussen leeggegeten schalen, houten lepels en omgevallen kroezen. Liauckama en zijn kleine, struise vrouw dansten langs Justus, of ze twintig jaar waren, en anderen sprongen om hem heen. Onder de grauwe hozen en rokken strekten en ontspanden zich de knieën, de benen werden beweeglijk, de gewrichten piepten niet meer, de tongen spartelden in de mond en de losse liedekens vlogen er uit.

Handen strekten zich ook naar Justus Wiarda, en trokken hem mee, terwijl hij nog schroomvallig stond te kijken, hoe de anderen zich repton in het vermaak. De grote rondedans nam een aanvang; in het midden zaten de rode muzikanten, de doedelzakspeler met het hoofd zwaar op de windbui, de zwarte pijpen van het instrument ten hemel gestoken; een ongebroken stroom van lijzende, mekkerende

klank huppelde uit de windzak, alsof de tonen elkaar najlden als lange kronkelslangen; de vedelaar zat met de hoed in de nek over zijn snaartuig gebogen en haalde de strijkstok krassend over de darmen; hij scheen zich zelf te verbazen over de muziek, die hij aan het viooltje ontlokte.

Ademloos rolde Justus Wiarda in het gras, toen men de driesprong voleindigd had. Hij hoorde enkel schateren, uitbundig hijgen en handgeklap om zich heen. Het was de eerste maal, dat hij niet naar een boerenfeest kwam kijken, maar er aan mee deed! Hij lag leunend op zijn elleboog, en naast hem lag het deerntje, aan wier hand hij mee had gesprongen in de rei. Ze leunde half op zijn schouder, haar kleine boezem ging nog rap op en neer, tot opgetogenheid van zijn ogen. Het licht van de hoornen lantaarns, dat getemperd schijnsel over de deel en de rand van de boomgaard wierp, speelde op haar blinkende tanden en in het haar, dat ze met dikke vlechten op de rug had hangen. Justus werd er stil bij; de vochtige koude van de avondgrond koelde hem weldadig; de nabijheid van het onbekende boerse meisje met haar recht neusje en ronde kin, haar hand op zijn arm, vervulde hem met een afwachtende blijdschap, waarin een lichte onrust meetrilde. De muziek hield niet op. Enkele paren, onvermoeibaar huppelend, sprongen tussen de muzikanten en het licht; hun schaduwen kegelden wonderlijk en reuzengroot over de mildbeschenen boerendeel.

Het meisje naast Justus richtte zich op en schudde haar vlechten: ze waren vol dauw en frisse avondkoelte. Hij had haar handen in de zijne willen nemen, om haar weer naast zich te trekken; of was hij blij, dat ze opstond? Maar ze ging niet weg; ze keek op hem neer, haar gezicht boog zich over hem, zodat hij haar adem bespeurde, die warm was.

‘Kom, dans weer’, zei ze, en ze trok hem al mee overeind.

Justus liet zich gewillig trekken; hij bespeurde een kracht en een jonge overmoed in haar, die hij niet vermoed had en die hem verrukten. Meisjes hadden hem altijd zwak en onbeduidend geschenen. Hij had ze van een afstand opgenomen, met een nieuwsgierigheid vol minachting. In een der

oude boeken van de scholarius had hij gelezen, dat de vrouw geen ziel heeft, dat ze de natuurlijke slavin is van de man. De meeste vrouwen waren hem - zij het dan met uitzondering van één - ook niet anders voorgekomen. Maar in deze ogenblikken dacht Justus niet aan die ene, noch aan de scholarius en de perkamenten wijsheid van de kerkvaders. Hij had het leven betrappt, en het leven leerde hem iets nieuws. Er was een warm meisje, met lenige snelle voeten en een hand, wier toegenegenheid in de zijne drong als de onvermoede betoverende straling van de levenskracht zelf. Hij keek onafgebroken naar het meisjesgezicht, dat jong en opgetogen stond onder de bruine kroon van haar, de mond die zich ingespannen tuitte onder de wendingen van de dans. Af en toe zwenkten zij beide naar dezelfde zijde, dan botsten zij tegen elkaar, en hij kon met een haastig gebaar de arm om haar middeltje slaan, haar naar zich toetrekken, de geur insnuiven van het vochtig zachte haar. Dan lachten zij beiden, half kinderlijk, half verrukt in het jonge voorgevoel van een geheim, dat hen tesamenbond, sterker dan de rondes en reien van de dans en opwindender dan de wind- en strijkmuziek, wier doordringende weerklank onder de balken van de nok omging, en die eindeloos herbegon, alsof deze avond geen einde kon en mocht nemen.

De bomen rondom de boerderij ruisten vol nachtwind, de hemel werd zilverblauw en kwam vol veren wolken. Nog altijd danste Justus. Liauckama hupte hem keer op keer voorbij; het gezicht van de boer was rond en rood en bepareld, in zijn kleine ogen tintelde de lust in het simpel vermaak. Hij porde Justus een paar keer in de zij, en riep, door het dringen en dansen heen: 'Zo mag ik het lijden, jonker, dansen en vrijen is mannewerk!' of 'Dit is beter voor je, jonkertje, dan die ouwe rokken op Donia-state!' en hij lachte en stompte Justus zo onbehouwen tegen de schouder, dat de jongen nagenoeg omver rolde.

Justus was na die laatste woorden betrokken. Hij hield het meisje fermer vast, het dansen was nu niet zo moeilijk meer; hij kende de passen al, wist wanneer men draaien moet en

wanneer stilstaan en wanneer de meisjes onder de ellebogen van de mannen doorglippen, om gevangen en tenslotte vrijgekust te worden. Nu peinsde hij over de laatste woorden van de feestvierende Liauckama. Hij had niet aan Hester Wiarda teruggedacht, sinds hem hier de eerste schotel met oliebollen en de eerste kroes bier gereikt waren. Hij liet de hand van het meisje onverhoeds los en liep, blind gedreven, naar de plek waar zijn paard getuid stond. De boomgaard was donker, de bomen leken gestalten, schaduwen schommelden traag en diepblauw onder de loverkronen, het licht schreef uit de verte half verwiste runen op het gras, dat sluik en nat tegen zijn laarzen sloeg.

Het meisje was hem nagelopen. Ze greep zijn arm, haar handen gleden, toen hij stilstond, naar zijn schouders, zijn gezicht. ‘Moet je weg? ben je boos?’ Justus schudde het hoofd. Hij was bedroefd. Het meisje lachte. ‘Of al moe?’ Hij schudde weer het hoofd. Ze trachtte zijn gezichtsuitdrukking te zien, maar het was te donker. Hij duwde haar zachtzinnig op zij.

Toen hij doorliep, zag hij een schaduw bij een grijs paard. Justus schrok: hij herkende dat paard. Toen zag hij ook, dat de schaduw een vrouw was, al leek dat eerst niet zo. Hester Wiarda stond daar, aan de rand van de boomgaard. Had zij er al lang zo gestaan, toegekeken hoe hij gedanst had, gedronken, het meisje met de vlechten opgevangen in gretige armen, haar gezoend op de mond, die naar de avond en naar vreemde vruchten smaakte? Twee, drie tellen stond hij tegenover de roerloze gedaante, betrapt, als schuldig aan de misdaad van zijn leven. Daarna trad hij haastig op Hester toe. Maar zij wachtte hem niet af; eensklaps steeg ze te paard en galoppeerde weg.

Hij begreep die haast en die vlucht niet. ‘Hester! Tante Hester!’ riep hij. Het boerenmeisje dook weer uit de schemering op; een zingend paar slingerde langs hen het gras en de duisternis in. Justus liep naar zijn rijdier en bond het los. De verdwijnende hoefslagen klonken eenzaam en hol in de nacht, onder de met zilver beklonken hemel. Hij stiet het

meisje op zij, dat hem al weer vragend in de weg trad, en volgde zijn tante. Zij liet het paard uit alle macht draven; Justus sloeg het zijne met de teugels tegen de nek. Hij zag de verre ruitergestalte voor zich uit op het vrije veld; een kleine warme stofwolk bleef boven de wagensporen hangen, die zij vliegend verbrokkelde. De nacht wapperde tussen Hester en hem, een zilverig fluitende wind. ‘Tante Hester!’ riep hij weer, zo luid hij kon. De wind rukte de woorden mee. Het gevoel van schuld bij Justus maakte plaats voor een van vrees: alsof dit niet meer Hester Wiarda was, die hij najoeg, maar een vijandig, onbekend wezen, dat hem als een heks bij de mensen vandaan lokte. Zou hij het paard intomen, teruggaan, het feest ten einde vieren? Hij was toch een man geworden, en eigen meester; de mond van het meisje was jong en luw geweest. Maar de overweging vervloog weer in de snelle rit. Nog eens riep hij de naam van zijn tante, smekend en bang. Nooit tevoren had hij haar zo zien rijden. Het grijze paard was het zijne ver vooruit; er was enkel nog de vage rollende stofwolk in het wijde land, enkel het klotsen van die verre bezeten hoeven.

Minuten na Hester Wiarda rende hij de ophaalbrug van de state over. Hij zag de grijs geappellede draver van Hester ongebonden tegen de klimopmuur staan. Hij sprong in de ren van zijn rijdier en de gesleten trappen van de zaal op. Er brandde licht. Hester moest er zijn.

Justus stakte op de drempel van de zaal. Voor de hoge wandspiegel tegenover de schouw met het wapen stond Hester Wiarda. Zij was op haar afgezakte kousen na naakt. Om haar heen lagen een leren wambuis, een ruitbroek, een hemd, rode laarzen. De freule stond rechtop voor het weerkaatsend glas en bekeek zichzelf onder het smokig kaarslicht. Zij hield het ruiterpistool in de rechterhand. Maar Justus lette niet op het oude wapen. Hij keek naar Hester's gezicht; zwarte strepen liepen onder haar ogen; over haar trekken stroomden de tranen; een grijns van wanhoop, haat en weezin mismaakte de mond. Dun en verwilderd stond het kortgeknipte haar om voorhoofd en slapen.

De huid van hals en kin was geel en vol vermoeide plooiën. Maar haar lichaam was wellicht nog terugstotender; leeg hingen haar borsten; in de puilende buik groefde zich nog de rode striem van de gordel; een blauwe ader liep over een van haar dijën; rimpels omrandden de heupen.

In één oogopslag had Justus Wiarda haar gezien zoals ze geworden was in al de jaren, waarin zij hem grootgebracht had: ontredderd, ontvrouwelijkt, oud. Zijn wangen brandden van schaamte; hij sloeg de handen voor het verbijsterd gezicht. Hij had zich willen omdraaien en in ontzetting vluchten; hij dorst zich niet verroeren van de plek.

Hij opende de ogen met een schok, toen een slag en een splintering volgden. Een salpeteren damp van kruit sloeg rokend door de zaal en liet de vlampitten flakkeren. Op de grond lagen scherven, her en der gespat, beslagen met smook. Een zwart gat was in het midden van de wand, waar in het glas het spiegelbeeld van de vervallen vrouw gegrijnsd had.

Hester Wiarda had geschoten op haar eigen evenbeeld.

Toen de boden kwamen aansnellen op het rumoer van het schot, vonden zij een snikkend ontdane Justus op de trap; in de zaal lag tussen glas en weggesmeten kleren de freule van Wiarda, de ogen star, de vuisten in kramp gebald. Men brak ze open, en droeg haar in haar bed. De scholarius kwam als laatste, om de processie te sluiten. Hij ontfermde zich over Justus.

Hester Wiarda ontwaakte niet meer tot het gewone leven. Zij zat op het pronkbed van Minne, verwilderd, geschuwd door de bevroese boden, die duivelswerk zagen. Soms krijste ze uren aaneen; daarna lag ze stil in zichzelf te lachen, het gorgelend lachen van een onnozel gebleven kind.

Later kreeg zij dagen van opstandigheid en razernij, waarin geen mens haar dorst naderen. Zij sloeg naar hen met al, wat onder haar bereik kwam; ze wierp de schotels met eten, de drinkkannen, naar het hoofd van wie haar verpleegde. Er was geen andere uitweg dan haar in te metselen.

In de winter verliet Justus Wiarda de state, nadat het Hof van Friesland de voogdij over hem en zijn bezittingen aanvaard had. De scholarius bleef als rentmeester en zaakwaarnemer op het herenhuis.

Toen Justus na drie jaren uit het buitenland terugkwam, leefde Hester nog. Zij zat nog altijd in haar cel. Men schoof haar wat zij nodig had door een luikje toe.

Zij was kalm geworden. Het haar hing uitgegroeid en wit over haar schouders. De ogen waren verbleekt. Af en toe zong ze met dunne, zoekende stem, en wiegde daarbij de armen, alsof zij een pasgeboren kind te slaap suste. Dan luisterden de bewoners van de state met een huivering. Hester zong een wiegeliedje; het klonk schrill en waanzinnig onder de keldergewelven. Zij zong het dagen achtereen, zonder onderbreking; en steeds hield zij middenin op en begon weer van voren af aan, alsof de woorden en de wijze van het slot haar ontschoten waren.

De bijen zingen

De bijen zingen

Zij heeft de onveranderlijk harde, alles overziende grijze blik van voorheen behouden; en als zij de ogen sluit, verschijnt ook weer alles, wat ze met die blik niet terug zal zien: de dijken, de zathen, de huizingen van het dorp, opgedrongen tegen de terp. Zij volgt met haar herinnering de smalle kronkel van de polderweg, ze steekt de Klaverdrie en Jelmoei's landen over, waar ze - met octrooi - de beste nieuwe watermolen van de omtrek hebben gebouwd. En ofschoon de aarde verzonken ligt onder sneeuw, herkent zij iedere greppel en elk pondemaat van wat Wiarda toebehoort. En wat zij niet meer zien kan, met de ogen van het lichaam noch met die van de herinnering, dat hoort ze van haar kinderen en kindskinderen. Hoe de grietmansstemming of de nominatie voor de Staten is afgelopen - ze stuurt steeds haar oudste zoon als gevolmachtigde naar de kerk -; wie de nieuwe percelen buitendijks zal aanmaken; wie de zoutketen pacht; hoe de zoon van de kerkeplaats van de wagen is geslagen, kroondood, en dat nu de trouwerij in de Drie Roners met het komende voorjaar niet doorgaat.

Er is niet veel wat haar ontsnapt; nog altijd is zij de spil van de wereld. En dat trots de stoel, die haar bindt na de beroerte. De houten kluister, waarop haar nutteloze ledematen hangen. Indertijd dacht ze, dat het haar gek zou maken. Niemand heeft dat geweten. In de lage bruine kamer zat zij, tegenover de zonnevierkanten van het raam, waarachter de aarde bloeide, dorde, weer jong werd. Zij staarde en zat. Zij zat en dacht. Dacht met het radeloos helder verstand, dat haar niet in de steek gelaten had, het scherp tikkend uurwerk in de oude kast van het lichaam. Dat draaide, onverslijtbaar; mensen en dingen en invallen, plannen en denkbeelden, voornemens en raadgeving heeft het vernalen. En ook des nachts is het wakker geweest, nadat Aesger haar in het bed gedragen had. Alsof alleen nog die schedel met gedachten leefde, een vat vol wentelende onrust, een angstig monsterlijk ding.

Met de jaren is dat dan gekalmeerd. Zoals iemand na de schrikdroom van een nacht terugkeert in de koele natuurlijke dag, waar alles zijn mom van ingetogen werkelijkheid herneemt. Het vreselijkste is overwonnen. Ten slotte leeft men voor het nabestaande bloed.

Aesger Wiarda loopt buiten; begerig neemt ze de aanblik in zich op, nu hij langs de vensters gaat.

Wiarda heet hij, ofschoon hij niet de zoon is van de lange, nijvere Wychman, maar haar eersteling. De in schande geborene. En toch een man van Wiarda geworden: een meester. Hij is over de vijftig en lijkt veertig. Enkel zijn haar, het haar wordt grijs achter de oren. Hij draagt het met opzet al kort, elke veertien dagen reikt hij Doutzen bevelend de schaar. Hij haat de witte bloesems van de ouderdom. Liouck glimlacht in de stugge rust van haar stoel. Aesgers rug is nog niet geknakt, zoals bij Meindert, haar zoon van Wychman. In de blauwe kiel slingeren machtige armen, de schouders breken de zeewind. Wiarda. Maar de hoge jukbeenderen, de scherpe rechte neus heeft hij toch van Nanne Thedema. Een vreemde wraak: dat het bloed van Thedema, door Wiarda geëcht, tegen Thedema in verzet moest komen. Liouck Wiarda zucht.

Nog altijd woedt de vete over Froskeherne.

De winter heeft de hemel naar de aarde gedrukt, een lage sombere boog. De trek van de noordse ganzen is voorbij. Het loopt naar Kerstmis. In de schemering heeft Liouck gestaard naar het dwarrelen van dikke sneeuw; het was, als wuifden er honderden lome kinderhandjes. Nu ontgloeit over het land zonder kim een late zon, op de wanstaltig gebeeldhouwde lindeboom sterft een vals bronsgroen. De melkbeesten hijgen weldadig achter de kamerbeschotten, paardehoeven schrapen. Heel het leven buiten deze kamer: de som van geluiden, die tot beppe Liouck doordringen. Zeis, hamer, vlegel, het doffe rinkinken van de houten emmers, geslof van klompen over de lemen deel, de slag van een houten meelvat dat dichtvalt, Aesgers stem, pratend met jonge Wychman, de knechts die lachen tegen de kinde-

ren en het joelen van de kinderstemmen, dat plotseling afbreekt bij een scherpe vermaning van Doutzen of Hil.

Het leven op de zathe, waaraan Liouck hartstochtelijk deel heeft. En in de nachten de tot evenwicht teruggekeerde adem van alle levende wezens, die ze met haar zorgen behoedt. Bedstee aan bedstee, zoals van ouds.

Zij zit alleen, de grootmoeder. Zij herinnert zich.

...Vele bedden hebben ze beslapen.

Daar is het eerste bebloede strobed op de zolder boven de paarden, in de zathe, waar haar ouders het slechtste werk deden. Daar lag hij bij haar, naamloos, een wezenloos onooglijk ding, al aan de navelstreng kermend van honger en verzet. Meer dan vijftig jaar geleden. Na de geweldige zomer, waarin zij met opgeschorte rokken door de rogge had gelopen en tussen de uitbundige aren verrast werd door Nanne Thedema. Het was niet de Nanne van nu, in vuile melkkiel, op klompen, met grove geblaarde handen, een boer als alle boeren. Het was destijds een bootsman van de statenvloot, met mantel en laarzen en zijdgeweer, blinkend, bovenmenselijk sterk. Liouck was vijftien jaar en sprakeloos gewillig. De winter daarop leefde het kind in haar. Het had haar lichaam wel verlaten, haar gedachten nooit meer.

Bedden van armoede, schande, eenzaamheid, nieuwe fortuin... Drie en vijftig jaren lijken lang, maar als men ze achter zich heeft, schrompelen ze samen tot een zinloos vleugje tijd. Liouck heeft geleefd voor het lelijke vaderloze kind, dat op de paardezolder geboren is en opgroeide onder de schimpscheuten en straffeloze kastijdingen van het werkvolk op de zathe bij Arum. Het was haar vader, die hem het meest haatte en najoeg. Liouck heeft het niet kunnen verdragen. Zij is met Aesger weggegaan, in het Bilt heeft ze zich als wiedster verhuurd op de zomerbouw, des winters als melkmeid. Met een grimmige moederkracht heeft ze voor Aesger gewerkt - beulende arbeid, die zich rekte van jaar tot jaar, zonder dat het leven scheen te kunnen veranderen.

Daglonerswerk. Onkruid zoeken op vlas en boekweitvelden, voorover gekromd in de zon. Brooddronken volk, dat haar overdag beschimpt en op zij stoot, en haar tegen de schemering in de braakschuur trekken wil.

Boeren, diakenen van de kerk, die de werkdagen tot na zonsondergang rekken en bijna geen loon betalen.

Maar onder in haar kist: het eerste gespaarde geld.

En na elke vernedering: Aesger spelend op het varkenserf, met een stoof, een scherf van de mestvaalt, een houten pop door andere kinderen weggegooid.

Toen Liouck twee en twintig was, kwam er een lange eenzelve bouw knecht uit Sexbierum. Hij schold haar niet uit. Hij lachte tegen Aesger en gaf hem de korsten van zijn brood. Toen twee arbeiders haar op het bouwland aanrandden, liet hij de ploeg op het aangrenzend land staan en sloeg hen neer. Dat najaar trouwde hij haar. Hij heette Wychman Wiarda. Hij was de laatste man van een Wiardatak, die in Sexbierum was blijven hangen; zijn ouders waren verarmd door drie overstromingen; zijn zusters vroegtijdig gestorven of elders getrouwd.

Aesger de naamloze werd de oudste zoon van Wychman Wiarda. Het was of hij, opgroeiende, steeds meer op zijn stiefvader ging lijken. Hij gedijde hoog en breed, en Liouck vergat, dat hij het kind was van Nanne Thedema uit Arum. Zij hadden geen tijd om veel te denken. Zij bevielen elkaar. Ze kregen zeven kinderen. Vier ervan leefden nog, Meindert, Sybrich, Feik en Doete. Het was een bestaan van armoede en onuitgeproken genegenheden. Ze hoorden van oorlog te land en ter zee, ze verbaasden zich over de roerigheid onder heren en groten op aarde; maar er zich in verdiepen deden ze niet, ze huiverden zelden voor het lot van 's lands vloten en compagnieën. Er volgden jaren van alles opslorpende arbeid; Aesger diende spoedig voor knecht mee; de anderen waren in het werk nog te klein.

Toen Wychman's huurtijd bij de boer om was, telden ze hun spaargeld. Het was niet veel, nauwelijks genoeg, om een geringe koemelkerij te betrekken. Ze verhuisden weer

naar Sexbierum en pachtten daar een oude, vervallen hofstee. Wychman timmerde er een half jaar aan, om de bedreiging van aangevreten balken en instortende wanden af te weren. In de hooiing maaiden hij en Aesger bij boeren van de omtrek. Liouck bewerkte hun eigen grond. De touwen van eg en ploeg hebben sneden gekerfd in haar borst en armen. Ze zoogde haar kinderen, ze verzorgde het vee, ze zaaide de tarwe. Bij lichte maan, als de mannen sliepen, liep ze nog langs de polderdijken met kruiwagen en mestvork, om de drek van paarden en schapen te zamelen. Nachten van oververmoeidheid, woeste uren vol hitte en uitputting.

Toen al luisterde ze naar de ademhaling van de haren; Aesger, de kinderen van haar en Wychman. Moeder, knecht en huisbestierster.

Na een paar jaren kochten zij, tot elks verbazing, voor veertig carolusguldens eigen akkers. Het was niet veel; een jongen als Meindert gooide er met gemak een steen over. Ze werden gieriger, ze liepen met voden aan en lappen om de voet. Geld, meer geld! Het geld nam gestadig toe. Het was rente van gebrek, ontzegging, van zwoegen zonder vertier of adempozen. Maar het betekende ook: bouwgrond, schoppen en zeisen, een wagen, een paard,... vrijheid.

Wychman Wiarda verscheen op de verkopeningen. Men wees naar hem, lachte. Een dagloner, die te stoute dromen koestert! Hij trok zijn hardste, hoekigste gezicht en bood met bitse stem, dronk zijn pint jenever met de anderen als gelijke - en kocht. De verkopeningen werden hun geheime woede. Zij haalden er het bezit vandaan, dat de mens eigenwaarde geeft. Grond en huisraad, gereedschap en vee. Ze lieten de vette bouwboeren honen. Ze klommen, langzaam, maar feilloos. Wychman Wiarda was een man van weinig woorden; Liouck werd als hij. Ze spraken alleen over zaken. Liouck rekende scherp en hij ging op haar raad en oordeel af als op een zeker kompas, het verre doel bestendig voor de geest. De jaren van jeugd en liefde waren kort. Wychman liep zwaar en zijn ene schouder zakte. Liouck's tanden vielen

uit, haar trekken dorden zwart en gerimpeld. Ze deed mannenwerk als voorheen, ze wiede, ze reed de gier uit, ze zaaide klaver, ze leerde Meindert maaien en melken, de meisjes hielpen vroegtijdig mee aan de karn. Liouck en Wychman werden oud, maar ze bemerkten het niet. Ze hadden geen tijd voor stilstaan en zelfbespiegeling, nog minder voor zelfbeklag. Aesger begon man te worden, schonkig en sterk, de erfgenaam van hovaardig boerenbloed. Hij bleef Lioucks lievelingszoon. Soms dacht de moeder nog aan Nanne Thedema; het leek een naam uit een ander leven. Aesger hoorde bij de stam van Wiarda. Meindert werd meerderjarig en trouwde de dochter van een kerkeboer. De schoonvader pachtte voor hem een stelp op Munnikeburen; Wychman gaf zijn jongste zoon drieduizend goudguldens mee.

Sinds enkele jaren was Wychman stemgerechtigd. De tijden werden welgesteld. Maar in de grietenij veranderde er veel. Rijke boerengeslachten verloren geluk en geld, eigenerfden verhingen zich, anderen gingen onder door drank en paarden. Wychman en Liouck huwelijkten hun dochters uit aan gezeten boerenzoons. Aesger bleef thuis; hij liep al naar de veertig, en niemand had hem ooit met een vrouw gezien. Op de boeldagen lachte men niet meer, als er een man van Wiarda verscheen, maar men ruimde een plaats voor hem in, vooraan bij de afslager. Bunder na bunder land kroop onder zeggenschap van de zathe.

Toen Wychman er aan dacht, het werk neer te leggen, stierf de eigenaar van hun plaats. De erven verkochten de bezitting en het bod van Wychman Wiarda was het laagst; hij kende de waarde na al deze jaren. De Wiarda's moesten verhuizen. Zij hadden in dertig jaar hun gronden deugdelijk bewerkt, en sloegen er nu bij de verkoop een som uit, waarvan oude rijke bouwers met stomheid geslagen zaten. Het geluk van deze scheefgezakte bouwknicht...!

Aesger klom te paard en reed de nieuwe polders aan de zeekant in, op zoek naar een ander woonoord. Bij Hallum vonden ze een zathe, die met Allerheiligen vrij kwam. Achter

Hallum was het werk anders. Het nieuw gepolderde zeeland was nog te zilt voor bouw, men fokte en weidde er vee; maar bezuiden de oude dijkage was het bouw als van ouds, bonen, haver, boekweit, vlas. Er lagen wat huismanswoningen tegen de terp, de hofsteden stonden schimmig en hoog op het weghellend land, naar zee toe werden ze schaarser, zoals de wegen en de bloemen. Alles verloor zich in duifgrijze bewolkte eenzaamheid. Toen Wychman en Liouck de zathe betrokken, hoorden ze de naam van hun naaste buur voor het eerst. Het was Nanne Thedema. Hij woonde er met een getrouwde zoon en kleinkinderen.

Liouck had haar man nooit de naam van Aesgers vader verteld. Wychman had er haar niet naar gevraagd, en ook Aesger kende hem niet. Maar er was van den beginne af aan een onuitgesproken wrevel tussen de mannen van Thedema en Wiarda, die elkaar toch bijna iedere dag zagen, als ze werk hadden op de buitengronden. Ze leenden zelden iets van elkaar, in de kerk groetten ze elkaar louter uit christenplicht; nooit reden ze samen naar huis.

Aesger trouwde in het voorjaar van 1681. Hij koos een bruid uit het dorp. Doutzen Feddes had de dertig achter zich zoals hij, ze was wat lomp van bouw en niet mooi; maar ze had geld en ze kon werken, en bovendien was ze zwijgzaam; Aesger had buiten zijn moeder haast nog geen zwijgzame vrouw ontmoet.

In datzelfde jaar ontstond er geschil tussen Thedema en Wiarda over de Froskeherne, het grensgebied, waar de bezittingen elkaar raakten, een onverschillig dras stuk land. Er moest een watermolen op worden gebouwd, en het was niet duidelijk, wie eigenaar van het land was. Wychman Wiarda en Nanne Thedema brachten de zaak voor de notaris, maar in de koopbrief van Wychman stond het stuk land onvolkomen beschreven, en Nanne sprak van zijn rechten sinds '63, het jaar, waarin hij te Hallum was neergestreken. De notaris vreesde storm en stelde midden onder het dispuut minnelijke schikking voor: de molen zou op een aan te wijzen grenslijn voor gezamenlijke rekening van Thede-

ma en Wiarda worden gebouwd. Maar zowel Thedema als Wiarda lachten smalend hooghartig; wie rechten op iets heeft, verwerpt iedere schikking! Er lag meer in die weigering dan koppige vasthoudendheid alleen. Er was een wrok in het bloed. De enige die het wist en zag, met een sombere schrik in het hart voor de toekomst, was Liouck.

De onenigheden waren uitgebroken met het voorjaar, waarin de eerste dochter van Aesger en Doutzen op Wiardazathe geboren werd: Hil. Het was Maart, oude Wychman en Aesger liepen door de zeepolders, om poolshoogte te nemen van de grasstand; het jonge vee moest als 't kon naar buiten. Bij de Froskeherne bleven ze overrompeld staan. Er was een nieuwe afrastering gemaakt, planken en palen. Dat was het werk van Thedema! Wychman, wiens karakter vredelievend en bedaard was, werd een van de weinige malen in zijn leven snel en rood en driftig; hij sloeg zijn armen om de zware hekkepaal en rukte die uit de aarde. Toen ze naar de zathe teruggingen, lieten ze de hele afrastering, die Thedema gemaakt had, verbroken en uitgetrokken op de greide achter. Dat was zeventien jaar geleden, maar Liouck herinnert het zich als de dag van gisteren. Des avonds kwam Nanne Thedema met zijn zoon Hessel rekenschap vragen. Hij herkende Liouck niet; maar zij zag in de lange man trots de baard en de stijve houten kruk - hij had zijn ene been in 1653 bij Ter Heide verloren - de verleider van haar jeugd terug. Zij stond fel achter Wychman, en stiet hem aanvurend in de rug. Er sprong een heftige woordenstrijd op tussen de vier volwassen mannen; Nanne en Hessel sloegen met de vuist op tafel, Doutzen gilte vanuit het kraambed, en Aesger Wiarda greep zijn ongeweten halfbroer bij de kraag en wierp hem naar buiten. Nanne Thedema lachte, terwijl hij de woedende Wychman voorbij liep, zijn zoon achterna: - Dit is ons laatste woord niet! -

Die lente vonden de mannen van Wiarda de weidende pinken keer op keer met doorgesneden hielpees achter de dijken. De Froskeherne bleef zonder afpaling; zo vaak een van de partijen een stuk rechtstaand hout in de grond hamerde,

om zijn vermeend bezit te merken, vond hij het uitgerukt terug. Zeventien jaar vete, denkt Liouck. Verminkte beesten, in brand gestoken hooi, opgehitste paarden, vernield gereedschap over en weer, laster en schimp onder de dorpsbewoners.

Het leek, of Nanne en Wychman de laatste jaren van hun leven wilden verslijten in vliegende vijandschap. Geen van hen dacht meer aan geld of grond; ze zochten en gaven ergernis; ze krakeelden, ze openden processen bij het Hof, hun knechts vochten bloedig tegen elkaar op kermis en paardenmarkt, en Nanne's houten been alleen vrijwaarde hem voor een aanslag van de zijde van Wiarda. De dominee trachtte eerst de wederpartijders te verzoenen, na de mislukking daarvan predikte hij tegen de onchristelijke drijfverij en dreigde, namen van de kansel bekend te maken. Maar Wiarda en Thedema schouderochokten; men wist immers ook zonder dat wel, wie de dominee bedoelde!

Toen Hil een jaar of drie was en jonge Wychman pas geboren, stierf Wychman Wiarda de oude. Iedereen was het er over eens, dat de stormvlagen van haat en gramschap de grijze boer voor zijn tijd hadden gesloopt. - Zijn hart is in de ergernis blijven steken, bromde Aesger, met een grimmige blik door de ruit op de state van Thedema. Wychman was negen en zeventig geworden; hij had na een jeugd van harde loondienst en mannelijke jaren van allesvergende opbouw een kort en schamper einde gevonden. En dat was alles, wat men van dit leven zeggen kon. Nanne Thedema liet zijn doodsvijand niet lang alleen op het kerkhof liggen. Eerst hompelde hij elke Zondag na de kerkdienst langs het graf, met een stille scherpe glimlach van triomf; maar na een half jaar lieten ze ook hem onder klokgelui in zijn kist onder de zoden zakken. - En hoe kan 't anders? zei men in Hallum; - vier jaar hebben ze gevochten als leeuwen, ze kunnen niet meer zonder elkaar, ook onder de grond niet. - Het leven ging verder. Beppe Liouck zwoegde niet meer als voorheen. Op Thedema en Wiarda deden de kleinkinderen het werk.

Hil Aesgers was een grote jonge vrouw met zware vlechten, jonge Wychman mende de ploegpaarden; na de dood van Wychman de Oude had Doutzen haar man nog twee levende kinderen gegeven: Gelf en Gerbrich. Alles had goed kunnen zijn, als de schaduw van de vete niet over deze bloei gehangen had. Aesger en Hessel hadden de wrok overgenomen met alle andere erfschap. Niet voor niets, dat weet Liouck, is Aesgers haar vroegtijdig wit. Niemand weet meer dat het om de Froskeherne gaat; de Froskeherne, dat is maar een drassig, onverschillig stuk land. Men denkt alleen aan de laatste belediging, de laatste schelmenstreek, de laatste schade, die Thedema van Wiarda en Wiarda van Thedema heeft ondervonden. Zo is het dan geschied, dat ook beppe Liouck, nadat er met boos opzet van Thedema weer eens tien beste schapen buitendijks verdronken zijn, door de gevaarlijke woede is getroffen; midden in de spijt en de opwinding is de ader gesprongen, en de beroerte heeft haar verlamd en gevangen gezet binnen de muren van het huis.

Als zij de ogen opheft van dit verleden, staart ze over een bijna donker winterland. Aesger komt achter haar in de kamer, ze herkent hem aan zijn stap. - Och heden, zit Mem hier nog alleen? - Zij glimlacht de glimlach die zegt: Verspil geen aandacht aan mij, als het jullie maar goed gaat. Hij neemt haar op met stoel en al, hij is sterk, zij hoort het korte knakken van zijn schouderpijlen. Hij draagt haar over de drempel naar de verlichte karnvloer. Op de geweldige ronde tafel ligt een bevende stofgoudnevel van talklichten, onrustig slingert de vlam als jonge Wychman en de knechten aan de dis schikken. Doutzen Wiarda kookt boven het vuur de gortpap, de zwarte ijzeren pot schommelt aan de haardketting, terwijl ze roert. Hil Aesgers staat aan de tafel en snijdt brood en vlees. Het licht maakt een zachte zon in haar smal oorijzer, haar ronde blote armen glanzen bij de eendere rukkende beweging van het mes. Aan het hoofd van de tafel zit naast Aesger beppe Liouck. Gelf en Gerbrich hurken bij de oude ladenkast over een uitgetrok-

ken la; er wordt een houten pop zichtbaar, knickers blinken, en harde schedelgele bikkels. Als Hil dan, moe en geergerd, met het heft van het mes tegen het tafelblad tikt, kijken de kinderen op van hun spel met ogen, waarin overrompelde teleurstelling draalt, maar er is ook één troost: de honger en het maal. Beppe Liouck zit zeer stil, het kaarslicht maakt van haar gezicht een oude doorkorven appel, gegeeld als in een brand. Doutzen vult met een geweldige potlepel de etensschaal en brengt die wolkend op tafel. Als iedereen zijn plaats heeft ingenomen, staat Aesger op, de knechts en jonge Wychman rukken de muts af. Aesger bidt in een walm van brij boven het brood en de osselende, zijn handen rusten op het boek. Hij slaat het boek open en leest het hoofdstuk van deze dag; de pap kan koelen onderwijl. De kinderen luisteren niet, ze bewegen en draaien vol onrust; als Gelf verstikt probeert te fluisteren, slaat Aesger onder het lezen, zonder opzien, met de muts naar hem; hij heeft een hekel aan baldadigheid bij Gods Woord. Het boek valt dicht, Aesger sluit het, de ene beugel klemt niet meer. De ogen van de mannen richten zich op de schotel, de lepel trilt al in de werkhand. Nu spreekt Aesger het slotgebed: Armoede noch Rijkdom en geeft my niet; voed my met het brood mijns Bescheiden Deels: Opdat ik, sat sijnde, U dan niet en verlooghene, en segge: Wie is de Heere? ofte dat ik verarmd zijnde dan niet en stele, en den naam mijns Gods aan en taste. Amen. -

De knechten en jonge Wychman hebben de muts al weer over 't voorhoofd getrokken. Ze eten veel en gulzig, ze scheppen pap en eten brood en vlees tegelijk. De stapels voor hen slinken terwijl men er naar kijkt. Hil zit aan de andere zijde van haar grootmoeder, ze dompelt brood in karnemelk, neemt een houten lepel, en voert Liouck als een kind. Buiten begint de sneeuwen stilte zacht te gieren, de nachtwind komt, hij bereikt het boerenhuis en ontlokt klagende muziek aan balken en rietkap. De harde lindeknoesten schuren langs elkaar. Tegen het einde van de maaltijd hebben de mensen weer tijd om te spreken. Aesger buigt

zich met nog volle mond naar zijn moeder: ‘Weer een mud of wat gedorst vandaag, met nieuwejaar zijn we door de tarwe heen; 't zal een beste bloem geven deze keer.’ Jonge Wychman is naar het dorp geweest, om de paarden te laten beslaan; hij popelt ineens vol ongeduld, om zijn wedervaren te luchten. ‘Ze verwachten met gauwigheid een dode, vertelt hij; - de vrouw van de smid heeft weer een begangel ontmoet¹.’

Beppe Liouck en Aesger glimlachen flauw, maar de knechten, meest jonge halzen uit het vissersdorp, kijken vreesachtig getroffen bij het onheilswoord. De kinderen zitten eveneens bang verstild en denken aan lijkkisten en holle klokken en een rouwende sleep van mensen.

Wychman kneedt de laatste kruimels, die voor hem op de blote houten tafel liggen, tot een klompje bijeen en laat het snel tussen de jonge scherpe tanden verdwijnen. ‘Bronger Thedema was ook bij de weg’, gaat hij door; ‘hij kwam met gereedschap, en hij wou me staande houden over de gebroken spinnekop achter de Jelmoei's polder.’ Aesgers bovenlijf schiet voorover met haastige schaduw op de tafel; de knechten grinniken tegen elkaar, die weten meer van die geknakte wiek. ‘En jij...?’ vraagt Aesgers straffe blik. ‘Ik lachte hem natuurlijk uit’, antwoordt jonge Wychman; ‘toen maaide hij naar de poten van de ruïn met zijn lang mes, maar ik had de beesten al buiten zijn bereik.’ Zijn kinderlijk overmoedige toon wordt plotseling dreigend: ‘Als ik maar ouder was...!’ Doutzen gooit de potlepel in de lege schaal, hout en aardewerk bonzen dof. ‘Waaróm?’ valt ze vermoeid uit; ‘óuder? En dan ook met een mes maaïen, zoals hij? O Here, deze twist en moordzucht!’ Wychman let niet op de woorden van zijn moeder, zijn ogen worden vinnig klein, hij spreekt over de hoofden van de anderen heen in een gedroomde toekomst: ‘Ik weet nog niet, hoe ik hem zou laten sterven. Misschien op een stier binden, en die dol jagen. Of hem opsluiten in zijn brandende schuur. Of...’ Aesger's knokkels tikken afkeurend fel, en beppe Liouck

1. Vizioen van een aanstaande begrafenis.

prevelt: ‘Zonde’. Maar Hil Wiarda lacht, haar rechte sterke borsten dansen. ‘Jij Bronger vermoorden? Hij legt jou met één hand. Hij is sterk als een paard. Pas jij maar op, houd je uit de voeten, als je hem ziet.’ Aesger en Doutzen kijken verwonderd naar hun dochter. Wychman mokt venijnig: ‘Nu misschien. Hij is twintig geweest, en ik word vijftien. Maar over vier, vijf jaar, dan staan de kansen gelijk!’ Hil kijkt niet op, terwijl ze de resten van de broodpap voor beppe Liouck bijeenschrappt: ‘Voor jóu? Nooit! Bronger...’ Aesger heft de vlakke hand eensklaps bevelend. Zijn lange strenge trekken verharderen zich in gramschap. ‘Geen woord meer en geen naam meer onder deze balken, die een kwade klank hebben voor Wiarda’, snijdt hij bits de woordenwisseling af. Hil mompelt een spijtig onverstaanbaar woord. Beppe Liouck neemt haar kleindochter zoekend op. Onder de neergehouden wimpers gloeien de ogen van de zeventienjarige van een onbekend bruin vuur. ‘Denk liever aan de Kersttijd,’ begint Doutzen verzoenend; ‘over drie dagen is het feest.’ De kinderen, die zich maar met moeite hebben gedwongen het gesprek van de volwassenen niet met vragen te kruisen, dringen plotseling van hun staanplaats aan tafel rondom de hoge zetel van beppe Liouck. ‘Kerstmis! Beppe Liouck, weet beppe niet een verhaal over Kerstmis?’ De verlamde buigt het hoofd traag naar de twee kleinsten, in het dorre verwoeste gezicht lachen de rimpels om de mond. ‘Beppe's geheugen raakt zoek’, zegt ze: ‘maar ik zal me vannacht bedenken.’ Gelf en Gerbrich keren zich teleurgesteld af. Aesger maakt aanstalten om het dankgebed te spreken. De wind spookt opnieuw onder de overhoofdse binten, het losse riet kermt en kraakt, en de buitendeur wrikt in de hengsels. De ogen van beppe Liouck gaan dwalend over de karnvloer, als zoekt ze een voorwerp, waaraan ze haar herinnering kan scherpen. De machtige klerenkist, de karn en de wrongel, het pulpitrüm, waarin alle kinderen een eigen lade hebben, en ten slotte de bijenkast op de stelling. Ze knikt eensklaps met haar hoofd naar die kast; het is een denkbeeld geweest van Doutzen, dat ze meegenomen heeft

uit het ouderlijk huis. Haar vader had een stuk vette klaver, waarop hij in het zomerhalfjaar de korven uitzette. Doutzen heeft een korf meegekregen naar Wiarda, en de Klaverdrie is opzettelijk voor de honingdragers gespaard, toen Aesger een paar jaar voordien het naastbijgelegen greidland ging scheuren.

De kinderen hebben de gebroken hoofdknik van beppe Liouck gevolgd. ‘De bijen, beppe Liouck... die slapen toch?’ ‘Ja, liefjes’, zegt Liouck, ‘nu nog; maar met Kerstmis worden ze wakker, en zingen.’ De bijgelovige knechten staren naar de oude verlamde meesteres met wijde pupillen. Aesgers mond krult zich in milde spot: beppe Liouck speelt de kinderen weer een van de paapse verhalen op de mouw, die zij in haar jeugd gehoord heeft...! Doutzen en Hil, die van zulke verhalen wel houden, kruisen de handen afwachtend in de schoot. Liouck moet al haar adem verzamelen. ‘Met Kerstmis’, zegt ze, ‘als je scherp luistert, met het oor tegen de bijenkast, dan hoor je het zingen van de engelen op Efratha, juist als in de nacht, toen de Verlosser geboren werd.’ Gelf en Gerbrich staren sprakeloos naar de gesloten kast, de knechten kijken als zij, wat dom en schichtig; een paar tellen lang is het boerenvoorhuis vol vrome verwondering. Dan staat Aesger, half wrevelig, op en neemt de muts af. Zijn gedachten zijn ver van het geloof der kinderen en simpelen. Hij slaat het grote boek open en leest van psalm LIX de noodkreet van David: ‘Reddet my van mijne vyanden / o mijn God: Stel my in een hoogh vertrek voor de geene die tegen my opstaan. Want ziet / sy leggen mijner Ziele lagen / sterke rotten zich tegen my: zonder mijne overtredinghe / ende zonder mijne zonde / o HEERE.

Sy loopen ende bereyden zich / zonder mijne misdaed: waekt op my te gemoete / ende ziet.

Ja ghy / HEERE Godt der heyrsharen / Godt Israëls / ontwaekt / om alle deze Heydenen te bezoeken: en zijt niemand van hen genadigh / die trouweloozelijk ongherechtigheyd bedrijven / Sela’.

De knechts stommelen omhoog langs de ladder. Aesger

neemt nog de lantaarn om een rondgang te maken door de hoeve. Doutzen duwt de kinderen naar hun bedstee. Beppe Liouck wenkt bijna onopgemerkt de jonge stilgeworden Hil: ‘Breng me naar bed, famke.’ Hil neemt nog steeds zonder spreken het wichteloze lichaam van de oude vrouw op de sterke armen en draagt haar in bed; de legerstee gaapt in de slecht verlichte kamer als een graf. Ze trekt de dekens en de voetenzak met zorg over beppe's kromme nietige omtrek; daar zoekt een benigsmalle hand de hare; een korte veelzeggende druk:

‘Wat is er, Hil, met jou en Bronger Thedema?’

Het meisjeshoofd, een schim in het donker, buigt verrast en getroffen over naar de verlamde vrouw:

‘...Waarom vraagt Beppe dat?’

‘Zeg maar, of t waar is.’

‘Ja... We hebben elkaar... de trouw beloofd. Ik... wij laten elkaar niet los.’

Ze zwijgen beide. Hil peilt de stilte; Liouck hoort haar snel ademhalen. Ze klopt nog eens op Hils hand.

‘Stuur je vader hier.’

Hil wendt zich snel om, haar voeten gaan over de harde vloeren, rap en krachtig en vertoornd. Beppe glimlacht. Ze begrijpt, wat het kind denkt. Ze zal haar niet verraden. De nacht sluit zich dicht. Het ritselen van scherpe sneeuw op het rieten dak neemt toe, de wind wordt een regelmatig fluiten. Overal in de hofstee kraken de draagbalken van bedsteden, deuren knerschen zacht tussen kamer en slapers dicht.

Aesger staat in zijn ruige onderkieren voor Liouck. De grootmoeder ziet naar hem. De hoge gestalte, het korte gebaar, de ernst van haar eerstgeborene!

‘Aesger.’

‘Mem.’

‘Die psalm van vanavond...?’

Niets ontgaat aan haar aandacht, denkt Aesger. Hij legt een grote brede hand naast het kussen van zijn moeder, een geruststelling en een gelofte.

‘Ja. 't Staat weer scherp tussen ons en Thedema. En dat met de Kersttijd. Maar Mem hoeft niet bang te zijn.’

‘Ik ben niet bang... voor mezelf. Maar is er geen andere weg dan dit geweld?’

‘Dat hangt niet alleen van mij af, Mem. Ik heb gebeden tot de Sterke om bijstand. Ik begeer vrede.’

‘Misschien, Aesger, bidt Thedema hetzelfde.’

‘Thedema...! Maar *ik* ben in mijn recht. Het is Thedema, die begonnen is!’

‘Zeventien jaar geleden.’

Aesger zegt niets. Ze hoort de korte, verbeterde rasp van zijn voortanden op de droge onderlip. Hij draait zich half om op de hielen.

Nog een keer legt hij zijn hand naast haar op het bed. Maar ditkeer is ze gebald tot een vuist.

Drie dagen tot Kerstmis. Een witte eenzaamheid. Sneeuwjachten stuiven, na elke vlaag glooien de lange schansen tegen de zijmuren van de hofstee hoger. Van de hardgeknoeste kracht der lindebomen is niets meer over dan het witte bevrozen beeld. De hemel is leeg en grijs. Een enkele wagen davert schel door de pijnlijke stilte. Het luiden van de torenklok schrikt de uren op. De nachten gieren.

Iedere morgen en iedere avond schudt Aesger nu een dubbel rantsoen hooi en brood voor de beesten uit. Hil en Doutzen zitten aan de oven en bakken kerstwiggen - langwerpige broden van fijne tarwe, waarin de krenten zwaar gestrooid liggen. De kinderen staan er bij en dopen de hand in het zoete deeg, totdat Doutzen hen met de potlepel op de knokkels tikt.

Op de deel bonzen de dorsvlegels. Aesger en de knechten arbeiden onverdroten. Jonge Wychman zwerft met een jachtroer door de ingesneeuwde polder en schiet op eendvogels. Soms blijft hij staan en tuurt met de hand boven de ogen in de verblindende verte, waar Thedema ligt, de lage schim van een dak. Ook uit die richting knalt het kruit... Bronger? In jonge Wychman woelt de lust naar vergelding. Maar

mensen worden niet zichtbaar in dit verlaten ruim.

In haar stoel hangt beppe Liouck, roerloos als steeds. Het is, alsof ze wacht.
Geen woord komt over haar lippen.

Op de eerste Kerstdag zitten ze in de opkamer van de zathe bijeen na de rit naar de kerk, en eten eindelijk het vette maal. De middag spiegelt nog vurig in de ruiten, over de sneeuw verglijden lange blauwe schaduwen. De turfschans onder de hoge schouwmantel brandt langzaam in, blonde vuurgloeden spelen onder de balken. Aan de tafel weren zich de mannen en vrouwen van Wiarda. Handen dopen het eendengebraad in de gesmolten boter; de kinderen, die verzadigd zijn en toch niet op willen houden, peuteren de zoete dikke krenten uit het tarwebrood; de knechts hebben hun kleurige zondagse kamizolen opengehaakt en de riem over de buik losgesnoerd; hun konen glimmen. In de oorijzers van de vrouwen gloort een tengere winterzon. Aesger heeft de spon uit het biervat geslagen en vult zonder ophouden de hoge tinnen kannen, die anders in de pronkkast staan.

Beppe Liouck wacht. Zij heeft zich niet vergist.

Ze heeft gevraagd tegenover het grote zijraam te mogen zitten. Daar kan ze Thedema zien, nu de sneeuw niet meer jaagt en de hemel doorschijnend azuur wordt. En nu ontwaart ze ook, wat ze al dagen gevreesd heeft. Het bidden van Aesger heeft niet geholpen. Tegenover zijn vuist ballen zich andere.

Er komen mannen over de vlakte. Mannen van Thedema. Als Aesger opkijkt, ziet hij de grijze verstijfde blik van Liouck, die hem laat schrikken. Hij keert zich half om naar het zijraam.

De mannen van Thedema naderen snel. Zij dragen dorsvlegels, een heeft een zeis, die bloedig vlamt in de late diepe zon, één een donderbus onder de arm.

Aesger staat zeer stil te kijken. Zijn lange armen hangen besluiteloos neer van de schouders. Zijn hals rekt zich uit met

straffe adamsappel. Hij slikt een paar maal; zijn stem gromt klankloos in de keel. Daarop knelt hij de handen dicht. De anderen zien verwonderd naar de boer en houden op met eten: jonge Wychman laat zijn stoel en etensbord in de steek en gaat naast zijn vader staan. Hij is sneller van oog en tong. ‘Heit!’ roept hij fel; ‘dat is Hessel en zijn volk!’

En met het gezicht tegen de ruit vloekt hij dof:

‘En dat op de Kerstdag!’

Nu staan ze allemaal voor het raam en kijken bewegingloos, door de boze betovering van deze aanval behekst. Gelf en Gerbrich dringen zich tegen Aesgers benen. Achter de mannen staat Hil. Haar neusvleugels beven vorsend. Niemand let op de grootmoeder, die alleen zit in haar stoel, en zwijgt. Aesger draait zich om. Hij schuift de kinderen weg, fors en rustig.

‘Naar de karnvloer’, zegt hij; ‘neem de gereedschappen. We zullen ze ontvangen.’

Jonge Wychman springt als eerste de trappen af.

‘Mijn musket!’ roept hij, als tegen onzichtbare helpers.

Iedereen vergeet de verlamde. Ze lopen op en neer, nadat ze wapens van de deel hebben gehaald. Het zachte gejammer van Doutzen wordt dierlijk en gerekt. De kinderen kijken van de ene volwassene naar de andere en drukken zich tegen de wand met grote verslagen ogen in een benepen gezicht. Aesger heeft het kapmes genomen, dat hij nog gisteren heeft geslepen en weggelegd met de verzuchting, dat hij het niet weer nodig zou hebben tot na de feestdagen. Hij staat tegenover de buitendeur - de eerste, die de indringers verwelkomen zal. Ja, nu komt, wat eenmaal niet meer vermijdelijk zijn zou. De slag tussen Wiarda en Thedema. Het beslissend gevecht, waar beide partijen jaren op gewacht hebben. Hessel Thedema is sluw: hij weet, dat de mannen van Wiarda vandaag in alle rust bijeen zijn; hij grijpt zijn kans. Maar hij vindt hen niet als lammeren in het slachthok...!

De knechts tasten met machtige hand langs de stelen en ijzers van knuppel en bijl.

Van de opkamer uit ziet de grootmoeder toe. Ze ziet neer

op de karnvloer, waar niemand aan haar denkt. Ze ziet Hil en Doutzen bij de tafel staan. Doutzen wringt rusteloos de rode handen, Hil knaagt zich op de lippen; het is, of ze er over denkt, het zware wafelijzer van de stander te nemen. Ze ziet jonge Wychman heen en weer lopen als een hond, die op de wolf wacht. Ze ziet de kinderen, die bleek elkaars handen hebben genomen. Alleen Aesger ziet ze niet, maar ze raadt zijn aanwezigheid, daar bij de deur - de stilte aan die zijde zegt haar alles.

Plotseling, als de kinderen opkijken en haar ontdekken op haar eenzaam stugge post, wenkt ze hen. Met een vinger op de mond. Als had ze een geheim mee te delen. Gelf en Gerbrich vatten het niet. Beppe Liouck wenkt dringender: 'Kom, maar zwijg!' De kinderen dralen nog twee tellen. Daarna gaan ze snel en geluidloos achter Doutzen langs terug naar de opkamer.

Op het erf, waar een pad is geveegd naar de polderdijk, hoort men nu voetstappen op hardbevoren grond, in de dunne lucht de stemmen. Aesgers hand met het kapmes begint te beven, maar niet van angst. Dat is Hessel, dat is Bronger. De ervvijanden! De haat stijgt hem met het hete bloed naar het gezicht. Doutzen's zinloos en woordeloos gejammer klaagt opnieuw. Hil is kalm geworden, een vreemde tartende kalmte. Zij stoot Doutzen, die met trillende lippen op haar toeloopt, zonder een woord op zij, en gaat naast haar vader bij de deurpost staan.

Vuisten slaan buiten op het hout.

Niemand bemerkt de kinderen, die terugkomen. Ze glippen de trap af, ze ritselen achter de volwassenen langs en duiken weg bij de schraag met de gesloten bijenkast.

Aesger doet een korte pas naar voren.

'Wie daar?'

Buiten kerft het lachen rauw in de glazen stilte.

'Overbodige vraag, Aesger Wiarda. We komen voor de afrekening. We zijn de plagerijen beu. We staan hier met zes mannen. Laat ons binnen, anders rammen we de deur.'

Jonge Wychman wordt vuurrood van woede. Hij brengt het

schietgeweer ruksgewijs naar de schouder en richt het midden op de deur. Aesger slaat de loop neer. Zijn sterke heldere ogen bevelen grimmig: rust!

‘Het is Hessel Thedema, naar ik hoor’, zegt hij langzaam.

‘Komt hij met goede bedoelingen, dan staat mijn kerstmaal er nog. Gasten zijn welkom. Vijanden sla ik van mijn hoornleger af.’

Op de deur bonkt opnieuw de vuist.

‘Geen gasten om te drinken, Aesger Wiarda, en geen wigeters. Ik kom vergelding halen! Open die deur...!’

Harde voetstappen verwijderen zich over het gebezemd erf naar de dubbele houten poort van de deel. De aanvallers verspreiden zich. Aesger Wiarda duwt zijn zoon van de karnvloer.

‘Naar de zijdeur! Neerschieten wie binnendringt! Doutzen, staak dat gejammer, en ga mee met kruit en lood!’

Hil Wiarda maakt een haastig verschrikt gebaar, alsof ze haar broer wil tegenhouden. Maar jonge Wychman is al naar zijn post gegaan, met triomferend haatdragend gezicht; Doutzen volgt langzaam, besluiteloos, met het benodigde vuurtuig. De slagen op de deur vallen nu dof en regelmatig - niet meer het slaan van een vuist, maar het gevaarlijk rammen van vlegelstokken en knuppels. Aesger kijkt onafgebroken naar die deur; sterk is ze niet, en de zware grendel is half doorgeroest. Als scherpe stekels vliegen de eerste splinters rechtop uit het hout. Zonder de ogen van de deur te nemen, maakt Aesger een beweging in de richting van de knechts; in zijn schorre stem klinkt een beslissing:

‘Achter de deur, mannen - ik laat ze binnen... Ieder één!’ Hij vat de grendel. Hil Wiarda legt de handen op haar deinende borst. Wanneer de grendel terugknerst, trilt ze op de voeten, het laatste rood vloeit uit haar gezicht. Aesger let enkel op wat komt. Hij zwaait het ijzeren wapen omhoog. Nu wijkt de deur met een gerekt gieren. Een wolk van onzichtbare heldere koude. Drie mannen, rood en blauw van woede of kou, storten zich naar binnen... Hessel, twee knechts.

Van achter de deur springt Wiarda met zijn helpers. Knuppels en vlegels suizen. Een woedende snauw, een vloek. Niemand is gevallen. Hijgend begint het handgemeen van drie tegen drie. Nog steeds verroert Hil Wiarda zich niet. De gedachte aan het wafelijzer is vervlogen. Waar bevindt zich Bronger Thedema...? Bij de zijdeur? Maar daar wacht jonge Wychman met het musket!

De voetstappen buiten klossen haastig terug. De aanvallers hebben bemerkt, dat er een open deur is. Hil Wiarda vliegt naar de drempel. Zij staat er met de armen wijd gebreid, een levend kruis in de deuropening, wegversperrend. Achter zich hoort ze de hortende adem van haar vader; hij worstelt in de greep van Hessel Thedema, ze hoort het heftig ritselen van de kleren, die tegen elkaar schuren en scheuren, de verbeterden haat waarmee de twee mannen tegen elkaar schijnen te kreunen. Alles verloopt sneller dan zich beeld en gerucht aan haar voordoen.

‘Bronger!’ roept ze. ‘Hier ben ik!’

Bronger Thedema ziet haar staan. Ook hij heeft een schietgeweer in de vuist; maar nu Hil aan zijn arm gaat hangen, met losgesprongen haar, de grote vrouwenogen vol angst en schrik, werpt hij het wapen van zich, in de zachte hoge sneeuwwal langs het huis, op zij van de deur; de kolf steekt er nauwelijks boven uit. Zijn armen omvatten Hil, sluiten zich om de jonge veerkrachtige rug, warm is haar borst tegen de zijne, enkele ogenblikken aaneen. De knechts, die Bronger volgen, gapen onthutst, als ze op de omhelzenden stuiten in de lage deur.

Daarna dringen allen ordeloos de karnkamer binnen.

Hessel Thedema heeft kans gezien, zijn knie in Aesgers onderlijf te stompen en dwingt hem naar de grond. Aesger Wiarda kromt zich en schopt in blinde wanhoop terug, zijn adem stekt en rochelt diep. Hil laat Bronger Thedema los en rukt aan de schouders en de elleboog van Hessel. Ze rukt vergeefs. En opnieuw roept ze iets, een vertwijfeld bevel in haar stem: ‘Bronger...! Haal ze vaneen!’

Het grauwordend winterlicht valt op de vechtenden. Ze

bemerken niets van Brongers weggegooide donderbus, niets van de armen, die hen willen scheiden, niets van Brongers waarschuwend: 'Heit! Heit!' Ze hebben elkaar gevonden, Wiarda en Thedema, na zoveel jaren van verdrongen wrok en dreigementen; dit gevecht moet beslissen.

Niemand let meer op de overigen, niemand ziet de verlamde vrouw, die in de opkamer wacht, gekluisterd en stom. Niemand weet, wat zij weet: hoe daar twee mannen, die hetzelfde bloed in hun lichaam dragen, met elkaar strijden, en hoe deze doodsvijanden voor haar eensklaps op elkaar gaan lijken, het spiegelbeeld van een gedaante uit een ver verleden... Nanne Thedema.

De binnendeur wordt opengerukt. Daar komt jonge Wychman, de knaap met het geladen musket, die tevergeefs bij de zijdeur gewacht heeft. Hij vertoont nog steeds hetzelfde rode, haatdragende gezicht, de snelle blik, de haast van daareven. Geen mens kon verwachten, wat er nu gebeurt. Hij brengt het musket naar de schouder, de loop beeft een, twee seconden en richt zich dan, strak en dreigend, op het onbeschermd hart van Bronger Thedema.

Hil Aesgers is haar broer vóór. Haar arm schiet zijdelings uit, ze slaat de zwarte loop weg, de kogel zoekt met een fluitende zucht de opkamer in.

Onder de slag van het schot schrikken allen een ogenblik stil.

Daarop wendt Aesger Wiarda zich liggend met een ruk omver, Hessel rolt van zijn borst. Aesger krabbelt op, zijn vingers strekken zich weer naar het gevallen kapmes.

Plotseling, in de bevreemde bevende stilte - hoor - een diep en zangerig zoemen, een lied als uit de aarde. Een zoemen, dat neuriën wordt, onstoffelijk licht, onwezenlijk. Het komt uit de bijenkast, het stijgt uit de verborgen korven de kamer in, hoog en doordringend zacht. Wychmans arm met het schietgeweer zakt; Hessel Thedema let niet meer op Aesger, hij heft het hoofd en staart vragend naar zijn zoon. Hil grijpt de hand van Bronger Thedema.

Een van de knechten spreekt het eerst, nu allen geraakt zijn door dit zonderlinge, nooit gehoorde, eenzame gerucht. De man is bleek, hij stottert, hij brengt er met moeite uit:

‘De bijen... De bijen zingen!’

De bijen zingen? Ja, ze horen het immers allemaal. Het wonder van de Kersttijd, dat ze kennen uit de oude verhalen, het wonder waarvan beppe Liouck hun nog onlangs, haar geheugen afmattend, heeft verteld. Het deint uit de donkere bijenkast, een vormeloos ijl gezang, dat de kleine ruimte met ernst en ontzag vervult. Handen laten stokken vallen, de wapens worden weggelegd en terzijde geschoven, sommige mannen nemen de wollen mutsen af. Het zingen duurt voort, daalt en rijst. In de deur van de stal verschijnt, nog met de kruithoorn in de handen, een doodsbleke Doutzen. Ze heeft het bloedigste verwacht, ze staart niets begrijpend naar de vechtersbazen, die niet vechten, naar Hil die in de brede omarming van Bronger Thedema leunt. Ze opent de mond, maar spreekt niet. Ook zij verneemt nu, wat de anderen met vreedzame stomheid geslagen heeft: de bijen zingen.

Eensklaps breekt het gonzen af. Een geschuifel van kleine gejaagde voeten achter de kast met de korven, een onderdrukt lachen en snikken van kinderstemmen. De kleintjes kunnen het niet langer volhouden, ze springen te voorschijn, ze vluchten naar hun moeder en drukken het hoofd in haar schoot: - Gelf en Gerbrich.

Hessel Thedema staart met open mond naar de kinderen. Zijn onderlip zakt aldoor. Zijn wenkbrauwen gaan opwaarts in een boog van verbazing. Zijn mondhoeken beginnen te trillen. Om zijn ogen dansen duizend kleine groefjes. Hij glimlacht. Hij grinnikt. Hij kijkt naar Aesger Wiarda, die het vochtige witte haar van het voorhoofd wegstrijkt, verdwaasd.

‘De bijen zingen...?’

Hessel Thedema laat zich op een stoel vallen. Hij schokt van de lach. Zijn machteloze vinger wijst naar de kinderen,

die nog verlegen van angst op hun voetjes draaien. Hij wijst op Aesger, op Bronger, op Wychman, die nog maar steeds niets schijnen te begrijpen. En dan lacht opeens ook de jonge Wychman, uit volle borst, en Bronger lacht, en de knechten van beide zijden, en een geroerde Hil. Zij lachen allemaal, de mannen luidkeels en bevrijdend, de vrouwen met tranen van eindelijk ontbonden vrees... Zij lachen, lachen, en Bronger buigt zich onverhoeds naar Hil over en kust haar, zij kussen elkaar, waar iedereen bij staat, en Gelf en Gerbrich zien eindelijk, dat hun list gelukt is en beginnen te dansen van blijdschap, en Hessel Thedema slaat Aesger Wiarda op de schouder, alsof het zijn oudste vriend was, en de knechten schudden van vrolijkheid de zware hoofden heen en weer.

‘Beppe!’ roept Hil zegevierend, en zij trekt Bronger mee naar de opkamer. ‘Beppe Liouck!’

De schemering valt snel. De weerschijn van de turfhaard speelt vlamroder onder de bruine balken, een diep rossig vuur verlicht de verwilderde verlaten Kerstmisdis.

Beppe Liouck zit zeer stil. Haar hoofd neigt voorover. Haar handen liggen gekromd en roerloos op de leuning van de stoel.

‘Mem!’ roept nu ook de opgetogen Aesger, en betreedt de opkamer. ‘Ziet Mem dan niet, wat er gebeurd is? Vrede met Thedema en een bruiloft in Mei!’

Nu staan ze allemaal om de oude vrouw, die de kinderen de list heeft ingeblazen en zo de vete beëindigd. Ze verlangen, dat zij iets zeggen zal. Hil legt haar arm om beppe Liouck heen, en schudt haar zacht. Geen gebaar, geen antwoord. Het oude vrouwenhoofd knikt dieper.

Plotseling duwt jonge Wychman zijn zuster op zij. Zijn blond gezicht is ontdaan. Zijn ogen speuren met scherpe aandacht. Zijn hand wijst op een kleine brandvlek in de borstdoek van beppe Liouck. Aan de rand zit bloed.

‘Dóod...!’ zegt hij hees, van zelfverwijt. ‘Ik had het kunnen weten! De vrouw van de smid... het begangel... De verdwaalde kogel heeft het gedaan.’

Tot slot

Noorderzon bevat de herdruk van de indertijd afzonderlijk verschenen novellen *De bijen zingen* (1938) en *De freule* (1940). *Wind en avondrood* ontstond in de jaren 1956 en '57. De schrijver heeft voor de uitbeelding van zijn heldin Una enkele motieven ontleend aan de persoon van Unn met de Diepe Gedachten, voorkomende in het begin van de IJslandse Laxdaela Saga, en deze naar 's lands gelegenheid verfriesd.

De drie hier bijeen gebrachte vertellingen maken deel uit van de kroniek van het geslacht Wiarda, waartoe ook de romans *Stiefmoeder Aarde* en *Het Rad der Fortuin* behoren.